

„დიდება უნის ქვეყნისა
იგივე უნი დიდება“..

წელიწადი პირველი.

— — — — —

№ X

ოქტომბერი.

— — — — —

თბილისი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა, ლორის-მელიქოვის ქუჩა, № 28.

1901

შ ი ნ ა ა რ ს ი № 10:

	330რ.
1. სურათი ქვათა-ხევის მონასტრის ღვთის მშობლის ხატისა.	923.
2. მცხეთა და მისი ნაშთნი, სამი სურათით	925.
3. ქვიშხეთის მთებში, ლექსი სილოვანისა	934.
4. ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა ჰერეთისა, ინგილო ჯანაშვილისა.	937.
5. გურია, კ. გვარამაძისა.	946.
6. პასუხი გ—ო-ს, მისივე	952.
7. რუსუდან, ისტორიული დრამა, მოქმედება შესამე.	955.
8. იანიჩარი, ისტორიული დრამა, დ. ნახუცრი- შვილისა (დასასრული).	965.
9. მოკლე ისტორია სომხეთისა, მ. ჩოგოვიძისა.	998.
10. სოლომონ ლეონიძე, ია მარუშიძისა.	1004.

— მიიღება ხელის-მოწერა 1902 წლისთვის

ქუყრნალ „მოგზაურხელ“

გამოვა იმავე პროგრამით, ზედ-დამატებით წერილებისა: პე-
დაგოგიიდამ, მეურნეობა-მრეწველობიდამ, ჰიგიენა მკურნა-
ლობიდამ და სამეცნიერო კითხვებიდამ.

ფასი ქუყრნალისა გაგზავნით: წლით—ხუთი მანეთი, ნახევარ
წლით—სამი მანეთი. ფული და წერილები უნდა გამოგზავნოს:
Въ Тифлисъ, Редакціи „Могзаური“.

მ მ გ ზ ა უ რ ი

P-23823

ისტორიულ-ანტიკვალოგიურა და გეოგრაფიულ-ეტიმოლოგიური სურათებისა და უსუნსალი, გამოვა ყოველის თვის პირველს რიცხვებში.

წლიური ფასი ყურნალ „მგზაური“-ს გაგზავნით არის 5 მანეთი.

ხელს-მოწერა მიიღება „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ მალაზიაში, ი. იმედაშვილის წიგნის მალაზიაში და თვით რედაქტორთან, დავითის ვიწრო ქუჩაზედ. № 20. აქვე შეიძლება ნახვა რედაქტორისა ყოველ დღე შუადღის შემდეგ 4—7 საათამდე აღრესი; Тифлисе, въ редакцію „Могзаური“.

რედაქტორ-გამომცემელი ივ. ვ. როსტომაშვილი.

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა, ლორის-მელიქოვის ქუჩა, № 28.
1901

Дозволено цензурою. Тифлиси, 22 Сентября, 1901 года.

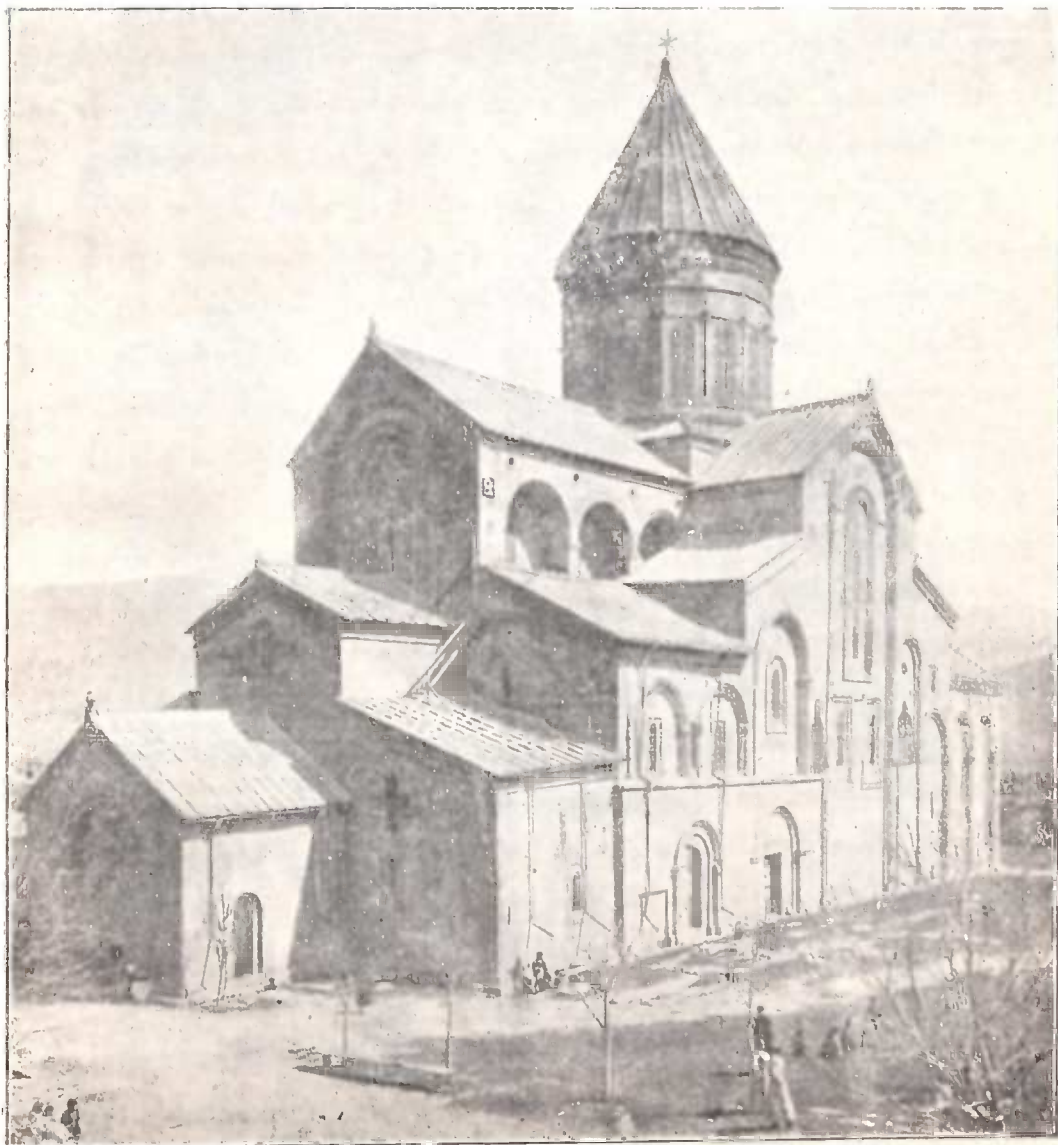

ქვათა-ხევის მონასტრის ღვი ის-მშობლის ხატი.

მონასტერი ძვეს კავთის-წყლის ხეობაში (გორის მაზრაში) და დაარსებულია დავით აღმაშენებლის-მიერ 1126 წელს. აქ დასტამბული დიდ-მშვენიერი ხატი ღვთის-მშობლისა, ეკვი არ არის, აშენების დროს ეკუთვნის, ხოლო წარწერა მოგვითხრობს, რომ გაძარცული იგი ხელ-ახლად შევაპედინე 1695 წელს დედოფალმა ხორეშანშაო (მეფე გიორგი XI-ის მეუღლემ).

მცხეთა ღა მისი ნაშთნი.

მცხეთა!.. რომელს ქართველს არ აუჩქროლებს გულს მისი გაგონება, გახსენება... დაწყობილი ზღაპრულ მცხეთოსი-დამ ვიდრე გმირ ვახტანგ გორგასლანამდე, ე. ი., მთელ ორი ათას წელზედ მეტი, მცხეთა იყო საქართველოს საე-

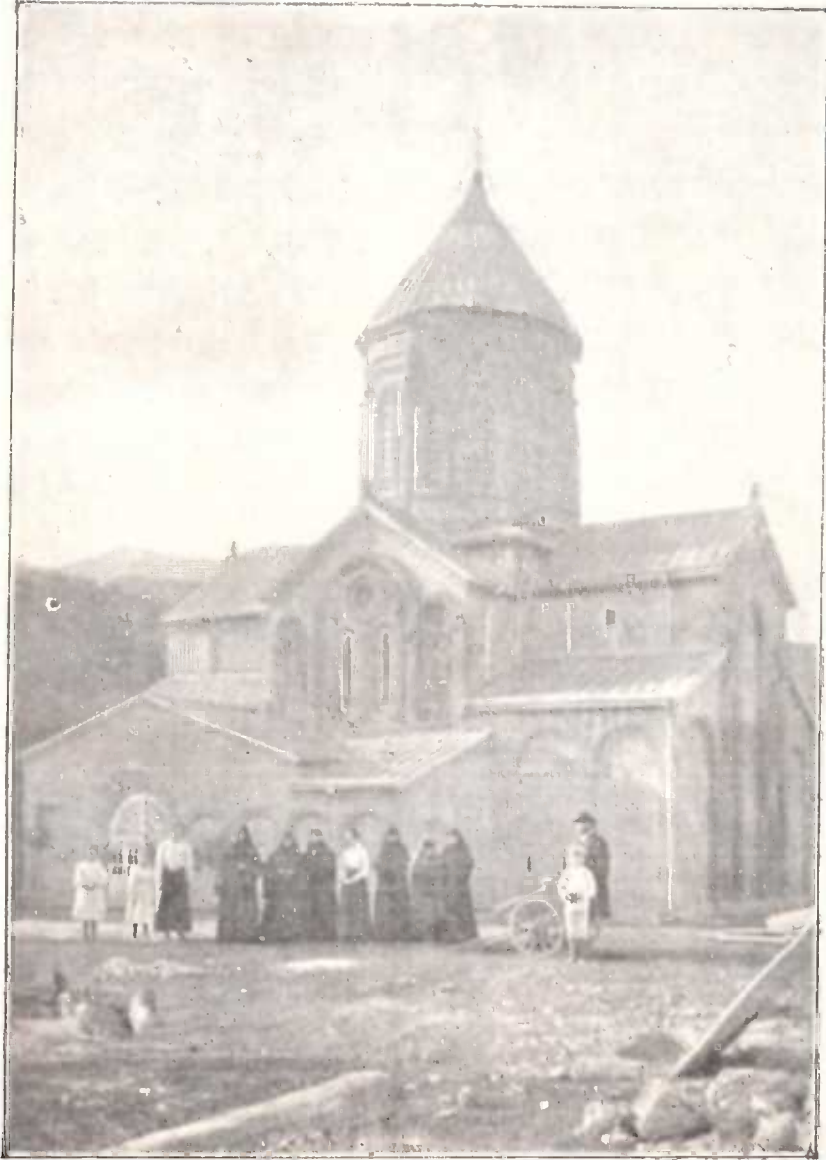

მცხეთის სვეტი-ცხოვლის ტაძარი.

რო და სასულიერო დედა-ქალაქი, ქვეყნის ყოველის ქირ-
 ლხინის პირველი თავადი. მეხუთე საუკუნის დასასრულიდამ,
 ვახტანგ გორგასლანი აშენებს თბილისს და ჰხდის მას თავისს
 სატახტო ქალაქად, ხოლო მცხეთაში აშენებს სვეტი-ცხოველს,
 თორმეტთა მოციქულთა, დიდად ამკობს მას და სომს იქ კა-
 თალიკოზსა. ამ გვარად მცხეთა რჩება სატახტო ქალაქად მარტო-
 ოდენ ქვეყნის სულიერ მეფისა—კათალიკოსისა. მაგრამ, ვახ-
 ტანგმა თუმცა მიატოვა იგი და მთელი თავისი ყურადღება
 ახალს სატახტო ქალაქს, თბილისს, მიაპყრო,—მცხეთას, მთე-
 ლი 1300 წლის განმავლობაში, მაინც არ დაუკარგავს ჩვენ-
 თვის თავისი მნიშვნელობა. აიხსნება ეს, რასაკვირველია, ერ-
 თის მხრით, მისის ხანგრძლივის წარსულით, რომელმაც დი-
 დი და წაუშლელი კვალი დასტოვა ხალხის მადლიანს მეხ-
 სიერებაში, და, მეორე, იმით, რომ ხალხის თვალში, კათალი-
 კოსი იგივე მეფე იყო, თუმცა სულიერი, მაგრამ მისი თანა-
 სწორი. ამით აიხსნება ის მოვლენა ჩვენს ისტორიაში, რომ
 კათალიკოსებად ხშირად აღირჩევოდნენ სამეფო გვარის წევ-
 რნი. მცხეთის კათალიკოსს ემორჩილებოდა ზემო (სამცხე) და
 ქვემო ქართლი, კახეთი, იმერეთი, ოსეთი და შაქ-შირვანი.
 ჰყავდა თავისი ქვეშევრდომი ხალხი და მოხელენი, რომლე-
 ბიც განაგებდნენ მისს სამეფოს (სამეფოში) და ჰკრებდნენ ხარკ-
 სა, როგორც ხალხისგან, ისე ზოგიერთ მისთვის დანიშნულ სა-
 ბაჟოებში. მას ეკუთვნოდა აგრეთვე ზოგიერთი თევზის საჭე-
 რი ადგილები მტკვარზე, ალაზანზე და სხვა მდინარეებზე. მას
 ჰყვანდა საკუთარი ჯარი, რომლის უმთავრესი სარდალი თვით
 კათალიკოსი იყო და თავისი სარდლებიც (გენერლები) ჰყვან-
 და. ომის დროს ამ ჯარს სარდლობდა ან თვით კათალიკოსი
 ან მისი ხელ-ქვეითი გენერალი (სარდალი). ასევე სარდლო-
 ბდნენ თავ-თავისს ადგილის ჯარებს ადგილობრივი ეპისკო-
 პოსნი და ზოგიერთ მონასტრების წინამძღვარნი. კათალი-
 კოსისავე და საზოგადოთ სასულიერო წოდების ხელში
 იყო მის ქვეშევრდომთა სამართალი. ეს ცოტაა: მთელი და-

ნარჩენი საქართველოც, რომელიც ქვეშევრდომი იყო მეფეთა და დიდებულებისა, თავისუფალი არ იყო კათალიკოსის გავლენისა და სამართლისაგან.

თქმა არ უნდა, რომ ასეთ პირობებში, მცხეთა მაინც არ დაჰკარგავდა თავის მნიშვნელობას, თუმცა უღმობელი მტერი ხშირად ანადგურებდა მას.

მცხეთის სამთაფროს ტაძარი
(დღათა მონასტერი).

ვახუშტი კი ტყუილად არ ამბობს: „არიან (მცხეთაში) შენობანი დიდნი, პალატნი დიდ-დიდნი, ხოლო აწ აღარა არს ქალაქი, არამედ დაბა; რამეთუ შემდგომად ყრუსა მოოხრდა. იტყვიან მძლავრობისათვის მაჰმადიანთა არღა-რა ჰყვეს ქალაქი, რათა არა მათ იპყრან და შეიგინოს სიწმიდეო“.

ბევრი მწარე, მაგრამ ბევრი ბრწყინვალე დღეებიც უნახავს მცხეთას. 333 302 წლებში ქრ. შობამდე, მაგალითად, მან გამოსცადა მაკედონელთა მძლავრობა თავისს და საქართველოს ძეთა ზედა, მაგრამ 302 წელში, ნაცვლად მისა, იგი აღფრთოვანებული კარს უღებს ფარნაოზსა და ერთად დანარჩენ საქართველოსთან დღესასწაულობს და იშვებს თვისსა და ქვეყნის განთავისუფლებას უცხოელ მოძალადისაგან.

314 წლებში იგი კვლავ დღესასწაულობს თავისს და საქართველოს განთავისუფლებას საუკუნო სიბრმავედგან და მთელის ერთიერთ ნათელს იღებს არაგვისა და მტკვრის წმიდა ზვირთებში...

მშვენიერი ადგილ-მდებარობაც აქვს მცხეთას. სამხრით მტკვარი, რკინის-გზის სადგური, არმაზის ციხე-ეკლესია და მთები, შემოსილი ტყით; აღმოსავლით—გიყ-მაყი არაგვი, ჯვარ-ზედაზნის მონასტრებით და მთები, აგრეთვე შემოსილი ტყით; ჩრდილოდამ—არდამ ერისთავის ბელტის ციხე და არაგვის მშვენიერი ხეობა კავკასიის თოვლიანის მთებით და დასავლით—მშვენიერი სააგარაკო ადგილები და გორები, აგრეთვე შემოსილი ტყით. ყველა ეს ერთ უკეთეს ადგილად ჰხდინან მცხეთას!.. ადგილი მცხეთისა, მართალია, პატარაა, მაგრამ რაც არის კარგი და კეკლუცია. სამწუხარო აქ მხოლოდ ის არის, რომ მას აკლია მზრუნველის ადამიანის ხელი, ბაღები, მწვანე, წყალი, თორემ მცხეთა რომ ამერიკელების ხელში იყოს, ქასთან ამისთანა ხანგრძლივის, ხან დიდებულის და ხან შავ-ბნელის წარსულიო, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ მას ისინი (ამერიკელები) სულ მცირე ხანში ნამდვილ სამოთხედ აქცევდნენ! ან ჩვენ რაღა გვიშლის

მათებურათვე მოვიქცეთ, მცხეთას მცირეოდენი საზოგადო, მთელი საქართველოს, ყურადღება მივაპყრათ, და იგი დღევანდელს მის სატირელ მდგომარეობიდან გამოვიყვანოთ! რა გვიშლის?! რა და შეუგნებლობა, უვიცობა, წარსულის ამაგის დავიწყება!.. აღვიჭურნეთ მეტის შეგნებით, ცოდნით, წარსულისდამი მეტის პატივის-ცემით და, მერწმუნეთ, რომ არც ჩვენ გაგვიძნელდება მცხეთის გამოკეთება, გამოღვიძება, გასუფთავება, თორემ, რომელს შეგნებულს ქართველს არ ეწყინება წამ-და-უწყიმ ასეთი „სტრიქონები“ უცხო ქვეყნელ მოგზაურთა: „მცხეთა - საქართველოს ყოფილი სატახტო ქალაქი, აწ ლარიბი სოფელი, მიწურებით, რომელშიაც მოსახლობს 150 კომლი ქართველი და სომეხი“. სიტყვა-სიტყვით ასევეა იგი მოხსენებული სასკოლო გეოგრაფიულს წიგნებში და პატარაობიდანვე ამ სიტყვებითვე აზებირებინებენ მოზარდთაობას.

ღიახ, აუცილებლად საჭიროა მეტი ყურადღება მივაქციოთ მცხეთას და რითაც შეიძლებოდეს ვუშველოთ მას თვისს აღორძინებასა და განახლებაში. დღეს მთელი ჩვენი ქვეყანა, რუსეთთან ერთად, მარტოდენ მის დიდებულის ტაძრის განახლებაზედ ფიქრობს და ზრუნავს, მაგრამ ყოველი ეს, რუსები რომ იტყვიან, „ზაღიატავა“ (დროებითი საშუალება, დროებითი სიკეთე) არის. საჭირო იყო (და არის კიდევ), უფრო ღრმად და ფართოდ შეგვეხედნა საქმისათვის და მარტოდენ სვეტის-ცხოვლის ტაძრის განახლებითა და აღორძინებით არ დაგვკმაყოფილებულიყავით, რადგანაც გაივლიან წლები და ტაძარს, მცხეთის ამ მდგომარეობაში, იგივე დღე დაადგება, რაც დღეს ადგია, ე. ი. მას კვლავ დასჭირდება ხელის გაშვერა!.. ეს-კი, გვგონია, ისრევე კარგი არ არის, როგორც მოგზაურთაგან და გეოგრაფიულ სახელმძღვანელოთა შემდგენელთაგან მოხსენებულის მსგავსად მცხეთის აბუჩად აგდება...

ნეტავი რას მიჰქარაკსო, გაიფიქრებს ამ სტრიქონების მკი-

თხველი: აქ ერთი ტაძარიც ვერ გავგიახლებია და ეს-კი მთელი სოფლის განახლებას გვიქადაგებსო!.. დიაღაც რომ ამას ვქადაგებთ, მკითხველო, და გვერწმუნე, რომ ეს უფრო ადვილი, უფრო საფუძვლიანი და სამკვიდროც არის, ვიდრე მარტო-ოდენ ტაძრის განახლება! ადვილია იმიტომ, რომ მცხეთის განახლება უნდა დავამყაროთ მის თვითეულ მცხოვრების განახლება-აღორძინებაზე და არა სხვის საექვო შემწეობაზე. ეს კი სწორეთ ისეთი საქმეა, რომ თუ, მართლაც, ამას მოვახერხებთ, სვეტი-ცხოველიც, სამთავროც (რომელიც აგრეთვე ისრეთსავე განახლებას თხოულობს) და სხვა მრავალიც, რომელიც დღეს მცხეთას უჭირს, თავიანთივე საკუთარის ძალით და შეძლებით განახლდება და აღორძინდება ყოველი. ახლა, როგორ და რა გზით გამოვაფხიზლოთ, რა და რომელი საშუალებით გამოვიყვანოთ იგი მიწურიდამ ნათელზე, რომელის საშუალებით მცხეთელის საცხოვრებელი სახლი—სახლს დავამსგავსოთ, ტაძარი ტაძარს, ქუჩა ქუჩას, ხე ხეს, ბალი ბაღს, სახნავი სახნავს და სხვა? ძლიერ ადვილად, მაგრამ ამაზედ შემდეგ იყოს, როცა ჩვენს აზრს მცხეთელებს და სხვათ პირადად განვუზიარებთ და მათს აზრს ჩვენსას შევეუფარდებთ.

დღეს მცხეთას ამშვენებს ორი დიდი ტაძარი. ერთია სვეტის-ცხოველი და მეორეც—სამთავროს ტაძარი, რომლის ეზოში დღეს დედათა მონასტერი და სკოლაა გამართული. სვეტის-ცხოველის ტაძარი პირველად ხისა იყო. იგი ააშენა მირიან მეფემ (265—342 წწ.). მეხუთე საუკუნეში ვახტანგ გორგასლანმა იგი მოშალა და ააგო ვრცელი და დიდებული ქვის ტაძარი, მაგრამ მეთოთხმეტე საუკუნეში იგი თითქმის მთლად დაანგრია განძვინებულმა თემურ-ლენგმა და იავარ ჰყო ყველაფერი, რაც-კი დაცული იყო ტაძრის კედლებსა და სამაღაფებში, თვით სამარეებშიაც-კი. მეფე ალექსანდრე პირველმა, მეთოთხმეტე საუკუნეში, ითავა მისი აღდგენა და დღეს რასაც ვხედავთ, ალექსანდრე მეფის დროს აშენებული ტა-

ძარია, ხოლო მეჩვიდმეტე საუკუნეში, გუმბათი მისი ჩამოი-
ქცა და იგი განაახლა მეფე როსტომმა და მისმა მეუღლემ
მარიამმა. ამის შესახებ გუმბათზე დღევანდლამდინ წარწერაც
არის დარჩენილი.

სამთავროს ტაძარიც მირიან მეფემ ააშენა და იქვე დაი-
მარხა. ვახტანგ გორგასლანმა დასო აქ ეპისკოპოსი, მღვდელ-

სამთავროს ტაძარიც მირიან მეფემ ააშენა და იქვე დაი-
მარხა. ვახტანგ გორგასლანმა დასო აქ ეპისკოპოსი, მღვდელ-

მთავარი ქართლისა, რისგანაც მიიღო, ვგონებთ, ტაძარმა თავისი სახელი. სანთავროს მთავარ-ეპისკოპოსებს ეკავათ მეოთხე ადგილი, მეფის დაგვირგვინების დროს: პირველი ადგილი ეკავა მცხეთის კათალიკოსს, მეორე მთავარ-ეპისკოპოსს ჭყონდიდისას ანუ მარტვილისას, მესამე აწყურისას ანუ სამცხისას და მეოთხე—სამთავროს მთავარ ეპისკოპოსს. მცხეთის სვეტი-ცხოვლის ტაძრის დღეობა იცის პირველ ღვინობისთვის, როდესაც აქ დიდ-ძალი ხალხი იკრიბება ქალაქიდან და გარეშემო სოფლებიდან.

ბატონიშვილი ვახუშტი ასე აგვიწერს მცხეთას:

„ხოლო მცხეთა არს ორს მდინარეს შორის: სამხრით უდის მტკვარი, აღმოსავლით არაგვი, და მუნ შეკრებებიან. აღაშენა მცხეთოს, ძემან ქართლოსისამან, და უწოდა სახელითა თვისითა. შემდგომად იქმნა ქალაქი დიდი, რომელსა უწოდებდნენ დედა ქალაქსა. მერმე მოზღუდა არდამ ერისთავმან სპარსთამან. მუნვე აღაშენა ხიდსა ზედა ციხე და ჩრდილოთ ციხე. კვალად არმაზიდან წარმოზღუდა მტკვრადმდე, ამის გამო ისწავლეს ქართველთა ქვიტკირი, და იმყოფოდა ქალაქსა ამას შინა უხუცესი ყოველთა საქართველოსი, და მორჩილებდნენ ამას. შემდგომად აზონ მოარღვია ზღუდე, პირველ მეფემან ფარნაოზ კვალად მოზღუდა, და მეფენი ჟამითი-ჟამად ამაგრებდნენ. ხოლო მირიან აღაშენა ეკლესია მოციქულთა, ხისა, სამოთხესა (ბაღსა) შინა თვისსა, სადაც არს კვართი უფლისა, რომელი მოიღო ელიოზ, და ხალენი ელიასი. და 26 მეფემან მირდატ აღაშენა მონაკვეთსა სვეტისასა გარეშო ქვიტკირის სვეტი, და ამისგან ეწოდა „სვეტი-ცხოველი“ ეკლესიასა ამას, და აღმართა მას ზედა ჯვარი, რომელსა სდიოდა **მარონა სამკურნალო**, და აწ უწოდებენ **სამარონოსა**. და ჩრდილოთ ამისა მირიანვე აღაშენა ეკლესია მაცხოვრისა ღვთაებისა—სამთავრო, ქვიტკირისა, გუნბათიანი, დიდ-შვენიერი, და დაეფლა მირიან მუნ და 43 მეფე მირ. ამას შინა დასვა გორგასალ ეპისკოპოზი, და

აწცა ზის მთავარ-ეპისკოპოზი, მწყემსი რეხულას ზეითი დიდ-ლიახვამდე. ვახტანგ გორგასლანმა ალაშენა მცხეთა ქვიტკირითა და შეამკო დიდად. მანვე დასვა კათალიკოზი. შემდგომად ძვრით დარღვეული ალაშენა 71 მეფემან გიორგიმ, მერმე შემუსრა ლანგ-თემურ, ალაშენა 76 მეფემან ალექსანდრემ. არს სიგრძით... აღლი, და განით... ფრიად მაღალი. შემდგომად შთამოვარდა გუმბათი, მოაშენა 89 მეფემან როსტომ 94 მეფემან ვახტანგ შეამკო კარი სამირონესი ოქროთა, მინითა და ვერცხლითა, და ჰყო მოფენილ მოფარდაგულ ზეზით კეთილითა. დაფლულ არიან მეფენი გორგასალ, დავით ლაშას ძე, დიმიტრი თავ-დადებული, დიდი ლუარსაბ, სვიმონ და გიორგი (აწცა ეფლვიან, არამედ უშვერ არს). აქავ 31 მეფემან არჩილ ალაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა, აღმოსვლით, არაგვის კარსა ზედა. ყოფილან ეკლესიანი მრავალნი, არამედ შემუსვრილნი არიან. არიან შენობანი დიდნი, პალატნი დიდ-დიდნი, ხოლო აწ აღარა არს ქალაქი, არამედ დაბა, რამეთუ შემდგომად ყრუსა მოოხრდა. (იტყვიან მძლავრებისათვის მაჰმადიანთა არლა-რა ჰყვეს ქალაქი, რათა არა მათ იპყრან და შეიგინოს სიწმიდე). ხოლო არს ზამთარს ცივი, ქარიანი, ზაფხულს ცხელი, არამედ ჰავით მშვენი, მთებთა შორის მდგომი, რამეთუ აღმოსავლით აქვს მთა ჯვარ-ზედაძნისა, დასავლით მთა სარკინეთისა, სამხრით მთა ქართლისა და კარხნისა.

ქვეიშხეთის მთებში

მთის წვერზე ვდგავარ. ჩემი სასწოროთ
სქელი ღრუბლების მოჩანს გუნდები,
და ჩემს გარშემო — მთების მწვერვალი,
შავათ მისილი სულ მთები, მთები.

მთა მთასა მისდევს, მთა მთას აწვება,
კიდით კიდემდი ძლივს ეტევიან,
ეელგადაჭდობათ, დედაშვილურათ,
დაძმურათ ურთურთს გადახვევიან.

სძინავს დედა მთას შუა გაწოლილს,
თავი ღრუბლებში აუწევია, —
მას ზაწა მთები, ვით დედას შვილი,
გარშემო ტანზე შემოსევია...

სძინავთ, — მ. თხულის გრილი ნიავი
ტკბილსა ნანინას ეჩურჩულება...
ანაკა არღვევს მათ მუუდროებას,
დამტკბარი ანის მთელი ბუნება.

მძინარე მთების კალთებს და თუკნთა
კამბორება ალერსით მტკვარი —
და ჭაერისა ციურ ნანინას
მისი დუდუნი ერთვის დამტკბარი:

„თვალთმაქცთ მთებო,
 გასაოცებო!
 ძილი ნებისა და მოსვენება!
 მიუვარხართ გულთ...
 სახით ზღაპრულთ
 კის არ მოხიბლავს თქვენი შვენება!..
 მოგოდღვნით სალამს—
 უხვ ცვარსა და ნამს:
 გულზე იპყრეთ სასიუვარულთ—
 და გაიხარეთ
 თქვენთა მოყვარეთ
 სულის სატკობათ, სასიხარულთ!..“

* * *

ამოდის მთვარე. მთების თვალწარმტაც
 სახეს და გულმკერდს შეშტერებია.
 სდრუმებს ფერმერთაღი: ჩანს—მათი ტრფობით
 გულისა ცემა შეჩერებია.

—

რა ვერ გაუძლო მხიბლავ შვენებას,
 მთვარე შორდება ნელნელა მთებსა—
 და რამ იხილავს მტკვარს მადუდუნეს,
 თვალს გააყოლებს იმის ზვირთებსა.

—

მტკვარი შესცქერის ცისა მნათობსა,
 დიდხანს შეჭყურებს ჩაფიქრებულთ...
 ბოლოს შეკითხავს ნადგლიანი ხმით,
 თან სევდიანი უტოკავს გული:

—

გადაჭრილ ზასუსს აძლევს მას მთვარე,
 ვითა დინჯ მსაჯულს შეეფერება:
 „ბრძოლითა, ომით,

ოფლის ღვრით, შრომით
მოიხრება ბედნიერება!“

მეტი ნიგეში არ ესმის მტკვარსა, —
ღრუბლებში შედის გუფწუღუღი მთვარე...
სძინავს კვლავ მთებსა, სძინავს სოფლებსა...
დადუმებულა მთლათ არემარე.

სდუმებს მთაწმინდაც, საღკთო საგანე,
აწ დანგრეული, დამიწებული:
დასტქერის სოფლებს, ვით უცხო მხარეს,
გუფწათუთქული, დავინებული *).

მხოლოდდა მტკვარი ჭალებისაკენ
მიიზღასნება მრავალწელიანი, —
მთა-ბარს ბუჩანში ესმის დუღუნი
მისი ხან ტკბილი, ხან ნადუღიანი.

სილოვანი.

სოფ. ქვიშხეთი.

1901 წ. შუა ივლისს.

*) სოფელ ქვიშხეთს დასავლეთის მხრით დაჰყურებს მთა, რომლის მწვერვალზედაც სდგას ქვით აშენებული პაწია, მეტათ დაბალი სამლოცველო. მე თვითონ დავათვალიერე ის მდგომარე წლის 11 ივლისს. ორი-სამი კაცი ძლივს მოთავსდება შიგ და დამდგარი კაცის თავი ჭერსა სწვდება. შიგნით ასვენია რამდენიმე ხატი და აწყვია ცრუმორწმუნეთაგან შენაწარავი ნაღების ნამტვრევები. ხალხი ამბობს, რომ აქ ცხოვრობდა და ღოცულობდა წმ. გიორგიო. ეს ადგილი წმინდა ადგილათ მიაჩნიათ და ზშირათ დადიან იქ სალოცავათ; ამ მთას მთაწმინდა ეწოდება. ამ ჟამათ სამლოცველო და მისი არემარე წარმოადგენს მიყრუებულს, გავრანებულს ადგილს. ადგილობრივი მცხოვრებნი ამბობენ, რომ განზრახვა გვაქვს—მაღე იქ რიგიანი ეკლესია ავაშენოთო.

სილოვანი.

ავტორი.

ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა

ჰერეთისა

(შემდეგი *)

ს. მაწების აღმოსავლეთ მხარეს, მაწებისავე ხეობაში, მდებარებს სოფ. კატესა. ამათ ორივეს აცალკევებს მხოლოდ მდინარე მაწები, რომელიც უდურად ნიშნავს „წმიდა წყალი“.

კატები საეკლესიო ისტორიაში შესანიშნავია. მცხეთის ეკლესიას აქ ჰქონია მრავალი მამულები და შესანიშნავი „ეკლესია კატებისა.“ ის ყოფილა აშენებული 697 წლის უწინარეს, მაგრამ ვისგან, არ არის ვამორკვეული. ვეჭობ ყოფილა აშენებული არჩილ მოწამისაგან და მასვე შეუწირავს მისთვის მამულები და მცხეთის საკუთრებად დაუწერია. მით უფრო უმეტეს მის მიერ ამ ეკლესიის აღშენება საფიქრებელია, რომ მან აღაშენა ეკლესიები ლაგოდახში და კაკშიაც და მცხეთას დაუმტკიცა მათი კუთვნილი მიწებისაჲცან შემოსავალი, როგორც ვნახავთ ქვემოთ. მაგრამ 697 წელს აღი ამირი (არაბი) შემოესია ამ მხარეს, „და შემოსავალნი, რომელნი ჰქონდა წმიდასა ამას დედა-ქალაქსა (მცხეთას): ცხვარი, ცხენი, ღვინო, ზედაშენი და რაცა იყო, ყოველივე მან (აღი ამირმა) ამოაგდო და ახადა ამას წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა“ (იხ. ქართ.—ცხოვ. გვ. 222). ამ დროიდგან კატების ეკლესიაც³ აღახრებული იყო, მაგრამ 1040 წელს მელქისედეკ კათალიკოსმა ყველა მინგრეულ-მიანგრეული ეკლესიები განაახლა და სთხოვა მეფე ბაგრატ მე-IV-ს დაემტკიცებინა ეს³

*) იხ. „მოგზაური“ №№ 8 და 9.

ნი მცხეთის კათოლიკე ეკლესიის საკუთრებად. ისა სწერს: „მოვიგე ჰერეთს მონასტერი დიდითა ძალითა, და ლაგოდახი, და ჰერეთსავე **კატეხისა** ეკლესია, შესავლითა მისითა, და კაკს ათ-ორ-მეტი ვაჭარი, რომელნი ძველად ჰქონდა სვეტიცხოველსა“ (იხ. ჟორ. ქრონ. ნაწ. 1, გვ. 185 და ქ—ცხოვ. გვ. 222).

ძალიან ვსწუხვარ, რომ არ ვიცი, რა ალაგას ყოფილა კატეხში მელქისედეკის ეკლესია; ვგონებ ახლა მისი ნატამალიც აღარ არის. მოსეს გზის პირას, იქვე სოფლის ბოლოს, ერთს ტყით დაბურულს კვერნაკზე, არის ერთი ძველებური შენობა. გზიდან რომ უყურებ, დიდ მშვენიერ შენობად გეჩვენება. 1883 წელს ავედი კვერნაკზე მის სანახავად და დამხვდა პატარა დანგრეული შენობა საღაროებით. ეტყობა ის ყოფილა ამა ქვეყნისა დიდებულთა სასახლე. შიგ სოფელშიაც არსად უჩვენებენ ლეკები ეკლესიას. 1895 წ. ერთმა კატეხელმა, მილიციის აფიცურმა (ლეკმა), მიაშო, რომ კატეხში ერთ ალაგას, დანგრეულ ეკლესიის ქვეშ, მიწაში, მრავლად არის სენაკებიო და კედლებზე სურათებია დახატულიო: ლეკები მას არ უჩვენებენ არავის, მაგრამ შენ მოდი როდისმე ჩემთან და მე გიჩვენებო. ძლიერ მსურდა ნახვა, მაგრამ მტერთა ჩემთა, სულიერთა მამათა, არ მომაცალეს და ვსწუხვარ, რომ მე ის ვერა ვნახე. ვგონებ ეს უნდა ყოფილ-იყოს **კატეხის** ეკლესია *).

ამავე სოფლის თავში, ხეობის ერთა სერზე უჩვენებენ კატეხის ლეკები მთას, რომელსაც ისინი ეძახიან „მისილ დალ“—ოქროს მთა. უძველეს დროს ქართველთა მეფეებს აქ ზარაფხანა ჰქონიათო, ამბობენ ისინი. საფიქრებელიც არის, რომ ეს გადმოცემა სიმართლეს არ იყოს მოკლებული, ამისათვის რომ ამ მთაზე ყოჩაღ-ყოჩაღ ხევში ჰყრია ჯანგარო და

*) ამასვე ამტკიცებს ლ. გალაყოვი, მასწავლებელი სათავად-აზნაურო შკოლისა, იმ დამატებით, რომ აქ ყოფილა ქალაქი, რომელსაც რქმევია „ესკი-ბაზარი.“

ეტყობა შენობათა ნანგრევებიცა. უეჭველია აქ ყოფილა ერთდროს მოსახლეობაცა. ხალხი ამბობს, ოდესღაც მეფენიც მცხოვრებდნენ აქა და ერქო ამ ადგილს სიღნაღიო.

კატები აწ ავარელ ლეკების სოფელია. იქ ქართველები მრულიად აღარ არიან. რიცხვი მცხოვრებლებისა აღემატება 2457 სულს.

სოფ. კატებიდგან რომ წავიდეთ აღმოსავლეთისაკენ, მივალთ სოფ. ჭარს და ქ. ზაქათალას. ზაქათალა პატარა სამაზრო ქალაქია. მცხოვრებლები არიან ქართველები, რუსები და სომხები. უკანასკნელნი ვაჭრობენ. მისი მდებარება არ არის კარგი. დაშენებულია დაბლა ხევში, თითქმის რიყეზე. ხოლო ციხე მალლობზეა აგებული, სოფლის ქარის შუაგულში, რისგამო სოფ. ჭარი ორად არის გაყოფილი. იგი ბევრად ჰსჯობია კატებსაც, მაწებსაც და სხვა სოფლებსაც, ბელაქნის გარდა, ხეხილითა, მცენარეთა სიმდიდრით, კალმახით და სიმაგრით. იგი აკრავს კავკასიის მთას ძირში. მცხოვრებლები ავარიის ლეკები არიან. რიცხვი მათი=2000 სულს. აი რას მოუთხრობს ისტორია იმათ აქ დასახლების მიზეზად 1558 წელს კახეთის მეფის ლეონისაგან. „ჟამსა ლევანისასა, —მოუთხრობს ქართველთ მემატიანე,—მოუხდა ვინმე ლეკი დადისტნისა გაღმა მხარს და წარიყვანა ძროხა ერთი. ეს ამბავი შეიტყო მეფე ლეონმა. შემოიკრიბა ჯარები გაღმამხრისა, გაიყოლა ეტიკი, ვლო ღღე და ღამე, მიუხდა სოფელს შალვით, შეიპყრო სახლში ლეკი ცოლშვილიანათ და ყველანი დახოცა; მერმე აჰყარა მთლად იმ სოფელში მცხოვრები ლეკები, მოიყვანა თან, დაასახლა ფიფინეთში და დაავალა ყინულის ზიდვა ზაფხულობით დადისტნიდამ, რომელთაგან შეუდგა ბოროტი ქვემორე თქმულნი“ (იხ. II ნაწ. ქ—ცხოვ. გვ. 108).

თუ მეფე ლეონმა ლეკები დაასახლა ფიფინეთში, მაშ მათ სოფელს „ჭარს“ რად ეძახიანო?, იკითხავთ. ამის მიზეზი არავინ იცის. მაგრამ ჩვენ გვგონია, ასრე უწოდებიან, ამ ახ-

ლად დასახლებულ ლეკთა სოფლისათვის იმ მიზეზით, რომ აქ შეყრილა მრავალჯერ „ჯარი“ ლეკთა და შეჰსევია კახეთს. ასრე მომხდარა ერთხელ, ორჯელ და მრავალ ჯერ და ამისთვის დასჩემებია ქართველთაგან სოფელს სახელი „ჯარი“, მაგრამ ლეკებს თავიანთ ენის კანონების მოთხოვნისამებრ შეუცვლიათ ასო ჯ ასოდ ჰ, და სოფელს დასდებია სახელად „ჰარი“. თუ ასე არ იყო, მაშ ვითარ წარმოსდგა ის? ნუთუ იმას კავშირი აქვს ჰარ-თალეთთან? ნუთუ ლეონ მეფის-მიერ გადმოსახლებულნი იყვნენ ჰარ-თალეთელნი, და იმათაც უწოდეს ფიფინეთს „თალა“, ხოლო თავიანთ ახალ ბინას „ჰარი“? ასეა თუ სხვა ფრივ, დღეს უეჭველია, რომ ფიფინეთს ჰქვიან „თაღა“, რომელიც ჰარისაგან გაცალკეებულთა მხოლოდ მდინარით. ამ მდინარის კიდეზე, დასავლეთ მხარეს, არის ვახუშტის „წინ-უბანი“, რომელსაც ლეკნი უწოდებენ „წილ-უბან“, და აწ ეკუთვნის ჰარს.

ლეონ მეფისაგან ჰარში დასახლებულნი ლეკნი ყურმოპრილ ყმასავით ემსახურებოდნენ კახეთის მეფეებს 1558—1683 წლამდე. იმათ ხარკად და ბეგრად ეღვათ მხოლოდ ყინულის ზიდვა კავკასიილამ. 1674 წელს კახეთის მეფეს არჩილს სოფელს ლილოში თავისი ძმის ლუარსაბის ქორწილი ჰქონდა; მუნ მოუტანეს ყინული ჰარელებმა ცხენებითა. ეწყინა მეფეს, რატომ ზურგზე არ აიკიდეს ჩვეულებისამებრ და ისე არ მოიტანესო; როგორ გაბედეს, რომ მათ დაარღვიეს განწესებული კანონიო. „შეიპყრა და სტანჯა ისინი: აღკიდა კვალად ზურგზე ტვირთად და მოატანინა კვალად მუნიდამაცა ტვირთითავე ყინული“ (იხ. ქ—ცხვ. გვ. 127). ამ დრომდე ჰარელი ლეკები იყვნენ წყნარად, მორჩილებდნენ მეფეთა და ემსახურებოდნენ მათ, რადგან ბელაქანი, მაწეხი, კატეხი, ფიფინეთი, ბაზარი, ფერჯაანი, მუხახი, მამრესი, გულგულა და სხვანი ჯერ კიდევ ქართველთ ეჭირათ და მათში სდულდა ქართველთა ცხოვრება. მარტო ტოკავდნენ, ფეთქავდნენ და ჩუჩუნებდნენ წუქეთის სულთანნი, ჰურმუხელნი

და ულუკუსური. მაგრამ საქართველო იმოდენად კიდევ ძლიერი იყო, რომ ლეკები ბარში ჩამოსახლებას ვერ ბედავდნენ. 1628 წელს მეფე თეიმურაზ პირველმა „მოიხსენა შური წუქეთისა სულთნისა, რამეთუ ოდეს აღჰყარა შააბაზმა კახეთი, მან უბოროტესნი უყო კახთა. მან გაგზავნა ზურაბ ერისთავი, იგი წარვიდა, გაიარა კაკი, ილისოს ხეობა, მივიდა და თავს დაეცა უგრძნეულად წუქეთის სულთან ალიბეგს სოფ. სარუბაშში“. აი რასა სწერს მეფე არჩილი 1674 წელს შესახებ ამ ომისა და თეიმურაზისა: თეიმურაზი ამბობს:

„გამიწყრა ოდეს ყვენი, მოჰყვა წუქეთს *) ვინა ზისა, ალიბეგ სახელდებული, პატრონი სარუბაშისა, მისი მომინდა პასუხი, ჩვენება ჩემის რაზმისა, მალ შევანანე სიკვდილით, მოყოლა შააბაზისა.

ზურაბ, კახნი და ქართველნი, მათსა ლაშქარზე წავეყარე. ველოთ, მისლოდენ სარუბაშს, მას შეუტყობრად მყოფარსა, ველარ გაუსწრო წახურსა, გარ ჯებირს შემოიფარსა, ქვეითად შეუხდებიან, აგლეჯენ ხმალსა და ფარსა.

ზურაბ ცხენით გარდაუხდა, შეუძახა სულ ლაშქართა: გარდმოხედით ყველა ცხენით, ვინ ბძანებით აქა ხართა, ვინლა მიხვალთ მეფესთანა, ან თავს ნახავთ განახართა, ვძლეთ ომითა, ვერ დაგვიდგენ ხმალ მოწვდილთა დანაფართა.

ამ სარდლობით მალ აელოთ ჯებირი და სიმაგრე.

თავი მოსჭრეს ალიბეგსა, შეუძახეს: „იდევ აგრე“.

რით გმართებდა, შექნილიყავ შენ შაჰაბაზის მოსაგრე, **)

სარუბაში ვერ დაგვიდგა, წა, წახური გაამაგრე.‡

ზურაბის ლაშქრობის შემდეგ ახლა თვით მეფე თეიმურაზმა გაილაშქრა დაღესტანზე. „მიუხდა თეიმურაზ ულუკო-

*) ამ სტრიქონებიდამ სჩანს, რომ წუქეთი ერქო მთლად იმ მიწა-წყალს, იმ სამფლობელოებს, რომელნიც იყვნენ მაწების კედლის შიგნით, კავკასიის მთებში, დაღესტანის მხარეს და მას ეკუთვნოდა აგრეთვე სოფლები სარუბაში და წახური.

**) (იხ. არჩილიანი, გვ. 118—119).

სორს, რამეთუ იგინი უხდებოდნენ, აოხრებდნენ და სტყვენ-
ვიდნენ, მოსწყვიტნა, მოსტყვევნა, მოაოხრა და მოვიდა გა-
ბარჯვებული“ *).

აი ამ დროს, როცა დალისტინის მხარეს მცხოვრებნი ლეკ-
ნი ეკირთებოდნენ კახეთს და იკლებდნენ გაღმა-მხარს, ქარე-
ლი ლეკები ჯერ არ იძროდნენ, რადგან ეშინოდათ მეფეთა-
გან, თუმცა შაჰაბაზმა 1616 წელს ააოხრა კახეთი, გადაასან-
ლა სპარსეთს 100000 ქართველი და მათს ალაგას დაასაალა.
მუსულმანები. თეიმურაზი იკვების არჩილიანში: „ზამთარი
შემოვისწრით თოლასა (მაჭის ხეობაში) და ბოეთანსა, შამუსა
(სამურსა?) და ლანუხშიდა (აწ „ბაშ-გოინუქ“ ნუხის მაზრა-
ში)... მაშინ მე რას ვახსენებდი (ყარალაჯში მსხდომარეთ) და
სულთანსა“ (წუქეთისასა?). (იხ. არჩილიანი, გვ. 61). ამ ხანებში
ქარელები ჯერ კიდევ კახეთის მეფეებს ემსახურებოდნენ. მერ-
მე ვნახავთ, როცა ისინი გაძლიერდნენ.

ამ უამად ქარი განიყოფება სამ ნაწილად: თვით ჭარბი,
გოგამი და ღაბჯა ჭარბი. მას შუაზე ჰყოფს ზაქათალის ციხე-
რუსთა, აშენებული 1830 წელს. ის არის დარაჯი ოლქისა.

ახლანდელი ქარელები მეტის-მეტად ამაყნი, ვაჟკაცი,
უნდო, თავმომწონე, შემმართებელი, კაღნიერი, თავისუფ-
ლების მოყვარე და დინ-თასლიბის გამწევი (ფანატიკოსნი სა-
რწმუნოებაში) არიან. ყველანი ბეგობენ. ეჯავრებათ ქრის-
ტიანები. ეჭვით უყურებენ მთავრობის ყოველ გვარ განკარ-
გულებას. მზად არიან ყოველს მარჯვე დროს აღელდნენ.
ამისა გამო დღემდე არ არის შემოდებული სამოქალაქო გამ-
გეობა ოლქაში, და ის არის სამხედრო ოლქა. მათი შეკაზ-
მულობა არის ხანჯალი, დამბაჩა, ხმალი, ჩერკეზკა ბუზმენ-
ტიანი. უყვართ სუფთა ტანსაცმელი, მედიდურობა, რისა გა-
მო ამაყად იცქირებიან და კაცად არ აგდებენ სხვას. ცხოვ-
რება არა აქვთ მდიდრული, რადგან ეჯავრებათ მუშაობა და

*) (იხ. ქარ—ცხოვ. გვ. 121).

ეთაკილებათ. სირცხვილად მიაჩნიათ ხენა-თესვა. სცხოვრებენ იმ ლალით, რომელსაც დამონებულნი ბარის ინგილოები და თათრები აძლევენ. იმათ მოხარკენი არიან ალიაბათის საბოქაულოს მცხოვრებნი თათარნი და ინგილონი. იმათ დაუმონაგებიათ ისინი მე XVIII საუკუნის დამლევს და ელისენის მიწა-წყალი თავის საკუთრებათ აღუარებიათ, და ვინც დღეს ელისენში (ალიაბათის საბოქაულოში) მცხოვრებნი არიან, ყველანი აძლევენ ქარელებს მიწის ლალას.

სოფ. ქარში აწ სცხოვრებს 2000 კომლი. ისინი ყველანი ლეკები არიან შთამომავლობით. მათში ურევიათ ცოტაოდენი გალექებულნი ქართველნიც. მათი ვინაობა გამოაშკარავდა 1867 წელს, როცა „ბეგთა კომისია“ განარჩევდა ბეგებსა და გლეხებს. მაშინ ქარელებმა გამოაჩინეს გუჯრები ქართულს ენაზე, რომლებითაც ამტკიცებდნენ თავიანთ გვარეულობის კეთილშობილებას. მათ შორის აღმოჩნდნენ ერისთავნი, ვაჩნაძენი, კამაზაშვილები, ანდრონიკაანი და სხვ. ერთს თავადიშვილს, როგორც მითხრეს ქრელებმა 1893 წელს, ზარაფხანაც კი გაუმართავს ქარში, და უჭრია ქართული ფული. ამ კაცს დიდი სამსახური გაუწევია ქარელთათვის და იმათაც ისეთ პატივისცემაში ჰყოლიათ ის, რომ სიკვდილის შემდეგ შეიხად (წმინდანად) შეურაცხავთ. ის ასაფლავია თურმე ქარშივე და დღესაც ლოცულობენ ლეკნი. მის სიკვდილის შემდეგ ზარაფხანაც გაუქმებიათ და ამბობენ ყალიბები დღემდე დამალული აქვთო.

ქარის მახლობელი სოფელი არის თაღა. მისი წინუბანი (წილბან) შეერთებულია ქართან. ამ უამად ეს ორი სოფელი გაყოფილია მხოლოდ მდინარით, რომელსაც უწოდებენ „თაღა-ჩაჟ“. თაღის ზემოთ, აწ სახნავ-სათესი მინდორია, კავკასიის მთაზე აკრული. ამ მინდორს ეძახიან ლეკები „ფიფუნ“, რომელიც არის ვახუშტის „ფიფინეთი“. აქ ყოფილა დიდი სოფელი ქართველთა, შემკობილი ეკლესიებითა. ერთი მათგანი არის კავკასიის მთის სუკზე. ის ყოფილა მონასტერი.

იგი აწ დარღვეულია. ლეკებს ბევრი უთხრიათ მისი ეზო და უძებნიათ ხაზინა. ეკლესიის კარები წინ თხრის დროს, როგორც მოწმობს სომეხი ყარაქეშიშოვი, აღმოუჩენიათ აკლდამა, რომელშიაც თურმე იპოვეს ოქროს ჯვარი, ორ მტკავლის სიგრძე. ზედ ჰქონია წარწერანიც. ლეკებს დაუმტვრევიათ და გაუყვიათ ურთიერთ შორის. ფიფინეთის ხევში არის მეორე ეკლესია, სიგრძით 16 არშინი, სიგანით 9. ეტყობა ყოფილა საკრებულო ეკლესია. იგი კარგად შენახულა. ის უგუმბათოა. მდებარება აქვს მშვენიერი. არ უნდა იყოს დიდი ხანი, რაც ის უპატრონოდ დარჩენილა. შესანიშნავია, რომ ამ ეკლესიას იატაკს ქვეშ აქვს ორი ოთახი. იგინი გაყოფილნი არიან ქვიტკირის კედლით, რომელზედაც გადატანილია თალი და მერე ეკლესიის იატაკია გაკეთებული. ამ იატაკს აქვს ჩასასვლელი, მრგვლად ამოჭრილი ხვრელი. ეხლა ის ამომტვრეულია და ახდილი. ორივე ოთახში ჰყრია დამტვრეული ძეგლები. ვფიქრობ დასაფლავებულნი ყოფილან დიდებულნი პირნი და აგრეთვე მუნ ინახებოდა ეკლესიის განძეულობა. ლეკები ამბობენ: როცა ქართველთა სასულიერო წოდება აქედგან წასულა *) ამ ეკლესიაში დაუტოვებიათ მხოლოდ მნათე, სახელად ზაქარია. როცა ლეკობა გაძლიერებულა და მას დაჰკარგვია იმედი ქართველთა აქ დაბრუნებისა, განძი ეკლესიისა მას გაუყიდნია, ხოლო ძვირფასი შესამოსლები გადაუდვნია, უკეთებია ბუზმენტები და მით უვაჭრნია ქარ-თალალებთან. მისგან შეუსწავლიათ მათ ბუზმენტის ხმარება. მასვე ჰბარებია აგრეთვე საეკლესიო მამულებიცა, რისა გამო, რუსებს რომ დაუპყრიათ ქარი და თალა და უკითხავთ ვისია ეს მიწა-წყალიო, ქარელებს და თალალებს უპასუხნიათ: „ზაქარიასიო“. აქედგან წარმომდგარა სახელწოდება „ზაქართალა“.

*) იმავე ლევან გალაყავმა მითხრა, რომ აქაური მღვდლის ჩამამავალნი მაწიხში სცხოვრობენო, თავიანთ ქართველობას თვითონაც არა ჰმალავენო და მოლადაც ამ სოფლის მეჩითში ისინი არიანო.

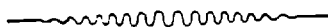
არის კიდევ მესამე ეკლესია ფიფინეთში. ის ჯვარედინათ არის აშენებული. აწ დანგრეულია და არც რაიმე წარწერა მოიპოვება.

ფიფინეთს იხსენიებს თავის გეოგრაფიაში ვახუშტიცა. იგივე იხსენიებს სოფლებს: კაკს, ჭარს, ბელაქანს და მაჭის, ხოლო ოლქის სხვა სოფლებს ყურადღებას არ აქცევს. აქედგან ცხადია, რომ ფაფანკთი შესანიშნავი ალაგი ყოფილა. ასრე რომ არ იყოს, მას არ მიაქცევდა ყურადღებას 1310 წელს მთავარ-ეპისკოპოსი კაკ-ელისენ-გიშისა კირილე დონაურიცა (ვაჩნაძე). ის სწერს: კათალიკოს პატრიარქმა ეფთვიმემ ნახა „მაჭ-ფიფინეთის ეკლესიებიო“. (იხ. ისტ. ჯანაშილისა, გვ. 206, 1894 წ.).

აწ ფიფინეთში ანუ თალაში სცხომრებს 6303 სული, ავარელი ლეკი და თათარი. ურევთან გალექებულნი ქართველნიც.

ინგილო ჯანაშილი.

(შემდეგი იქნება).

გ უ რ ი ა *)

(დასასრული)

გურული ლექსიკონი

(აქ მოგვყავს ის სიტყვები, რომლებიც ჩვენს წერილშია ნახმარი და ლიტერატურაში კი უხმარია).

ათინური — უურძენია.

აპუტრაკი — მცენარეა.

აღექმალექის ბალი — ბაღის
გვარია.

ამორეკა — ამორეკა.

ანწლი — მც.

აღაზანი — სიმიანდის გვარია.

ბია მსხალი — მსხლის გვ.

ბორბალა — თბობა, თბობის ქსე-
ლი.

ბეოლი — თუთა.

ბურჩხი — მც.

ბურძგატულაი — მც.

ბულუღვაი — მც.

ბაბილო — ვაზის ფოთოლი.

ბადაგი — უურძენია.

ბარამულაი — ღომის გვარია.

ბარდი — მც.

ბარძაყაი — მც. (მაყვალა).

ბალურა — მფრ. (ბელურა).

ბაძგარრ — ხეა.

ბაღია — ბოსტანი.

ბაღჩეული — ბოსტნეული.

ბებერა — სოკოს გვარია.

ბია ვაშლი — ვაშლის გვ.

გადაზელილი — გადასკელილი
უველი.

გაიდონა — ბუღბუღი (მფრ.)

გაკაკლა — თითო მარცვლობით
გაფენა.

გასანახი — გემოს გასაშინჯი, მა-
რილათ და სხ.

გაფიცხება — გაცივება, გახუნება
ცეცხლზე.

გაწყობა — ღომის გახურება, გა-
ხმობა ცეცხლზე.

*) იხ. „მოგზაური“ № 7, გვ. 750.

გამეჩხრება—გათსელებს.
 გემის ვაშლი—ვაშლის გვარი.
 გველის სოკო—სოკოს გვარია,
 შესამანია.
 გიდელი—ხეზე ხილის საკრები
 კალათა.

გობი—ვარცხლი.
 გომბიე—ბაყაყი.
 გორიცა—გოდორი.
 გულშიშველა თხილი—თხი-
 ლის გვარი.
 გურგული—ქუსილი.

დაბაბილოება—ვაზის ფოთლე-
 ბით დაბურვს.
 დათვისხალაი—მსსლის გვარია.
 დათვიფანჩარა—მცენარეა.
 დათხრა—დაკლეჯა ძირიდგან.
 დამოწმება—დაბარება, დუბარე.
 დაპურება—საჭმლის შაყეშა.
 დახეთსება—ორიოდე ლუკმის
 ჭამა.
 დაქახრაკვა—დიდი სიმძიმით
 სისველის გამოდენა, გამომშრ-
 ალება.

დაფხნა—მც. ხ.
 დედლიქონა—მც.
 დოჩახაური—დიდი ცეცხლი.
 —
 ეგირი—მც.
 ეკალაი—მც.
 ეკლიხე—აკაკი (მც.)

ვანძე—ცოტა ხანს საჩქაროთ.
 ელესო—
 ესრისა—მც.
 ეწერი—სუსტ-ნაყოფიანი ადგი-
 ლები, გვერდობები.
 ელისაგორი—მც.
 ელუსალემი—მც.

—
 ვაშლ-ატამი—ატამ-გვარი.
 ველური თხილი—თხილგვარი.
 ვენახი—ვაზი.

—
 ზარბაზანი—მც.
 ზატრანი—მც.
 ზეგანი—მადლობა ადგილი.
 ზეგნური—მადლობზე მცხოვ-
 რები.

—
 თავნიოსი—მც.
 თაველი—თავ-თავი დომისა, ჰუ-
 რისა.
 თავკობალა—ქვემძრომი (ГО-
 ЛОВАСТИКЪ).
 თალაბულისი—ქამარი ტყავისა.
 თაქოსტო—მც.
 თანჯარა—პატარა ქვაბი (ჭურჭ.)
 თავშავა—მფრ.
 თოხნიტარა—მფრ.
 თელა—მც. ხ.
 თეთრიშა—ეუროპის გვ. ან და
 თეთრის კანის ადამიანი.
 თეთრი სიმინდი—სიმინდის გვ.

თქლივი ნიგოზი—თხელ-ნაჭუ-
ჭიანი კაკალი.

თეთრ-ლელვა—ლეღვის გვარი.
თხიფსელა—მც. ს.

—

ივანობის თვე—თიბათვე.
იზაბელა—ეურძენია, ადესსა.

—

კალო—სიმინდის და ღომის და-
სახვავებელი ადგილი.

კამური—ეურძენია.

კამნიე—მც.

კაკლა—მომარცვლა, მარცვლის
გაშევა.

კაკალი—მარცვალი.

კაკირა—მც.

კარიე—საქათვე.

კახამბალი—ბაღის გვარია.

კახამბალის ბუში—ბაღის გვ.

კატარი—ხის წვერია.

კატაბარდა—მც.

კაპჭანი—თუჯის ქვაბი (ჭურჭ).

კაცის-თავა—მსხაღის გვარია.

კვერცხის სოკო—სოკოს გვ.

კვილა—მც.

კვერი—ნადვერდალში გამომ-
ცხვარი ჭადი.

კვირიკობის თვე—შკათათვე.

კერკეტი ნიგოზი—მაგარ-ნაჭუ-
ჭიანი კაკალი.

კეჟერა—მც.

კლარჯული—ეურძენის გვარია.

კოდარა—კოდალა (მეგრ.)

კოთხოჯი—მც.

კოთხო—კოში, ჭურჭელი ხისა.

კონწარუხი—კონწახური (მც.)

კოტა—ტარო სიმინდისა.

კორძული—ეურძენია (ართავისუ-
ლა).

კოპიტი—მც. ხ.

კორიზა—კედლიტილა (მწ.)

კოლონა—კოდო (მწ.).

კოქობა—პატარა ქთანია.

კლიაფი—მც.

კულ-ბუზელა—მწერია.

კულუმბუხი—მფრინველია.

კურკუში—გარბხი.

კუხურაი—ღომის გვარია.

—

ლაგინა—პატარა ღაჭი.

ლასტი—წნული.

ლაფერა—ხის კოვზი, პატარა
ნიჩაბი ღომის საკვებათ.

ლიმონივამლი—ვაშლის გვარ.

ლიფსიტი—თევზის გვარია.

ლუკუმფხა—მც. ხ.

ლოგინი—ტახტი.

ლოქორიე—ლოკეკინის მა-
ტლი.

—

მათრაზა ღომი—ღომის გვარია.

მაბზაკუნა—მფრ.

მაისის ბალი—საადრეო ბაღი.

მარინობა—ბაზრება.

მაფხაჭუნა — მფრ.
 მდოგვი — მც.
 მელამიე — ჯამურა.
 მეყანული — უანის მუშა.
 მეჩხერი — თხელი ნათესი.
 მებოლოვიე — მფრ.
 მერე — დაბალი, ღია ტიპი სათესი ადგილი.
 მთის ჩიტო — მფრ.
 მისაჭმელი — ხორაკეული.
 მიწის კიტრი — კიტრის გვარია.
 მიწის ლობიო — ლობიოს გვ.
 მოღული — მოღვლილი სათესი მიწა.
 მოწებვა — ზირის მოსწორება.
 მონატური — უურძენის გვარია.
 მოღრის სხალი — მხსლის გვ.
 მოლაღრის სხალი — მხსლის გვ.
 მკვდარი ვაშლი — მც.
 მუჩქა — საუკეთესო გძელი და სუჭანი თავედე სათესდეთ.
 მწარე ხაზია — მც.
 მხარწითელა — მფრ.
 —
 ნადი — უანის მუშათ ბრძო.
 ნადური — უანური სიმღერა, მუშური.
 ნადული — ანსლასტი.
 ნავულა — გაყუმენილი ტარო სინდისა.
 ნალიე — სასიმინდე.
 ნატეხარა — ქათმის ნატეხი, რა-

მეღსაც ქათმის სახურავებენ.
 ნაპირი — ერთი კაცის ხელმოსაქნევის გამუშავება უანაში, ერთი თავიდგან მეორე თავადდე ან პირამდე.

—
 ორანაი — უურძენის გვარია.
 ოსოპონტრო — მც.
 ოქრაო ცერცვი — მც.
 ორკოპე — ქურის ამონარგვის ამოსადები ქურცქელი, ორ კოპეტა.
 ორჩხუმი — ქურის საკეტის ცენტრი.

—
 ოღვალო — მც.
 ოხატუა — მც.

—
 პანტა ვაშლი — წვრილი ვაშლი.
 პაპასკირი — შარდის ძნელათ დაქცევა ტკივილითა.
 პიწკი — ჩინჩხვარი.
 პუკკური — წვრილი ქინქლა (მწ.).

—
 პწერი — ბუზი (მწ.)
 —
 რუსული ლობიო — ლობიოს გვ.
 რუსული კიტრი — კიტრის გვ.
 რძია-რძუა — რძიანა (მც.).

—
 საკრელი — მშრის ღაქი.
 საივანობო სხალი — თიბათვეს მოსული მსხალი.

სათალი ატამი — სხსრავი ატამი.
 სან ეფო ვაშლი — ვაშლის გვარია.
 სამარხი — უურძნის გვარია.
 საინი — თეფში.
 სასელა — მსხლის გვ.
 სახეთქი ატამი — სხსრავი ატამი.
 საფერის ცვალობო თხილი —
 თხილის გვარია.
 სეფეთი — კიდობანი.
 სველი — შრატო.
 სიოკო-ბოკო — ცდრ-ნდრ
 ადგილი
 სლიკვი — ანკარა (ქვე-წარმ.).
 სუქანა — მც.
 სოხი — მც. (ხსვი).
 სურო — (მომხვევი) მც.
 სხალ-გოდელა — მსხლის გვ.
 სხალყვითელა — მსხლის გვარია.
 სხვენი — კერას ზემოთ ჭერებზე
 შესანახი ადგილი.
 —
 ტაბელა — მც.
 ტალერიევი — ტამარი.
 ტანა-კრეფა — სიმინდ - ღომის
 ადების დრ.
 ტრიე —
 ტრიეკუდა — მც.
 ტრედი ფეხი — უურძნის გვ.
 ტინტილა — ხვლიკი (ქვე-წმ.)
 ტუკი — მოკლე და სხვილი ჯიხი
 ტყაველია — მც.
 —

უთხელა — მც. ხე.
 უმბოლო — მც.
 უყი — დასვენებული დასათესი ად-
 გილი.
 —
 ფანჯატური — გოგრის გასავა-
 ლი აივანი.
 ფილი — წოდინი, სანაუი.
 ფოცხვერი — ძველი ტურა (ხად.)
 ფურცელი — ფოთელი.
 ფურცლი — შემოფოთლვა.
 ფუტი — კვამლი.
 ფულუ — ქვემსომი.
 ფუცუნცელა — მწერია.
 ფშალაი — მც.
 ფხაჭუა — მწ.
 ფხალი — ბაღახეული საჭმელია.
 —
 ქათანაცარა — მც.
 ქართოფილი — კართოფილი.
 ქათმიქონა — მც.
 ქალტა — ხალხმა.
 ქვეშწითელა — სოკოა.
 ქავშიე — წვრილი გვ. თევზია.
 ქონალობიო — საუკეთესო ღო-
 ბიის გვარი.
 ქილა — ფუთის სანაწყოა.
 ქრისტესისხლა — მც.
 —
 ლინწვა — დანის ნატეხა.
 ღრიფი —
 ღჯის ლობიო — სარზე შესახვევი.

ღჯა — ღობო სარკი.
 ღომის თვალა — უურძენია.
 ღომის ღომი — მც.
 ღვრელო — ნადვერდალი.
 ღვაჭაჭა — ქვემსკრამი.
 ღჯის კიტრი — სარზე შემხვევი
 კიტრი.

—
 ყავი — ნატარა ნადირია.
 ყანის აღება — წიფობის თვეში
 ყანის მომუშაება.
 ყანჩა — მფრ.
 ყვერება ლობიო — მსხვილი
 ღობო.
 ყვერი — ფუში.

—
 შავლეღვა — შავი ლეღვი.
 შავი ხე — მც. ხ.
 შავი ვაშლი — იხილე ნატარა ვა-
 შავი.
 შამბალა — შავი ბალი.
 შაშტრამი — მც.
 შუქი — ნატარა ქარი, ნიავი.
 შქერი — მც. ხ.

—
 ჩაქურა ღომი — ღომის გვარია.
 ჩალამ-კალამი — მც.
 ჩაღვა — ჩაღის აღება.
 ჩამოჩაქურავება — ჩაქურსავით მო-
 ღუნული თავი.
 ჩემური — ღომის საცხი.
 ჩიტლეღვა — წვრილი ლეღვი.

ჩოგანი — ღომის საზელო ჯახი.
 ჩხიკვისთავა — თხილის გვარია.
 —
 ცხენიკბილა — მც.
 ცოცხა-ცოცხა — მც.

—
 ძირდაბალაი — ღომის გვარია.
 ძალლი კამნიე — მც.
 ძალლი მწერი — ძაღლის ბუზი.
 ძიგურა — მც. ხ.
 ძმერხლი — მც. ხ.
 ძროხიენა — მც.

—
 წალიკა — მც.
 წვერედა — თევზია, მურწა.
 წითელ ვაშლი — ვაშლის გვ.
 წითელი სიმინდი — სიმინდის
 გვარია.
 წიწმარიტა — წიწმარი, მც.
 წირის თავი — ჩემურის ნაწვრა.
 წყლიჩემერი ქვა — საცხი ღო-
 მისა.

წყაკი — მც. ხ.
 წირღვარი — ურმის დასაუენებუ-
 ლი ჯახი.

წუმბურ — უურძენი.
 წურუქი — შრავი, დოს წვენია.

—
 ჯანღუა — მც.
 ჯართალაი — თევზი.
 ჯადა-ჯადა — მც.
 ჯარილა — დიდი დოქი.

ჭანდარი — აფხის ხე, მც. ხ.
 ჭარხრჩილა — მც. ხე.
 ჭურმამული — მამულ-დედული.
 ჭყანა — მც.
 ჭიჭლაყა — მც.

—

ხასანბეგურა — სიმღერა.
 ხატრი სხალი — მსხლის გვარია.
 ხარაბუა — მწერი.
 ხაზი — გვანი, გოგრა.
 ხაზერა — კვები.
 ხვართქლია — მც.
 ხვიმრა — მც. ხ. ხუჩმა.
 ხელხვაფი — სიმღერა.

ხელგობა — ზინა, ზატარა ვარცლი.
 ხელური ყველი — ხელით ამო-
 დებული უკელი.
 ხეჭეჭური — მსხლის გვარია.
 ხის სოკო — სოკოს გვარია.
 ხობიე ლობიო — ღობის გვ.
 ხლუი — ქვემძრომი.
 ხოზიკა — მც.

—

ჯაჭვი — ქვაბის ჩამოსაკიდი კერა-
 ზე ჯაჭვი.
 ჯირეკი — დიდი ნუგუზაღი.
 ჯორიელა — ღამის გვარია.
 ჯორკო — დასაჯდომი გობო.

გ. გვარამაძე.

ვ ა ს უ ხ ი „ზ-რ“-ს

(„კვალი“ № 3)

ბ — ნო რედაქტორო! უმორჩილესად გთხოვთ ნება მომ-
 ცეთ თქვენს ჟურნალს „მოგზაურ“-ში ორიოდ სიტყვით
 ვუპასუხო ბ. გ — ი-ს, რომელიც ამა წლის „კვალი“-ს მე 3-ე
 №-ში ათავსებს ბიბლიოგრაფიას „მოგზაური“-ს 1 №-სას.

ვის გაუგონია წერილი ჯერეთ კიდევ დაწყებულათ არ
 ითვლებოდეს (მოგზაურის 1 №-ში) და გ — ი კი წინასწარ-
 მეტყველებდეს წერილის ავ-კარგეანობას შემდეგი საფუძვე-
 ლით: „სახეღარს ხარს საქორეზე შეეტყობათ“.

მკითხველი ჟურნალ-გაზეთობისა ამას სასაცილოთ მი-
 იღებს და ეს ასეც არის. „ავსა კაცსა ავი სიტყვა ურჩევნია

სულსა-გულსა“, ამ ანდაზისა არ იყოს, სიბოროტის მეტი არა გამოდის რა იმ ბიბლიოგრაფიიდან.

მე მოგახსენებთ ჩემის სტატიის შესახებ, რომელსაც ასე უმართლოთ და უაზროთ ეხება ბ. გ—ო და აქიაქებს, მგონია, უფრო თავის თავს. რადგანაც ჯერ დაუმთავრებელი წერილია და მას ვერაფერი გაუგია, ამას მე გავაგებინებ მოკლეთ.

1) განა არ შეიძლებოდა გურია მოშელიგებული ყოფილიყო მეგრელებით, ქართლელებით!—განა ესენი ქართველები არ იქნებოდნენ?.. მითომ რატომ მიგიღიათ პირში საღეჭათ და კიდევ ჰკვირობთ როცა ამბობთ: „მადლი ღმერთს, გურია გურულებით ყოფილა მოშელიგებული და არა თათრებითაო.“

2) ერთგვარი მოდგმისა თუ კი სოკო იქნება, როგორც თქვენ ბძანებთ ამას, მითომ და ქართველი რათ არ იქნება როგორც მესხი, მეგრელი, ქართლელი და სხვ., ბ. გ—ო? მარა კი არ გაგემტყუნებათ: „მჭადი-ჭამიას მჭადი და დო-ჭამიას დო აგონდებოდაო.“ თქვენ სოკო გყვარებიათ და მარხვა, რადგანც მომავალი იყო ახლოს, მის აშკობაში სულმა წაგძლიათ, ველარ მოითმინეთ დამარხვება და გაძახათ ბრალმა.

3) წყალთა ჩქრიალის მიმდინარეობით მომხდარი ზარტი (ნიავი) მდინართა პირათ მოცულ მცენარეთა ფოთოლთ ანძრევს, ერთ-მეორეს, მეორე მესამეს, მესამე მეოთხეს, დავუმატებთ ჩვენო,—იძახით თქვენს წერილში, მარა მეც რო დავუმატო—„მეოთხე მეხუთეს“-მეთქი, მაშინ ხომ მეც თქვენისთანა ხუმარა შევიქნები.

4) თურმე ქართლში ფრინველებს თოფი გინა მოხვდეს, გინა არა, მაინც არ აფრინდებო, იძახით (ცდომით, ეს მეტი მეტი თავის აგდებაა... მითომ რატომ კარგათ არ წაგიკითხავთ საბოლოო სხოლიო ამის შესახებ, ხომ არ გამოაშკარდებოდა საგაზეთოთ თქვენი უადგილო გულმოსულობა! რაც შეეხება თქვენს საოცნებოთ გახუმარებულს ფრაზას ჩემსას,

„თუ მოხვდა—ან მოკვდება ან დაიკოდება და თუ არა მაშინ ირჯვის ფრინველი ხითათის თავიდგან აშორებასა“, — დააკვირდით კარგათ ამ აზრს, თუ როგორაა გასაგებათ და თქვენ კი ჩინეთ-თათრულათ უკუღმა როგორ გიწერიათ!

5) ბარაქალა თქვენს მეხსიერებას და ნიქსა, ბ. გ—ო, რო მიხვედრილხართ — „უსულო ცხოველები არ შეიძლებაო“: ამას ჩემ-მიერ რწმუნებულ სკოლის 6—7 წლის ბავშვები ასე თქვენსავით თამამათ და მკაფიოთ ვერ მოახერხებდნენ ამის თქმასა, კიდევ რო გაეგოთ. და ეს ფრაზა რო კორრექტურული შეცდომა იყო, ამას ყველა მიხვდებოდა, ხოლო თქვენ ვერ მიმხვდარხართ. დაბეჭდილია: ადამიანი და სხვა და სხვა სულიერნი ცხოველნი.. უნდა იყოს: ადამიანი და სხვა სულიერნი (ოთხფეხი ცხოველი, ფრინველი და სხ.).

კორრექტურული შეცდომა ჩემი ხელნაწერის ბრალია, რადგან გაურჩევლათ იყო და წაკითხვა ძნელი იყო.

მესხი კონსტ. გვარამაძე.

რუსუდანი *)

მოქმედება მესამე

ჩვენება I

აგვივე სსსსლე რუსუდანისა. შემოდის რუსუდანი და შერე ათაბაგო ივანე, სხლების ტახტზე და საუბრობენ იდუმალს კილოზე.

რუს. დიად, ვიმეორებ, ვერასგზით ვერ მოვიბირეთ შალვა და ივანე ახლციხელნი, აგრეთვე ცოტნე დადიანი, ბოცო და მემნა ბოცოს ძენი, ბეჟა ყვარყვარეს ძე, თორელნი და ფშავ-ხევსურნი.

აგანე ათაბაგა. გარემოება გადმოიყვანს მათ ჩვენს მხარეს, დედოფალო!

რუს. ჩემს დედოფლობამდე ჯერ შორეა, ათაბაგო! ან და, ვინ იცის, მეღირსება კი დედოფლობა! მაგრამ ამას თავი დავანებოთ. მითხარით, რომელს გარემოებაზე უბნობთ თქვენ?

აგ. ათ. იმ გარემოებაზე, რომ 12 ათასმა თათარმა ბერდუჯის მდინარეზე 80 ათას ქართველ ჯარს თავზე კაკალი დაამტვრია და გამოადევნა!

რუს. მახსოვს, იქ მაშინ ბევრი ქართველი დაიხოცა!

აგ. ათ. დაიხოცა, გარნა მეფე ისევ თავხედად იქცევა და ზემოხსენებულნი თავადნი და მთავარნი მის თავხედობას კიდევ ხელს უწყობენ.

*) იხილეთ «მოგზაური» №№ 8 და 9.

რუს. ჩემს ძმას თავზარი დასცა მაგ მარცხმა, მაგრამ მაინც კერპობს, წარჩინებულ თავადებს არ გირიგდებათ, კანონიერს ცოლს არ ირთავს, ისევ ველისციხელის ცოლზე თვალი უჭერია და მეხვეწება, ნაბიჭვარი ფუფუნებით აღვუზარდო და ტახტის მემკვიდრედ გამოვაცხადო!

იგ. ათ. ნუ ნაღვლობთ, დედოფალო, ლაშა და მისნი მომხრენი უფსკრულში ჩააცვივიან.

რუს. როგორ?!

იგ. ათ. მეფეს ფათერაკი არ ასცდება. ამბობენ, თათართ უმრავ ლაშქარს დაუმარცხებია სპარსნი და მათი ყაენი ჯელალ-ედ-დინ 140,000 მეომრით ჩვენკენ გამოქცეულა.

რუს. მართლა!

იგ. ათ. დიად! გამოქცეულა და მას ფეხდაფეხ მოსდევენ თათარნიც.

რუს. მერე რა სიკეთეს დაგვაყრიან ან სპარსნი და ან თათარნი?

იგ. ათ. იმას, რომ ლაშას თავხედობას ბოლოს მოუღებენ!

რუს. თუ მეფეს დაამარცხებენ, სამეფოსაც აგვიოხრებენ და აგვიკლებენ, მერე რილას მეფე ვიქნები მე და ვილას ამირსპასალარი შენ იქნები?

იგ. ათ. ნუ დრტვინავთ, დედოფალო! ისე მოვახერხებ საქმეს, რომ ევნოს მხოლოდ თქვენს წინააღმდეგებს.

რუს. ლალატს ხომ არ უპირებ ქვეყანას, ათაბაგო!

იგ. ათ. ლალატით სულს როგორ წაფიწყმედ! გარნა ამას კი ვიზამ, რომ დროზედ ლაშქარს არ მივაშველებ შალვასა და ივანე ახალციხელებს, რომელნიც, ჩვეულებისამებრ, მოვალენი არიან მოწინავედ იბრძოლონ.

რუს. შალვა ლომგული კაცია. ეგ თუ დაამარცხეს, ვეჭობ, დანაშთენ ლაშქარმაც გაუძლოს მტერს!

იგ. ათ. ენდეთ, დედოფალო, ჩემს გამოცდილებას!

რუს. მოწინავე რაზმის აღწყვეტამ ვაჟ თუ გარემოება ისე და-

ატრიალოს, რომ დიდების მძებნელთ ის დიდებაც აგვეხადოს, რის პატრონებიც ვართ დღეს!

ჟ. **ათ.** გავიწყდებათ, დედოფალო, რომ გვარტომისა და რჯულის გამომცვლელს ეშმაკიც ვერ მოატყუებს!

(თავს უკრავს და გადის. შერე შემოდის ჯაშა)

ჯაშა. საყვარელო რუსუდან! მალე ვეღარ ნახავ შენს ძმას!

რუს. რატომ შერე?

ჯაშა. დიდძალი მტერი მოდის ჩვენკენ!

რუს. ვინ მტერი! რა მტერი! საიდგან?

ჯაშა. სპარსნი მოდიან და თათარნი მათ მოელალებიან.

რუს. იგივე თათარნი, რომელთაც ბერდუჯხედ დაამარცხეს ჩვენები?

ჯაშა. იგივე თათარნი, რომელთაც ათაბაგის ლაღატით დაგვამარცხეს!

რუს. ათაბაგის ლაღატით კი არა!

ჯაშა. სწორეთ ივანე ათაბაგის ლაღატით. თუ მაგას არ ელაღატნა ჩვენთვის, განა რა ძალა გასტებდა ჩვენს ლაშქარს!

რუს. ნუ სკოდავ, მეფეო! ათაბაგი წმიდა კაცია. საიღუმლოდ ბერადაც აღკვეცილა.

ჯაშა. წმიდა კი არა, ფარისეველია! ჩვენი დაღუპვა უნდა მას.

რუს. ნუ დაიჯერებ მაგას! ბევრი მოშურნე ჰყავს და იგინი ავრცელებენ ათასგვარ ქორებს.

ჯაშა. გველი ტყავს იცვლის და ისევ გველად რჩება. ივანე ათაბაგიც ასეთია: თესლ-ტომით ქურთი გასომხდა, შერე სომხობას უღალატა და გაქართველდა და ახლა, როდესაც გავამდიდრეთ, გავასუქეთ და გავადიდეთ, ჩვენს ლაღატს აპირებს.. მგონი, ახლა ეგ გათათრდება!

რუს. ყველაფერს დავიჯერებ და ათაბაგის ლაღატს კი ფიქრად ვერ მოვიღებ!

ჯაშა. ეგ ორ გზის სახლში შემომივარდა და დამემუქრა: თუ ჩვენს ნებაზე არ იფლიო, გავშორდებითო! და გამშორდა კიდევ და გამაშორა შანშე ზაქარიას ძე, ვარამ გა-

გელი და ბევრნი სხვანი თვისთვისად წავიდნენ. თათრის-პირველ შემოსევაზედაც მაგან გვიღალატა. ახლაც მოდისო თათარი და სპარსი. მინდა ათაბაგი გადავაყენო ამირსპასალარობიდან და ლაშქარს სხვა წინამძღოლი დავუნიშნო.

ჭუს. ვის დანიშნავ? ივანე ათაბაგი გამოცდილი კაცია, თვით ლაშქარიც მას შესწევია. გაჭირების დღეს ეგ რომ გადააყენო, ვაჟ თუ ამბოხება მოხდეს და სალაშქროდ აღარავინ წავიდეს! გამიგონე, ძმაო! ეხლა სიფიცხის დრო არ არის! თუ საშიშარი მტერი მოდის, მას უნდა დაუხვდე ყოვლის შენის ძალ-ლონით, თავზე კაკალი დაამტვრიო, ისეთი ზარი უნდა დასცე, რომ მეორედ პირში ველარ შემოგხედოს და თვალი ველარ გაგისწოროს. ეჭვები გადიყარე, თუ სამუდამოდ არა, დროებით მაინც მოიხმარე ათაბაგი, ჯერ მოსეული მტერი მოიშორე და მერე შინაურებს გაუსწორდი!

ღაშა. კარგს მირჩევ, რუსუდან! მაგრამ საძულველი კაცი კიდევ მოვიწვიო? როგორ ვანდო მას 80,000 მეომარი!

ჭუს. ჩვენ რომ გვიღალატოს მან, თავის თავსაც ხომ უნდა უღალატოს! მაგის საპატრონებელი უფრო მიჯნაზედ არ არის! საქართველო თუ წაახდენინა, თვითონაც ხომ წახდება! თავის დაცვის გრძნობა მაინც არ ექნება?

ღაშა. არ გსმენია: ორგულნი სხვას მთხრებლს უთხრიდნენო და თვითონ შიგ ჩაცვივდნენო! და ახლა ვაჟ თუ მაგან გადაგვიყოლიოს და თავისთან ერთად განსაცდელში ჩაგვყაროს!

ჭუს. ტყუილი შიშია! ათაბაგი იმდენად დავალებულია დედა ჩვენისაგან, რომ ლალატს ვერ გაბედავს, ვერა, ვერა და ვერა!

ღაშა. კიდევ ეგ არის და! შემჩნეულია ძველთაგანვე: ქართველთ დიდებულნი განსუქდებიან, განდიდდებიან, განლადდებიან და გაუორგულდებიან თვისთ მეპატრონეთაო!

ჩ ვ ე ნ ე ბ ა II

სამეფო ზღაპრი. რუსუდანი და ჯაშა სხედან ტახტზე. შემოდინ
მემნა, ბექა და ბოცო—სხვა და სხვა დროს.

ჯაშა. საყვარელო დაო! დღეს მე და შენ დიდ-დიდი საქმეები
უნდა განვიხილოთ და გადავწყვიტოთ!

რუს. რა და რაა განა ეგეთი?

ჯაშა. შეიტყობდი, დაბრუნდნენ მემნა, ბექა და ბოცო!

რუს. ჰო, მაგონდების, დღეს უნდა გადასწყდეს ჩემი ბედიც!
(შემოდის შუკარე)

შუკარე. მეფეო, მემნა თქვენს ნახვას თხოულობს!

ჯაშა. მობრძანდეს!

მემნა (შემოდის და თავს უკრავს შეფეუს და მის დას).

ჯაშა. აა! ჩემო მემნა, რა ამბავია?

მემნა. თათართ საშინლად შეუმუსრავთ ხვარაზმელნი და ჩვენ-
კენ მოელაღებიან!

ჯაშა. მართლა! (ადურთაფანჯებით) მოვიდნენ და მე ვაჩვენებ
მათ სეირს (ხმაღზე ხელს იკრავს). მე თვითონ წავესხამ
ჩემს ლაშქარს და ვაყურებიან უსჯულოთ, როგორ
იბრძვიან ქართველნი!

რუს. როგორ აირია ქვეყანა და!

(შემოდის შუკარე)

შუკარე. ხელმწიფეო, ბექა გაიხლათ.

ჯაშა. სთხოვე მობრძანდეს.

ბექა. (შემოდის, თავს უკრავს და შერე) იცოცხლეთ, დიდებულო
მეფეო და დიდებულო ბატონიშვილო!

ჯაშა. რა მოგაქვს?

რუს. რა დაგაბარეს?

ბექა. შარვაშემ შემოსთვალა: თუ რუსუდანი ცოლად არ გა-
მომყვაო, საქართველოს დავესხმი ჩემის ლაშქრითაო,
რომლის რიცხვი იმდენიაო, რაოდენიც ზეცაში ვარ-
სკვლავი!

რუს. ე-მე!

ღაშა. რუსუდან, მტრის მუქარისა არ მეშინიან, გარნა, გირჩევ, მისთხოვდე, შარვაზე დიდი ხელმწიფეა, მთელი გურგანის ზღვა მას უგზავნის სიმდიდრეს, ნუ უვარობ! მოიგონე, იქვე დედუფლობდა დავით აღმაშენებელის ასული თამარიც.

რუს. შარვანის დედოფლობა ჩემთვის მცირეა!

(*შეზადის შეკარე*)

შეკარე. მეფეო, ბოცო მობრძანდა!

ღაშა. შემოიყვანე!

ბოცო ბოცოას ძე. (*შეზადის, თავს უკრავს ჯერ შეფეს და შეკრე რუსუდანს*) იცოცხლეთ მრავალჯამიერ!

ღაშა. რას გვახარებ, ჩემო ბოცო!

ბოცო. ხალიფამ მელიქ სულთანმა შემოგიტვალათ: მეფეო, თუ რუსუდანს ჩემს შვილს არ მოათხოვებენო, რვაასათასს კაცს მოვასხამ საქართველოშიო, ქვეყანასაც დაგინგრევთო და რუსუდანსაც წამოვიყვანთო!

რუს. ვაჰ ჩემს თავს! როგორ იხლართება ჩვენი საქმეები!

ღაშა. ძნელს ყოფაში ჩავცვივდით! აღმოსავლეთიდან იმუქრება მტერი, დასავლეთიდან აგრეთვე, სამხრეთიდან მოლის უამრავი მებრძოლი, შინაც ორგულობამ მოიკიდა ფეხი! ცა რისხვით გვემუქრება! მთელი მსოფლიო წინ აღგვიდგა! დაო, მარტო შენ შეგიძლიან შეგვიმსუბუქო ჩვენზედ მოწვეული ჭირი. შენი თანხმობა ერთს მტერს მაინც დაგვიშოშმინებს!

რუს. (*ამოახვრით*) თუ ჩემი გათხოვებით საქართველოს ეშველება, ისევ შარვაშეს მივსთხოვდები!

ღაშა. ამინ შენს გარდაწყვეტილებას (*ეხვევა დას და ჭკოცნის*).
ბექა, ბოცო და შემნა. იცოცხლენ მრავალჯამიერ, შარვანის დედოფალიო (*დახლა თავს უკრავს რუსუდანსა და შეფეს და გადას*).

ღაშა. ქორწილი უნდა დავაჩქაროთ. რახან შარვანის დედო-

ფალი იქნები, გაქირების დღეს შემოგვაწევ იქაურს ლაშქარს, და გაქირებაც ხომ კარს მოგვდგომია!
(გადიან).

ჩ ვ ე ნ ე ბ ა III

ბაკაგინის (ბაქოს) მინდორი 18 იანვარს. გარშემო მთებზე თოვლი მოჩანს. აქა-იქ კარვებია. ლაშა ტასტზე წევს ცეცხლის ჰიანს. იქვეა რუსუდან და დიდებულნი, ლაშქარი აქა-იქ ფუსფუსებს.

ლაშა. „სადაურსა სად წაიყვან, სად აღუფხვრი სადით ძირსა!“ დის ქორწილში სალხინოდ მივდიოდი და, დახეთ, რა მომივიდა ამ უდაბურს ადგილას! უცბად მხურვალე-ბა აღმიჩნდა! აქ უნდა მოგვკვდე! ვაჟ, მიშველეთ! (გული მისდის).

რუს. წყალი ჩქარა!

ბოცო. თოვლი დაადეთ? (ადებენ).

ლაშა. (გონს მოსუფი) ვაჟ, თავი! გულღვიძლი ამომდის, შიგნიერობა მეწვის, ცეცხლი მედება (მწარედ ბორკავს). ჩემს დღეში ჩემს თვალს ცრემლი არ უნახავს, ახლა კი მდულარება წამსკდა! ვაჟ, რა რიგ ვიწვი! სამსალა ხომ არ დამალეფინეს ნეტა! ჰოჰეჟ, ვკვდები! აქ მოგროვდით! რუსუდანს გაბარებთ! ჩემს შემდგომ იმეფოს! ერთგულად უყმეთ, მხნეთ ტახტი დაუცვეთ! თუმც ქალია, გარნა სიბრძნე არ აკლია და სამეფო საქმეები იცის. ველისციხელის ცოლისგან ყრმა დამრჩა. ოდეს ეძლოს მეფობა, იგი გაამეფეთ. შენც გამცნემ, დაო, მემკვიდრეს ნუ გამომიწყვეტავ! ჩემი დათია, ჩემი ჰაწია დათუნია!.. (გული მისდის, გულადმა ბრუნდება, ხელებს გულზე იჭვარედინებს). რუსუდან! ჩემს.. ანდერძს.. ნუ... დაივიწყებ!

რუს. სული დალია! ჯომარდნო, დავიღუპენით! (ისმის სხვართა ტირილი, გმინვა: ზოგი ტანისამოსს იფლეთავს, ზოგი თმას იგაფუჯს, ზოგი ნატარს იერის). ნულარ ტირით,

ძმანო, ქალაქსვე წავიდეთ და მეფის გვამი მამაპაპათა
სამარხს მივაბაროთ!

(იუკებიან და მიდიან).

ჩვენება IV.

ტფილისის სსსახლე. სამეფო პალატში ტახტზე ზის დედოფალი
რუსუდანი მგლფვიანელ ჩატიყლი. შემოდის ათაბაგი ივანე.

ივ. ათაბაგი. (მონიჭებით თავყანს სცემს დედოფალს და მიეგებვის)
იღღეგრძელენ, დიდო ხელმწიფეო, მრავალ უამიერ!

რუს. მადლობელი ვარ, ჩემო ივანე! დაბძანდი სელსა ამას
ზედა (ივანე თავს უკრავს და ჯდება სულზედ, მარჯვნივ ტახ-
ტისა და პირისპირ დედოფლისა).

ივ. ათაბ. ხელმწიფეო და მეფეო, მოგართვით ხელმოსაწერად
საპასუხო წიგნი რომის პაპისადმი.

რუს. სწორეთ კარგს დროს მოიტანეთ. გუშინაც იყო ჩემ-
თან პაპის ლეგატი—მოციქული დამიატი და კვლავ მე-
ხვეწებოდა პაპისთვის მიგვეწერა წიგნი და აგვეხსნა, თუ
რისთვის ვერ შევუსრულეთ პირობა და რა მიზეზით ვერ
მივიღეთ მონაწილეობა ჯვაროსანთა ომში. იგი უიშობს,
რომ პაპი არ გაურისხდეს.

ივ. ათაბ. მაგას რათ გაურისხდება, პატრონო ჩვენო!

რუს. მად, რომე პაპის თხოვნისამებრ მეფე ლაშა დაჰპირე-
ბოდა დამიატს ჩემს ლაშქარს შემოვუერთებ თქვენს ლე-
გიონებსო და, ღვთით, უფლის საფლავს განვათავისუფ-
ლებთ აგარიანთა ხელისაგანაო. მამა დამიატსაც მიეწე-
რა პაპისათვის და ეხარებინა, რომე ქართველთა ძლიე-
რი ლაშქარი მზად არის ემსახუროს თქვენს უწმიდესს
ტახტსაო და ქრისტიანთ განთავისუფლების საქმესო.

ივ. ათაბ. ახლა მესმის, რისთვისაც გვაჩქარებს მამა დამიატი.

რუს. ვის გადაათარგმნინეთ ჩვენი საპასუხო წერილი?

იგ. ათაბ. მისს უწმიდესობას პატრიარქს და კათალიკოზს, ხელმწიფეო!

რუს. კეთილი, კეთილი. აბა ერთი კიდევ წამიკითხე ჩემი საპასუხო წერილი.

იგ. ათაბ. (ხსნის ეტრადს და ჭკითხულობს:

მისს უწმიდესობასა პაპს და მეუფესა ყოველთა ქრისტიანეთასა, მჯღლმარესა ტახტსა ზედა ნეტარის პეტრესასა, რუსუდანი, მეფე ქართველთა, მისს უწმიდესობის მოწა და ასული, თაყვანისმცემელი მისი ვიდრე ფერხთაღმდე, მოიკითხავს. ვსასოებ ღმერთსა, რომე ვინათგან თქვენ ხართ უდიდებულესად უაღმატებულესი წინაშე უფლისა, იგი შეისმენსცა თქვენს ვედრებასა და ლოცვას ჩვენთვის, რომელთა მომართ თუ კეთილ-ინებებ ზრუნვასა და მოქნეობას. ამასთანავე განვუცხადებ თქვენს უწმიდესობას, რომე ძმაი ჩემი, მეფე ქართველთა, გარდაიცვალა და სამეფო მისი მომებარა მე. ვითხოვთ შენს კურთხევასა ჩვენთვის და ქვეშევრდომთა ჩვენთა ქრისტიანეთათვის. მოგვივიდა ჩვენ დიდი სარჩელი შენი და ბრძანება, რომელიც ვადმოგვცა ლეგატმა შენმან, რომელ იყო დამიატისას, რათა ძმაი ჩვენი წარმოვიდეს შეწვენად ქრისტიანეთა. და იგიცა განიზრახვიდა მოსვლას და მოვიდოდა კიდევ, თუ რომე ჩვენს სამეფოს არ შემოსეოდნენ თათრები და მრავალი უბედურება არ მიემთხვიათ ჩვენის ერისათვის და 6000 ჩვენი კაცი არ მოეკლათ. ჯერეთ ჩვენ იგინი ქრისტიანენი გვეგონნენ, რადგან ჯვარს წინა მოიძლოლებდნენ, გარნა, ვცანით-რა, რომე იგინი კეთილნი ქრისტიანენი არ არიან, შევიკრიბენით ძლიერებითა ჩვენი-თა, დავესხით მათ, აღუწყვიტეთ 25,000 მეომარი და დანაშთენნი განვასხით საზღვართაგან ჩვენთა. მიზეზისა ამისგამო ჩვენ ვეღარ შევძელით მოსვლა აღსასრულებლად ბრძანებისა მოწოდებისა მებრ ლეგატისა.

რუს. ჩვენი წერილი ძალიან კეთილ-ხმოვანად გამოსულა!

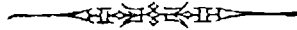
(აბრძანდება დედოფალი, ათაბაგს ეტრადს გამოართმევს, მიბრ-

ძანდება მაგიდასთან და ხელს ასრე აწერს სპასუხთ წერილს):
 რუსუდან, დედოფალი აფხაზთა, ქართველთა, რანთა,
 კახთა და სომეხთა, შანშა და შარვანშა, და ყოვლისა
 აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ჰეროზით მფლობელი
 მეფე (შემდეგ ეტყაღს აძლეჳს ათაბაგს და უბრძანებს) დღეს-
 ვე წარუგზავნე პაპსაო.

იგ. ათ. დღესვე წარუგზავნი, ხელმწიფეო, დღესვე! (თავს
 უკრავს და გადის).

რუს. (რახიანად) საქართველოს ვიდრე მეფედ ჰყავს რუსუ-
 დანი, პაპზე უძლიერესებსაც შემოიხვეწიებს საშველად!
 (გადის).

(შემდეგი იქნება)

ი ა ნ ი ჩ ა რ ი *)

მოქმედება მეხუთე

(დასასრული).

ს ც ე ნ ა I

ძველებური ღარიბი ოთახი, ცალ-მხარეზედ სდგას ტახტი, რომელ-ზედაც წევს ასლანი; კუთხეში მისი იარაღი აწევია; თავით უზის ანა და მალ-მალ დაჭხედავს.— შემოდის ფეფელა, მხარზედ კოკით წყალი შემოაქვს და კუთხეში დასდგავს, სადაც ორი ლიტრა სდგას. ხელში უჭირავს ფაღასში გახვეული მალამო.

ანა. ოჰ, კიდევ მოხველ, ჩემო ფეფელო!

ფეფელა. დიახ, გიახელ. (ჩამოასხავს ლიტრაში წყალს

და ტახტთან მისდგამს) აი ისიცა,

თქვენ რომ მითხარით—ანას მალამო;

ძლივსლა ვიშოვნე, ცოტას მივასწარ...

იმ დაღუპილსა ნაზუქსანთ ქალს

სულ აქეთ-იქით ურიგებია,

და აი ეს ლა დარჩენილიყო,

მაგის ქრილობას კარგათ ეყოფა...

სხვას ხომ არაფერს მიბძანებ კიდევ,

ნურას დამზოგავ დედაშვილობას!..

ანა. არა, ფეფელო, რას შეგაწუხო;

ამაზეც დიდი მადლობელი ვარ,

*) იხ. „მოგზაური“ №№ 8 და 9.

რომ გაჭირვებულს—და მერე ამ დროს—
სახლი დაგვითმე—შამოგვიფარე;
და არას გვაკლებ, რაც შეგიძლიან,
ჩემი გულისთვის ამდენს დასდიხარ...

ფეფელა. მაგას რას ბრძანებ, ვუი ჩემს თავსა!..

ნეტა; შემეძლოს სხვაც მეტი შეველა...
მე სახლს დაგიჭერ, ან თავს დავზოგავ?
მერე ამ დროსა—როცა სუყველა
საერთო არის გაურჩეველად,
ერთმანერთს უნდა წამლად დავედვნეთ!..
ოღონდ ეგ გყვანდეს ჯანმთელად-კარგად
და როგორც გნებავს, მე მიმსახურე.

ანა. ღმერთმა გიცოცხლოს კარგი ქმარ-შვილი,

კეთილი გულის დედაკაცი ხარ,
მიტომ უყვარხარ ამ მთელს უბანსა!
თუ შემეწია ღმერთი და ჩემს შვილს
შეუსუბუქდა ქრილობის ალი,
ვეცდები შენი შრომის გადახდას...
მართლა, სალომე ნეტავ აქამდის
იქ რაღას უცდის და არ მოვიდა?..

ფეფელა. ის ექიმბაში აქეთგან კარგად
მოშორებით სდგას, თითქმის ქალაქის
მეორე ბოლოს; ან შეიძლება
შინ თუ არ იყო...

ანა. ეგრე თუ არი..

ფეფელა. ან შეიძლება ჯარშიაც იყოს...
და იქ სწამლობდეს... წყალზედ რომ ვიყავ
ენლა, რა ვნახე!.. ხალხის სიხარულს
არ აქვს საზღვარი, რომ ჩვენმა ჯარმა
ურჯულოები პირქვე დაამხო
და სულ გარეკა... ისიც გავიგე:
ჩემი ქმარ-შვილი ცოცხალი არის,

სასახელოთა და ვაჟკაცურად
უმომნიათო...

ანნა. ქა, მართალს ამბობ?

ფეფელა. — აგრემც შემარჩენს ღმერთი იმათს თავს!

ანნა. — ძლიერ მიამა!.. კვლავც გაუმარჯვოთ!..

ფეფელა. ამინ! უფალმა შენც გაგიკურნოს

შენი არჩილი მაგ ჭრილობისაგან,

რომ კვალად მტერსა დასცემდეს ზარსა;

და შენი ჯიმშერ სცოცხლებდეს დიდს ხანს

ხალხის და ქვეყნის სასარგებლოდა...

უი, ვილაციხ ფეხის ხმა იყო...

(შიდის კარისაკენ. შემოდის **გოდერძი**)

მობრძანდი, გოდერძ, კეთილი იყოს

თქვენი ჩემს სახლში შემობძანება!

ანნა. ხომ კარგ ამბის ხარ მაუწყებელი?

ჯიმშერ რასა იქს, ან მთელი ჯარი?

გოდერძი. სულყველაფერი თავის რიგზეა;

არც ჯიმშერს, არც ჯარს არა უჭირსრა...

ესე იგი, ჯარს არა უჭირს რა

იმით, რომ იმან დღეს გაიმარჯვა,

თუმცა ზარალი დიდი მოგვეცა;

დავკარგეთ ბევრი შესანიშნავი

გმირი თავადი და აზნაური,

რობიტი, პაპუნა, კიკო და სხვანი...

ისე ხალხი ხომ ბევრი გაგვიწყდა...

ჯიმშერი კია უვნებლოდ არის;

მხოლოდა თითონ ვერ მოვა ჯერა.

მე გამომგზავნა, გაიგე სწორედ,

ხომ საშიში რამ არაფერია,

ჩემი არჩილი როგორ არისო?

ანნა. არჩილს ჭრილობა მაგრა შევუკარ,

სისხლიც შევსწყვიტეთ; მაგრამ არ ვიცი,

ჯერ რა იქნება... ექიმბაშს ველით...

საწყალი ბიჭი სისხლის დენისგან

ძლიერ დასუსტდა და ეხლა ხანსა

ცოტა ჩასთვლიმა... (მზრუნველობით) მგონია, სძინავს...

გოდერძ. გულწასული ხომ დიდხანს არ იყო?

ანნა. გულწასული კი კარგა ხანს იყო.

ბოლოს კი—როცა სისხლი შევსწყვიტეთ,

ჭრილობაც ფრთხილად მთლად შეუხვიეთ,

მაშინ თან და თან მოვიდა გონსა.

მაგრამ მაინც კი ვერ გამოერკვა

და ბოდვას მოჰყვა... თუმც ვერაფერი

იმ სიტყვებისა ჩვენ ვერ გავიგეთ...

მერე ცოტას ხანს სულ გამობრუნდა,

სრულს ცნობას იყო; მერე სისუსტემ

ისევ დასძლია და აი ეხლა

მგონია, სძინავს... მშვიდათა ფშვინავს,

თუმც შიგა და შიგ კენესასაც ურევს,

რაც ნიშნავს, წყლული ძლიერ აწუხებს.

გოდერძ. მაშ საშიში რამ არაფერია?

ფეფელა. საშიში მაგას—ჩემი აზრითა—

არა უჭირს რა... ეს არის მხოლოდ

დასუსტებულა და დასვენება

ეხლა სჭირია.

ანნა. არ ვიცი, რა ვქნა...

შეიძლება, რომ სწორედ ეგრეა...

მაგრამ მითხარი, ჯიმშერი რატომ

თითონ არ მოვა სანახავადა?

გოდერძ.—საქმე გაუჩნდა, რომელსაც იგი

ვერ მოჰშორდება ჯერჯერობითა.

ანნა. რა საქმე არის ეგეთი ნეტა?

არ შეიძლება, რომ მეც ვიცოდე?

გოდერძ. თუმც კარგი იყო, არვის გაეგო—

მეტადრე მცხოვრებთ ამ ქალაქისა;
 რადგან ახალი ესე ამბავი
 მათს სიხარულისა ნისლით შეჭბურავს...
 მაგრამ შენ უნდა იცოდე ყველა...

ანნა. ნეტავ რა მოხდა წვეთი რამე—
 ასე ცოტა ხნის განმავლობაში!

გოდერძ. მე მოკლეთ გეტყვი ყველაფერს; შემდეგ
 დანარჩენი კი თითონ განსაჯე. (შიხედავს ფეფელასკენ)

ანნა. თუ გინდა, ვეტყვი, გარეთ გავიდეს.

გოდერძ. არა უშავს რა—ეგეც აქ იყოს...
 (ფეფელას) მხოლოდ კი კრინტი ჯერ არსად დასძრა!

ფეფელა. გავხდე ნატრული ჩემი ქმარ-შვალის,
 თუ ხმა—ან კრინტი დაეძრა მაგაზედ,
 სანამ სულ ყველა არ გამეღავნდება.

გოდერძ. ჰო... სწორედ სანამ არ გამეღავნდება...

აი რა არის: თუმცა დავამარცხეთ
 ჩვენ ოსმალები აქაც და ქვევით—
 ალაზნის პირზედა, მაგრამ წყეული
 ფაშა გადარჩა და გაქცეულა.
 ის შირვანის ხანს ჯარით მოიყვანს,
 რალა თქმა უნდა—ბლოშა ჯარიზაც...
 იმათი ჯარი დასვენებული
 ომგადუხდელი მაგრა იქნება;
 ჩვენი ჯარი კი სულ განახევრდა;
 თანაც ძალიან დაქანცულია.—
 აბა, ამ ნაირ ჯარითა ბრძოლა—
 მგონი, რომ ხეირს ჩვენ არ გვიქადის...

ანნა. მერე და იცით, როდესაც მოვა
 ოსმალოს მომხრე შირვანის ხანი?

ნუ თუ სრულიად რამე იმედი,
 არ შეიძლება, რომ ვიქონიოთ?

გოდერძ. ჰო—და ჯიმშერიც იმიტომ დადგა

ჯერ ისევ ჯარში, რომ იქნებ რამე
ლონე ილონოს მომავალ მტრისა
მოსაგერებლად...

ანა. როდისთვის ელით?

გოდემ. მგონი, რომ ძლიერ მალე იქნება...

ასე—ჩვენ ველით იმათა—სწორედ,
როგორც შევიტყუეთ ზოგიერთისგან,—
ხვალ დილით ადრე—მზის ამოსვლამდის...

ასლან. (წამოიწეოს) არა, სტყუვდებით! ხვალ დილამდისა

სულ ყველაფერი უნდა გადაწყდეს...

თქვენთვის ზოგიერთს თვალი აუბამს,

ან თითონ მათაც არა სცოდნიათ.

ისინი თავის მთელის ძალ-ღონით

ამ საღამოთი დაგვეცემიან!

ამ საღამოთი მოხდება ყველა,

რაც უნდა მოხდეს უსაშინლესი!..

ეს ჭეშმარიტად—ნამდვილად ვიცი...

მაგრამ არ შედრკეთ, ნუ შეჭმინდებით,

ისინი ლელოს ვერ გაიტანენ!

თუმცა ჯარი ცოტა დაღლილი არის,

მაგრამ დაუღლეოს სხვისას აჯობებს!..

წადით ეხლავე, შეატყობინეთ,

რომ მოემზადნენ ბრძოლისთვის ყველა,

თორემ უცაბედ დაგვესხმებიან...

(გადმოვა ჯოგინიდან და სუბუქად იცვამს)

შენ წადი მალე, მეც ეხლავე მოვალ...

ანა. იქ როგორ წახვალ, ავად ხარ, შვილო?

ნუ,—გენაცვალოს დედის თვალები!..

ასლან. არა მიშავს რა; მე ეს ჭრილობა

ვერ დამაყენებს, ხელს ვერ შემიშლის...

მე აქ რა მინდა, რა გავაკეთო,

ტკბილი ოცნებით ვატყუო თავი?

ლოგინში ვიწვევ არხეინადა,
 როცა გარშემო საქმე ბევრია?
 როცა ჩემი ძმა და ამხანაგი
 თავსა სწირავენ, მტერსა ებრძვიან?..
 მე სახლში ვიჯდე და ყური ვუგდო?..
 მერე იმათი კიჟინის ცემა
 აქ მომასვენებს და დამაყენებს?!

ანნა. შვილო, შენ ეხლა ძლიერ სუსტად ხარ,
 ვერ აისრულებ გულის წადილსა...

გოდერძი. ასლან არ გარგებს ეხლა ადგომა...

ასლან. (გააწვევტინებს) თქვენა გგონიათ, რომ მე სუსტად ვარ,
 თქვენა გგონიათ, ღონე წამერთო,
 თორემ მე ისევ მხნედ და მაგრა ვარ,
 ისევ ლომისა ძალას ვგრძნობ. მკლავში...
 თუნდ ეგრეც იყოს და სუსტათ ვიყო,
 მე მაინც აქა—ამ ოთხს კედელში
 ვერ გავძლებ მეტსა, ველარ დავდგები...
 აქ მთლად ჰაერი შეხუთულია,
 თითქოს მშხამავდეს, მტანჯავდეს, მკლავდეს...
 საბან-ბალიში ხმელს თივასა ჰგავს,
 არა აქვს სითბო ჩემთვის ნამცეცი...
 მე კედლებ შუა არ ვარ ნაჩვევი,
 ჭერი მიქადის თავზედ დაცემას;
 აქ ყოველის მხრივ შეზღუდული ვარ,
 აქა ვსუსტდები და ვიხუთები...
 ჯოჯოხეთია ჩემთვის აქ ჯდომა—
 აუტანელი და საზარელი!..
 იქ კი... იქ—ველზედ, ბრძოლისა ივლზედ—
 სული და გული ხალვათად არის,
 თავისუფლად ვგრძნობ მე თავსა მაშინ;
 ერთი ათასად უფრო ვმატულობ,
 ძალ-ღონე კვალად მიასკეცდება;

სიცოცხლე იქა უფრო ტკბილია,
 ბუნების შვილად ჰგონობს კაცი თავსა;
 სულ ყველაფერი საამურია:—
 მინდვრის ბიბინი... ტყისა შრიალი...
 ზედაც ალერსი ნელ ნიავისა,
 რომელიც ათრობს კაცს თავის ეშხით,
 ოფლიანს შუბლსა ტკბილად უგრილვებს...
 მინდვრად ბანაკი უზარმაზარი
 თვალგადუწვდენელს ზღვასავით დელავს...
 კარვები კოხტად წამოჭიმული...
 ურმები ბარგით დატვირთულები,
 აქა-იქ ბოლი სვეტად ცას მიდის,
 ჯარი რაზმებად—დასად დაყოფილ
 მზათ დგას გაშალოს მძლავრი კლავები
 წინააღმდეგის შესამუსრავად...

(თათქას რაღაც ხმაურობას მოჰყვარა უურიც)

ჩუ... ყური უგდეთ.. კიდევ დაიძრა...
 აგერ ჯიქურად მტერს მიეტევნენ...
 ცხენთა ფეხისგან კორიანტელი
 და თქარა-თქური შესაზარავი...
 მგომართა ხმა,—მძლავრი კიჟინა...
 თავზედ გადადის ტყვია ზუზუნით,—
 დაკოდლიისა მწარე კენესაცა—
 ყრიამული და ათასი ხმები
 სულ ერთმანეთში არეულია...
 აგერ სულ მალე გაიმართება
 ხელჩართული და მედგარი ომი!
 ვაი იმასა, ვისაც არ ძალუძს,
 წინ გადაუდგეს ამ ძალთა ძალსა!..

(განცვიფრებულნი შეჭკურებენ)

ანნა. რა ვქნა... რა მოსდის, რა ემართება?..

ასლან. დიახ, ჩვენც გემართებს გასალკლდევება,

ვაჟკაცურადა და მხნედ დაუხვდეთ;
 არვინ გაბედოს ზურგის ჩვენება...
 აბა, გავმაგრდეთ, არ შეუშინდეთ!..

გოდერძ. მაგრათ ვართ, ასლან, ნუ გეინიან!..

ასლან. ძალიან კარგი! საჭიროც ეხლა
 მხოლოდ ეგ არის... მტერი გვეწვია,
 თავსა დაგვესხა...

გოდერძ. სად არის მტერი?

ასლან. როგორ თუ სადა? მაშ არ გესმოდა;—
 მტერი ქორულად კიდევ დაგვეცა!
 ის კიჟინა და არეულობა
 მაშ ვისგან მოხდა, სხვამ ვინ გაბედა?..

ანნა. რა ექნა, რომელი არეულობა!..

სწორედ ქრილობის ბრალია ესა...

ასლან. მარტო ესენიც საკმარისია,
 სხვა ყველაფერი მეტი ბარგია...

(აიტაცებს ფაქსა და სმალს, წინ ედგმუნან,
 მაგრამ გაუსხლტებათ და წავა) ნუ მელობებით!

ანნა. გოდერძ, გენაცვა,

უკან გაჰყევი და ყური უგდე...

გოდერძ. მაგაზე რაღა შენი თქმა მინდა...

შეშადის საღამო.

საღამო. (აღშფოთებულად) გენაცვათ, მალე იარაღს ხელი,
 თორემ ურჯულო კიდევ მობრუნდა!..

გოდერძ. როგორ, საღამო, მტერი მოვიდა!

საღამო. დიახ, ბატონო... ეს არის ეხლა
 ხალხში გავრცელდა ეგ ხმა ელდისა.

გოდერძ. აკი ასლანსა მართალი უთქვამს!.. (გაფა)

საღამო. რა უნდა ვუყოთ, როგორ მოვიქცეთ?..

ანნა. მაგას რა დიდი ფიქრი ლა უნდა,

ჩვენც შემოვირტყათ ბასრი ხანჯლები,—

და უკან გავყვით ჩვენს ტკბილს შეილებსა...
 (ხანჯლებს შემოირტყავენ და გაუღენ)
 ფეფეღა. რა მხნე-გულადი დედაკაცია!..

ს ც ე ნ ა II

ბრძოლის ველი; ცალმხარეზედ მისხანს ტყიანი ფერდა, რომელიც
 სცენას უკანა მხარეს უხვევს და იკარგება ციხის უკან, რომელიც
 მეორე მხარეს კარგა მოშორებით მისხანს; სცენის უკანა მხარეც
 ტყიანია, შიგა და შიგ ბუნქნარი.

შემოდის ისკანდერ და ქიტა.

ქიტა. მაშ, ვერ შეიძლეთ იმის დაჭერა?

ისკანდერ. ბევრი წავაგეთ, რომ ვერ შევიძლეთ;
 ისე უცაბედ გავვიძვრა ხელში
 ეშმაკის გერი, როგორც რომ მურწა.

ქიტა. მერე და განა საშიში არის?

ისკანდერ. საქმე ესეა: ის რომ წავიდა,
 გზაში შეჭხვდება შირვანის ხანსა,
 რომელიც ჯარით მოედინება;
 აი, იმის ჯარს გამოუძღვება
 და ხელმეორეთ თავს დაგვატყდება...

ქიტა. შირვანის ხანსა აქ რა ხელი აქვს?
 აქეთ რა უნდა? ვანა არ ახსოვს
 ის დღე იმასა, ერთხელ რომ კუდით
 ქვა ვასროლინეთ და კიდევ ჰბედავს?..

ისკანდერ. ის როდი მოდის თავის ნებიითა...
 არა; როდესაც დაიპყრო ფაშამ
 შაქი-შირვანი, მაშინვე თურმე
 უბრძანა, რომ ის თავისის ჯარით
 მოჰშველებოდა აქ—კახეთშია;

მერე ორნივე გაყოლებაზედ
 მთელს ქვეყანასა ააოხრებდნენ.
 ჰო და ეხლა ის შირვანის ჯარი
 გზაზედ იქნება, მოედინება,
 და გაქცეული აქედგან ფაშა
 სწორედ წინ იმათ შეეხეჩება.
 გამოუძღვება, რაღა თქმა უნდა,
 და რაც დაკარგა, იზღას, ეცდება.

ქიტა. როდის ამოვა, ხვალ დილაზედა?

ისკანდერ. ასე ვიცი, რომ დღეს სალამოთი
 აქ უნდა იყოს ბრძანების გვარად;
 მაგრამ რადგანაც ფაშა შეჰხვდება
 და შურის გებას დაეჩქარება,
 ამიტომ უფრო, უნდა ვიფიქროთ,
 დანიშნულს დროზედ ადრე გაჩნდება...
 ის, შეიძლება, ეხლაც მახლობლად
 იყოს აქ სადმე ჩასაფრებული...
 თუ არ ვაფუთხილდით, უცებ დაგვესხმის
 და წაგვიხდება ამდენი ოფლი...
 უნდა წავიდეთ, შევატყობინოთ
 ჯიმშერს, რომ ჯარი მზათ დაიჭიროს.

ქიტა. განა შირვანელს იმდენი ჯარი
 ეყოლება, რომ საშიში იყოს;
 მეტადრე როცა ჩვენ მოგვემატა
 ალაზნის პირის და შენი ჯარი?

ისკანდერ. შემძლიან ესთქვა დარწმუნებითა,
 რომ ბლომადა ჰყავს შირვანელს ხალხი.
 ჩვენი ხალხი კი, რაც გადაგვირჩა,
 სასტიკის ბრძოლით მოწყვეტილია.
 და უნდა გითხრა, რომ გარჯილობა,
 მკლავის ძალაცა ეხლა გვჭირია;
 თუ ერთი ეხლაც ჩვენ გავიმარჯვეთ,

საშიში მერე არაფერია!—

მართლა, ასლანი—ჯიმშერის შვილი—
ან საით არის, ან როგორ არის?

ქიტა. მგონი, საწყალი ომში დაიჭრა,
უწევთ სახლშია და დედა უვლის.

ასკანდუკ. ეჰ, ეგ კი ცუდი ამბავი მითხარ...
ის უნდა იყოს ჯარის სარდალი,
რომ შირვანელსაც და მისს ფაშასაც
ვასვათ სიკვდილის მწარე წამალი.

ქიტა. განა ჯიმშერი ვერ გაგვიძღვება?..

ასკანდუკ. რატომ ვერ; მაგრამ ასლანმა იცის
იმათი ხერხი და ოინენი...
წავიდეთ მალე, ჯიმშერს ვაცნობოთ,
რაც საჭიროა, რომ მოამზადოს.

(გავლენ; შემოდის ორი ქართველი პირდაპირ
სცენის სიღრმეში ტვიდან)

პირველი. შენ არა გჯერა? ჩემი თვალითა
ვნახე, და ისე ვუყურებდი მათ,
როგორც რომ ეხლა მე შენ ვიყურებ.

მეორე. ეგრე ახლო რომ ჰყოფილიყავი,
ხომ შელასავით ტყავს გაგაძრობდნენ!

პირველი. მართალი არის, არც ეგრე ახლო...
მაგრამ შორიდან კარგათ ვაფსინჯე...

მეორე. რომ თათრის ჯარი აქეთკენ მოდის?

პირველი. სწორეთ. თუ კიდევ ჩემი არ გჯერა,
კოტა დეიცა და მაშინ ჰნახავ...

მეორე. რალასა ვნახავ... აქ გვეყვანდეს ჩვენი
ჯიმშერ ბატონი, თორემ თათრების
შემეშინდება? ან ეს რათ მინდა? (მარჯვენას უჩვენებს)

(ისმის ხმაურებსა და კიჟინს)

პირველი. აბა, გაჰხედე, რა ამბავია!..

აკი ვტყუოდი... მაშ ვინ არიან,
თუ არ თათრები?...

მეორე. შენ მართალი ხარ.
ეგ ურჯულონი როგორ ქურდულად...
ჩუმად დაგვეცნენ...

პირველი. ჩვენები რა რიგ
გამოიტაცეს!...

მეორე. აქეთ მოდიან...
აბა, ჩვენც, ბიჭო...

პირველი. თავსა ვუშველოთ...

მეორე. არა, წამოიდი, უნდა ვიბრძოლოთ (გაუფენ)

ხმაურებითა და თმით შემოდის ქართველები ციხის მხრიდან,
უკან მისდევენ თათრებს — მათ შორის ფაშა, ქართველები შედგრად
იბრძვიან, ჯიმშერას თაცხნობით.

ჯიმშერ. გამაგრდით, ძმანო, ჩვენს საცხოვრებელს,
თავისუფლებას ნურვის დაუთმობთ!

ფაშა. მაგრა დაჰკარით ამ გიაურებს!..
ეცადეთ, აგებ ტყვედ დაიჭიროთ
მაგათ სარდალი, აბა ეცადეთ... (ჯიმშერს ჭკანების)
მაგათ ვაჩვენებ, კიდევ ვასწავლი,
როგორ კარგია განდგომილება,
ბატონის ქიშპი — მოლალატობა!..

(თმით გაუფენ, შემოდის ისკანდერ და ქიტა)

ისკანდერ. მე რომ ვსთქვი, სწორედ ისე ასრულდა...

ქიტა. აკი რომ სწორედ ისე ასრულდა!

ველარაფერიც ვერ მოვასწარიტ...

ისკანდერ. ეხლა მე წავალ ჩემი ჯარისკენ,
რომ მოვაშველო აგები მალე... (გაუფენ)

(მატარა ხანს სტესა ცაღიერია, შერე შემოდის ასლან, შემდეგ
მეორეა)

ასლან. ოჰ, რა მსუბუქად კარგად ვგრძნობ თავსა,

თითქოს მესხასო არწივის ფრთები!..

გული მეწვეა ბრძოლის ველისკენ,
და მკლავს ძალისა გამოჩენა ჰსურს!..

(შემოდის ერთი მეომარი შეშინებული, ხელში ხანჯალი უჭირავს;
ასლან იმას რომ დაინახავს, მიუბრუნდება)

სად მიხვალ ამ დროს, ბრძოლა სად არის?

მეომარი. აი აქეთკენ (უჩვენებს მარჯვნივ)

ასლან. მაშ, შენ იქიდან

რათ წამოჰსულხარ? ძმებსა ჰლალატობ?

შიშმა მუცელი თუ აგატკია!?

მეომარი. მოდი და შენც ნუ შეგეშინდება...

ის იმოდენა თათრების ჯარი

როგორც კალია ისე დაგვედო...

ასლან. მერე და განა მზათ არ იყავით?

მეომარი. ის იყო, მაშინ ვემზადებოდით;

ჯიმშერიც თავის ქალს კითხულობდა,

სად არის და ან როგორ არისო...

თურმე ისიც კი ომში ყოფილა!..

ასლან. როგორ თუ ქალსა? იმას ქალი ჰყავს!?

მეომარი. ჰყავს მაშა! ნინო ამის ქალია,

იმისი შვილი... ვაჟიც იპოვნა..

ასლან. (ზარდაცემული) შენ სტყუი მაგას... ეგ არ იქნება...

მეომარი. რა მოგება მაქვს, რომ მოგატყუო...

ასლან. ნინო ჯიმშერის ქალიშვილია!?!..

ოჰ, ჯოჯოხეთო, ცხოვრება გქვიან?!..

(ბრახმობრეული თავს შეიკავებს)

კარგი, მითხარი, რა მოხდა შემდეგ?

მეომარი. მერე და უცებ დაგვეცა მტერი...

ჯერ ჩვენი ხალხი მარჯვედ დაუხვდა;

მაგრამ სარდალი რომ დაგვიტყვევებს,

მაშინ კი ყველას გული გაუტყდა...

ასლან. ნუ თუ ჯიმშერი?..

მეომარა. დიახ, სწორედის.

ასლან. ვაი შენს ასლანს!.. მაშ ქართველები
დამარცხდნენ სრულად, მტერს გამოექცნენ?..

მეომარა. დიახ, გაიქცნენ... აგერ აქეთკენ
რა რიგ მორბიან შეშინებულნი.

ასლან. (მწაჩვად). მორბიან, დიახ... ველარ მოუსწარ,
საქმე კიდევაც გაბრუნდებულა...

(შეაწყვად) მაშ რალად მინდა თავი ცოცხალი,
თუ შირვანელსა ამას შევარჩენ!

(შემოდის მთელი გროვა ქართველი ჯარისა არეული)

ასლან. შესდექით ყველა!.. რა რიგ გიხდებათ
ეგრე არეულ რაზმად გაქცევა!..

რათ დაანებეთ თავი ბრძოლის ველს,
მტერს რათ უჩვენეთ ზურგი მხდალადა?..

ეგ არ შეგშვენით ცოლ-შვილის პატრონთ,
დედულ-მამულის მომუშავეთა!..

ეხლა ხომ მტერმა სრულად აგვიკლო,
გაანადგურა ყოველიფერი...

ხომ სულ გაგველიტა დიდი პატარა,
კაცი და ქალი, უტყვი, მეტყველი!..

ავგიხდის ნამუსს ცოლსა და დებსა...

მოგტაცებთ პატრა საყვარელ შვილებს.

წაიყვანს, აღზრდის თავისს რჯულზედა,

დაუბზობს ყველა მშობლიურს გრძნობას,

იმათ მრისხანე მეომრად აქცევს;

მოიყვანს მერე თქვენსავე მამულში

და აგამტვერებთ თქვენივე შვილებით!..

მარტო ამასა როდი გვაკმაჩრებს...

სოფლებს-ქალაქებს ცეცხლის ზღვად აქცევს,

ვენახებს-ყანებს ფეხით გასთელოვს;

ჩვენს ოფლს და ჯაფას დაისაკუთრებს;

ამდენს ჭირნახულს, ნაწვავ-ნადაგსა

ცეცხლს წაუკიდებს, ნავთს გადაასხავს...
 ჩვენი სამშობლო, ჩვენი მამული
 სხვისა გახდება, სხვა დასახლდება,
 გავხდებით მონად ოსმალოების,
 სისხლს ამოგვწოვენ წვეთ-წვეთად, ნელა...
 გავხდებით გლახა და მაწანწალია,
 ლუკმა პურისთვის კარზედ მდგომელი!..
 მერე ეს მხარე—სამოთხის ცალი.
 ჩვენ წინაპართა სისხლით მორწყული,
 იმათის ძვლებით მთლად მოკირწყლული,
 ნუ თუ სხვის ლუკმა უნდა გავხადოთ,
 დაუთმოთ სხვასა—ხელი ავიღოთ!?!..
 არა, მოძმენო! მაგას ნუ ვიზამთ,
 ნუ დავიმცირებთ მანდამდის თავსა!..
 მამაპაპური წმინდა ანდერძი
 მტკიცეთ დავიცათ,—სირცხვილს ნუ შევკამთ!
 ყველას შუბლზედა უნდა გვეწეროს:
 მონურს სიცოცხლეს სიკვდილი გვიჯობს!..
 იმედიცა მაქვს, მტერს დავანახებთ,
 თუ როგორ უხდა ბრძოლა-სიკვდილი
 მამულისა და სახელისათვის!..
 აბა, მაშ ძმანო, წავიდეთ მხნეთა,
 ყველამ ერთგულად დავკეთ კიჟინა,—
 და მაშინ ჰნახავთ, თუ თათრის ჯარი
 გაუმაგრდება ჩვენს სალის გულსა!..

ჯანა. (აღშოფთაებულა) გაგვიძელ, მოგდევთ, ყველა თავს დავ-
 დებთ;

მონურს სიცოცხლეს—სიკვდილი გვიჯობს!..

ასლან. (ხმაღს აშოიდებს) აი მივდივარ, ვინც ჩამოგვრჩება,
 ქვეყნის მტერია და მოძმეთ მკვლელი!..
 (ისმის. ოსმალების მახსლოება)

სოგიერთნი. აგერ თათრები მოგვიახლოვდნენ.—

ასლან, — თავს ნუ დავზოგავთ, მხნეთ, წინ-წინ ძმებო!

ან გამარჯვება, ანუ სიკვდილი!.. (მადის)

ჯანა. (აღელვებული მამაკაცი) ან გამარჯვება, ანუ სიკვდილი!..
(გაუფლებ)

გამოდის გოდერძი აჩქარებული.

გოდერძი. ოჰ, ღმერთო ჩემო, ნუ თუ ეს ხალხი

ასლანმა მარტომ მთლად გააპრუნა?!.

ან აქ რათ იყო დაგუბებული,

ან ეგრე მსწრაფლად საით წავიდა?

აბა წავიდე, სწორეთ გავიგო... (გაფა)

შემოდის ნანა და ქალთაძე.

ქალთაძე. შენ, როგორც ამბობ, მის გვერდით იყავ,

მაშ მერე როგორ დაპშორდი ასლანს?

ნანა. მის გვერდით ვიყავ, მაგრამ ერთს ოსმაღს

გამოვეციდე მოსაკლავადა;

ის კიდევ ცალკე ცხარედ იბრძოდა;

ამ დროს ერთბაშად მოაწყდა ჯარი,

სულ აირია იქაურობა...

ბრძოლა გაცხარდა, ღელვა დაიწყო,

ტალღა ტალღაზედ გადადიოდა

და შორს გაჰქონდა კერძო ცვარები,..

მეც ამის გამო დავშორდი ასლანს,

სხვა მხარს მოვექეცე, ველარ ვიპოვნე...

მკვდარი მეგონა... მაგრამ ბოლოს კი

მითხრეს, დაჭრილი ველად ვგდოვო,

მერე ვიღამაც უპატრონა და

საწამლებელად შინ წაიღოვო...

რაც ეს გავიგე, აღარ მაქვს გული

არც ომში ყოფნის და არც ბრძოლისა...

ახ, ნეტავი მაინც გამაგებინა,

ვინ წაიყვანა და ან სად არის,

რომ ვნახო ერთი და იმ ნახვითა

შეუმსუბუქო კრილობის ალი!..

ქალთამიკე. ნუ გენადვლება, კაი პატრონის
ხელში იქნება და მოარჩენენ...

ნინო. ვინ არის მერე?

ქალთამიკე. განა არ იცი,
რომ დედაშენი დედაჩემითა
აქ ბრძოლის ველზედ წამლით დადას
დაქრილებისა მისაშველებლად?

ნინო. ეგ არ ვიცოდი, თუ კი ეგრეა,
დედაჩემისა კეთილი გული
ყველა წამალზედ მკურნალი არის...
მართლა, შენ, ქალო, ვერსადა ჰნახე
შენი ისკანდერ?..

ქალთამიკე. ჯერ ვერსად ვნახე; მაგრამ კი მალე
მგონია, ვნახავ, და ეს ხანჯალი
მისი ნახმარი -- ჩემს ამბავს ეტყვის...
ნინო, აგერა ანნა, სალომე...

ნინო. (საყვედურით) აკი დაქრილებს აქ უვლიანო?
მცგათ ხანჯლები წელს შემოურტყავთ
შემოდინ ანნა და სალომე.

სალომე. ოჰ, გენაცვალეთ, ქაო-ვაჟკაცებო!..

ანნა. მადლობა უფალს, რომ უვნებლად ხართ,
ჩემო გვრიტებო! (გადაეხვევა ნინოს, მერე ქალთამიკეს)
ხომ არაფერი

გაგჭირვებიათ?

ნინო. სულ არაფერი.

პირველად თუმცა გვეძნებოდოდა,
მაგრამ თან და თან შევეჩვიენით.

ანნა. მაშ, თუ ეგრეა, აქ რას აკეთებთ?

ქალთამიკე. ცოტა ჩამოგრჩით, ჯარმა გაგვასწრო,
ისევ კი მალე უნდა წავიდეთ.

ანნა. ასლანი გზაზედ ხომ არ გინახავთ?

აქეთკენ უნდა მას გამოველო,
რადგანაც ომი ამ მხარეზედ სჩანს.

ნინო. (ცოტა აღუფრებულად) ასლანი? არა, ჩვენ ვერა ვნახეთ...

აკი თქვეს, იგი დაქრილიაო
და სადღაც სახლში წაიყვანესო?

ანნა. ეგ მართალია, დაქრილი არის
მოსარჩენადაც ჩვენ წაიყვანეთ;
მაგრამ ლოგინში ვერ დავაყენეთ,
რაკი გაიგო მტრის მობრუნება...
ეხლა არ ვიცი, საით წავიდა,
სად რას იქნება, ან როგორ არის...

ნინო. განა კრილობა საშიში არის?
იქნებ მარტოკა არ გაიშვება?..

ანნა. არა, არც ისე საფიქრელია,
მაგრამ ლონეზედ სუსტად კი არის;
რალა თქმა უნდა, ომში იქნება—
და ჩვენც იქითკენ წავიდეთ ყველა,
რომ ყური ვუგდოთ, სიფრთხილით იყვნეთ.

სალომე. ჩემი ისკანდერ ხომ აქ იქნება,
მგონი მოსულა ალაზნის ჯარი!..

ქალთამიშვი. მოვიდა... მაგრამ როგორ თუ შენი?..
ჰო, ვიცი, ვიცი... ქართველი არის
და მიტომ ეხლა შენსას ეძახი!..

სალომე. არა, შენმა მზემ, მარტო მაგიტომ
როდი ჩამეჭრა იმის სახელი;
ის არის ჩემი შვილი ლევანი—
შენი უფროსი დაკარგული ძმა,
რომელიც წინათ ოსმალთ მოგვტაცეს...

ქალთამიშვი. (განცვიფრებულად) როგორ? ისკანდერ ჩემი ძმა არის,
ჩემი ღვიძლი ძმა და შენი შვილი?!..
თითქოს ბნელაში სხივი მესტუმრა,..
გულსა ნათელი სვეტად დამადგა!

- იმასი ნახვა გულსა სწყუროდა
 აღბათ ამისთვის, მე კი ვერ მივხვდი...
 შენ გენაცვალე, დედილო, შენა... (ქუჩავეა)
ანა. (ნინოს) შენ რაღას იტყვი, ჩემო სინათლე,
 როგორ გგონია, ვინ არის ასლან?
- ნინო.** მხოლოდ ის ვიცი, რომ ქართველია;
 სხვა მეტი მაზედ არა ვიცი რა...
- ანა.** მაშ, შეილო, ეხლა მე გეტყვი სწორეს:
 ასლანი კიდევ შენი ძმა არის,
 ჩემი შეილია და ჩემი სისხლი...
 სასწაულითა ცოცხალი არის,...
- ნინო.** (ზაღდაცემული) როგორ? ასლანი ჩემი ძმა არის?
 ნუ თუ ეგ სიტყვა მართალი არის?
 არა, არ მჯერა, სხვა რაც გინდა სთქვი,
 მაგას კი მეტად ნუ გამაგონებ!..
- ანა.** ჩემს სულსა ვფიცავ, მართალი არის!
 რატომ არ მჯერა? ნუ თუ ასლანსა
 შენი დამძობის ღირსად არა სთვლი?!
 რა მოგივიდა? ფერი რათ მიგდის?..
- ნინო.** (თავს შეიკავებს) ოჰ... არაფერი... მოულოდნელი
 სიხარულისგან, მგონია, მომდის...
- სალომე.** მეც არ მეგონა, რა მოხდა მეთქი!
- ნინო.** მაშ, მე წინ წავალ, რომ ყური ვუგდო—
 ჩემს საყვარელს ძმას... ჩემს ძმას... ასლანსა!..
 (მიმავალი ცაქკე)
- ჩვენი პირობა?... ან იმედები?!..
 ოჰ, მომეწამლა მთელი სიცოცხლე...
 (უცებ წაღაც აზრი გაუეფებს)
 შერცხვენილს ღვთის და ხალხის წინაშე
 სიცოცხლე განა ჩაღაღდა უღირს?..
 (მსწრაფლად გავა)
- ანა.** ქალო, ქალთამზე, სწორედ მითხარი,

ჩემს წინოს თავსა რა აზბავია?

არ დამიძალო, თორემ გავიგებ

და, ვფიცავ, მაშინ არ გახვირებ...

საღამო. უთხარი, შეილო, თუ იცი რამე,

არ დაუძალო, დედის ნუგეშო!

ქალთამაშე. არ ვიცი, ვფიცავ, რა მოუვიდა,

ან ეგრე გახდა რა მიზეზითა...

მაგრამ ხომ თითონ გითხრათ, რაც იყო?

განა არ იცით სიხარულისგან

კაცს შეიძლება რა დაემართოს?

ანნა. ჰა, ნუ მატყუებ, ნამდვილი მითხარ?

ქალთამაშე. რა ვქნა, არ ვიცი და რაღა გითხრა!

ნეტავ ვიცოდე, არ დაგიძალო...

იქნება მართლა სხვაც იყოს რამე,

ჩემთვის არ უთქვამს, არ გაუნდვია.

საღამო. განა არ იცი, რომ იცოდეს რამ,

არ დაგიძაღავს შენი ქალთამაშე...

თუ იცოდეს და არ გითხრას, მაშინ

გაუწყრეს მაგას წმინდა პირიმზე —

ქალთამაშე. (ცაღკე) უჰ, იწყევლება! მაგრამ არ ვიტყვი,

გინდ შემარისხონ თვით იესოსა... (ამათ)

ამინ. რა ვუყო, ჭორს ხომ ვერ გეტყვით...

ანნა. კარგი, შენ იქნებ მართალი იყო;

მაგრამ მაინც კი, ვფიქრობ, იმის თავს

უთუოდ რაღაც უჩვეულოა.

აბა, წავიდეთ, ჩვენც მივეშველოთ. (გაფეხნ)

(გამოწმდება ოსმალო, რომელიც მალე ისევ ბუნქებში მიიძალება,

წადგანაც დაინახავს ისკანდერს, რომელიც ოსმალებს მძინდებს

ურახმით, — ცოტა ხანს უკან თავს დაანებებს)

ისკანდერ. ეს ერთი ფრთა ხომ შემოვავლიჯე, —

დანარჩენებსაც ან ვახვირებთ...

მაგრამ ეს გული რაღასაც ჩქროლავს...
 გულში რაღაცა გრძნობა ფუტფუტებს,
 ძლიერად ასრე მაშ ის მაწუხებს?
 მაგრამ რათ მინდა, მას ვუყურებდე!?

(ამ დროს უკანდან ისკანდერს ჩასაფრებული ოსმალო ეპარება მოსაკლავათ. მაგრამ იმას კიდევ უკან ფეხდაფეხ მოსდევს ქალთამზე ხანჯლით ხელში; ოსმალო მიუახლოვდება ისკანდერს, ის კი ვერა ჭხედავს; რომ დაახორებს ხანჯლის დატემას, ქალთამზე დაასწრობს და ოსმალო იქვე დაეცემა. უკანასკნელს წუთს მოიხედავს ისკანდერ და დაინახავს, რომ სიკვდილს გადაარჩინეს)

ისკანდერ. ოჰ, ღმერთო ჩემო; ეს როგორ მოხდა,
 რომ მე სიკვდილსა ბეწვზედ გადავრჩი
 და ვერ გავიგე, რა მომელოდდა!..

ქალთამზე. ნუ გეშინიან, დათესილს კეთილს
 ყოველთვის მოაქვს ღირსი ნაყოფი...
 აი ხომ ჰხედავ, ეს ხანჯალია,
 რომელიც ერთხელ შენ მე მომეცი,
 და, თულა ვახსოვს, დაგპირდი მაშინ,
 სამაგიეროს მოგიზღავ მეთქი...
 აი ეს არის, მოვრჩი შენს ვალსა!

ისკანდერ. ნუ თუ შენა ხარ ის მშვიდი გვრიტი.
 რომელიც მაშინ ტყვე ქმნილი იყო?
 ეხლა იქეცი მცდგარ მეომრად,
 რომ ჩემს სიცოცხლეს გაჰხლოდი ფარად...
 ეს ნიშანი რომ არ ყოფილიყო,
 მე ხომ მაგ ამბავს არ ვირწმუნებდი!..

ქალთამზე. ჰო და მეც მაშინ სწორედ მაგისტვის
 წავიღე ნიშნად ესე ხანჯალი...

ისკანდერ. მაშინდელს აქეთ ვე შენი სახე
 მეც ნიშნად იმის მქონდა გულშია;
 შენი მძივი მაქვს გულთან უბეში,

ვუფრთხილდებოდი როგორც თვალის ჩინს,
როგორც დიდებას ჩემის თავისას...
შენ ჩემი თითქოს მახლობელი ხარ,
შენკენ მოიწვეს ეს ჩემი გული...

ქალთამაზე. ეგ იმიტომა, ჩემო ისკანდერ,
რომ შენ ხარ ჩემი ღვიძლი ძმა—ლევან!

ისკანდერ. (აითქვას გამოჭყუებით) **(ა)**
შენ ჩემი და ხარ?.. მე შენი ძმა ვარ?
რას ამბობ მაგას, საიდან, როგორ?..

ქალთამაზე. ქალი შვილი ვარ მე სალომესი...
ეს არის ეხლა მითხრა დედამა,
რომ ისკანდერი შენი ძმააო,—
და სიხარულით აღარ ვიციოდი,
როგორ და საით გამომეძებნე!..

ისკანდერ. მართლა შენა ხარ ჩემი ტკბილი და!..
ოჰ, ცაგ და მიწავ: შენც ურიალა ტყვევ,
თქვენც გაიხარეთ ჩემთან ერთადა;
თქვენ გიზიარებთ ჩემს სიხარულსა...
დაცა მყოლია, მარტო არა ვარ!
ბედნიერებში მეც მიძვეს წილი!..
მოდი, დაძმურად გადავეხვივნეთ. **(გადაეხვევიან)**
(ჩერე თურქს დაჭსუდავს ისკანდერი და იცნობს)

ისკანდერ. საყვარელო და სასურველო დავ,
ვით მოახერხე შენ ამის მოკვლა?

ქალთამაზე. ეგ შენთვის მგონი სულ ერთი არის...
აი შენ მითხარ, ასღან სად არის,
და ან როგორა?

ისკანდერ. ასღან ომშია.

ქალთამაზე. ნინო რომ არსად არ შეგხვედრია?

ისკანდერ. არა, რა იყო, რათა ჰკითხულობ?

ქალთამაზე. განა არ იცი, ნინო ასღანის
ღვიძლი და არის?

ისკანდერ. უბ... თუ ღმერთი ვწამს?

ქაჯთამიზე. დამობას ვფიცავ.

ისკანდერ. მერე და იმათ

ხომ ერთმანეთი მგონია, უყვართ...!

ქაჯთამიზე. უყვართ კი არა და მეტიც ალის...

ისკანდერ. როგორ?

ქაჯთამიზე. ერთმანეთს პირობა მისცეს

საუკუნოთა შეერთებაზედ,

ღვთის წინ ბექდებოც გამოიცივალეს!..

ისკანდერ. ოჰ, ეგ რა... ეგ რა ჩაუდგენიათ!..

მაგრამ რა გინდა, ეხლა რა ვლყოთ?

ქაჯთამიზე. წადი ასლანთან, ყველა უთხარი—

და გაუფრთხილდი, სხვა თითონ იცი...

მე კიდევ წავალ, ნინოს მივხედავ,

რომ არაფერი იმზნოს; თორემ

ისე ეწყინა მას ეგ ამბავი,

თითქოს თავის ძმა კი არ ეპოვნოს,

არამედ ეხლა დაჰკარგოდესო...

ისკანდერ. კარგი, შენ წადი და მეც ვეცდები.. (ქაჯთამიზე კავა)

(ისკანდერ დგას დაფაქრებული, ბოჯოს)

ეს რა ამბები ხდება ამ ქვეყნად,

რა საზარელი შემთხვევა არის!..

ძმას შეუყვარდა თავის ღვიძლი და,

პირობას სდებენ ღვთისა წინაშე!

ოხ, ღმერთო, ღმერთო, რა არ მოხდება!..

(ისკანდერ წასვლას დაიბრუნებს, შემოდის გოდერძი)

გოდერძი. ოჰ, გამარჯვება შენი, ისკანდერ,

საიოკენ მიხვალ?

ისკანდერ. ისევ ბრძოლისკენ.

გოდერძი. ომი თითქმის რომ მოგებულა.

ასლანის სიმხნით, ჭკუით და სიტყვით

ღღეს ჩვენს ქვეყანას სწორედ ეშველა!

მთლად დაქსაქსული ცხვაოვიო ხალხი
 შემოიკრიბა, ჩაჰბერა ძალა,
 გაუძღვა წინა, მტელი აბრუნა:
 ჯიმშერიც იხსნა ტყვეობისგანა
 და მასთან კიდევ მოვლი მხარეცა!.

ისკანდერ. ჯიმშეო იხსნა?

გოდერძ. დაიხსნა მამა!

ჯიმშერი უკან გამოეკიდა
 გაქცეულ ფაშას ვით ქორი მწყერსა:
 არ გაუშვებო იმას აქედან,
 აქვე შევბოქავ, აქ დავალობო;
 ასე იძახის მრისხანე ჯიმშერ.---

ისკანდერ. თითონ ასლანი?

გოდერძ. ასლანი კია --

ასეთი გმირულ საქმის ჩამდენი,
 ჩვენი მხსნელი და გამხარებელი-
 ველარ ვიპოვე, თუმცა ვეძებე;
 მე აღარ ვიცი, სად იმყოფება.
 აღბათ თუ მძიმედ დაიქრა ომში,
 იქნება სადმე ხის ძირას იწვეს,
 დასუსტებული ძლიესლა ჰფეთქავდეს,
 და მომვლელი კი არავინ ჰყავდეს!..

ისკანდერ. მაგას რას ამბობ? მართლა ეძებე

და ვერ იპოვნე? ღმერთო მალალო,
 ნუ გაიმეტებ ჩემს ტკბილს მშობილსა,
 ჯერედ ცხოვრებით გაუხარელსა!
 ნუ თუ ის ცოდვა ვერ იპატია
 თავის განწირვით - მამულის ხსნითა?..

გოდერძ. რა ცოდვა არის?

ისკანდერ. მაგრამ ის ცოდვა

არ ცოდნისაგან არის შობილი.

რა ცოდვა? ასლანს და მის ღვიძლს დასო,

ისკანდერ. უჰ... თუ ღმერთი გწამს?

ქალთამიშე. დაძმობას ვფიცავ.

ისკანდერ. მერე და იმათ

ხომ ერთმანეთი მგონია, უყვართ!..

ქალთამიშე. უყვართ კი არა და მეტიც არის...

ისკანდერ. როგორ?

ქალთამიშე. ერთმანეთს პირობა მისცეს

საუკუნოთა შეერთებაზედ,

ღვთის წინ ბექლებიც გამოიცვალეს!..

ისკანდერ. ოჰ, ეგ რა... ეგ რა ჩაუდენიათ!..

მაგრამ რა გინდა, ეხლა რა ვუყოთ?

ქალთამიშე. წადი ასლანთან, ყველა უთხარი—

და გაუფრთხილდი, სხვა თითონ იცი...

მე კიდევ წავალ, ნინოს მივხედავ,

რომ არაფერი იმზნოს; თორემ

ისე ეწყინა მას ეგ ამბავი,

თითქოს თავის ძმა კი არ ეპოვნოს,

არამედ ეხლა დაჰკარგოდესო...

ისკანდერ. კარგი, შენ წადი და მეც ვეცდები.. (ქალთამიშე კავა)

(ისკანდერ დგას დაფიქრებული, ბოლოს)

ეს რა ამბები ხდება ამ ქვეყნად,

რა საზარელი შემთხვევა არის!..

ძმას შეუყვარდა თავის ღვიძლი და,

პირობას სდებენ ღვთისა წინაშე!

ოხ, ღმერთო, ღმერთო, რა არ მოხდება!..

(ისკანდერ წასვლას დახიზებს, შემოდის გოდერძი)

გოდერძი. ოჰ, გამარჯვება შენი, ისკანდერ,

საიჯენ მიხვალ?

ისკანდერ. ისევ ბრძოლისკენ.

გოდერძი. ომი თითქმის რომ მოგებულა.

ასლანის სიმხნით, ჭკუით და სიტყვით

დღეს ჩვენს ქვეყანას სწორედ ეშველა!

მთლად დაქსაქსული ცხვარივით ხალხი
 შემოიკრიბა, ჩაჰბერა ძალა,
 გაუძღვა წინა, მტერი აბრუნა;
 ჯიმშერიც იხსნა ტყვეობისგანა
 და მასთან კიდევ მთელი მხარეცა!.

ისკანდერ. ჯიმშერი იხსნა?

გოდუქმ. დაიხსნა მაშა!.

ჯიმშერი უკან გამოეკიდა
 გაქცეულ ფაშას ვით ქორი მწყერსა;
 არ გაუშვებო იმას აქედან,
 აქვე შევბოქავ, აქ დავალობო;
 ასე იძახის მრისხანე ჯიმშერ.—

ისკანდერ. თითონ ასლანი?

გოდუქმ. ასლანი კია —

ასეთი გმირულ საქმის ჩამდენი,
 ჩვენი მხსნელი და გამხარებელი-
 ველარ ვიპოვე, თუმცა ვეძებე;
 მე აღარ ვიცი, სად იმყოფება.
 აღბათ თუ მძიმედ დაიჭრა ომში,
 იქნება სადმე ხის ძირას იწვეს,
 დასუსტებული ძლივსლა ჰფეთქავდეს,
 და მომვლელი კი არავინ ჰყავდეს!..

ისკანდერ. მაგას რას ამბობ? მართლა ეძებე

და ვერ იპოვნე? ღმერთო მაღალო,
 ნუ გაიმეტებ ჩემს ტკბილს ძმობილსა,
 ჯერედ ცხოვრებით გაუხარელსა!
 ნუ თუ ის ცოდვა ვერ იპატია
 თავის განწირვით—მამულის ხსნითა?..

გოდუქმ. რა ცოდვა არის?

ისკანდერ. მაგრამ ის ცოდვა

არ ცოდნისაგან არის შობილი.
 რა ცოდვა? ასლანს და მის ღვიძლს დასო,

ერთმანეთი რომ არა სცნობიათ,
 ცოლ-ქმრობის პირი შეუკრავთ ღვთის წინ—
 და ბექდებიც კი გამოუცვლიათ!

გოდერძი. (შემკრთაჯა) მართლა? უჰ. . ღმერთო... ეგ რა მო-
 სვლიათ?

ასკანდერ. მხოლოდ არავის გაუზიაროთ.

გოდერძი. განა არ ვიცი, აბა, რას ბრძანებთ!

ასკანდერ. წამო, წავიდეთ, მალე ვიპოვნოთ

უნებლიეთად შემცოდებელი,

გამოვაბრუნოთ და ვანუგეშოთ,

თორემ იქნება ამ ამბისაგან

გულზედ მოსულმა იწყინოს რამე.—(გაგლეხს საჩქაროთ)

(მცირე ხანს უკან ასკანი გამოჩნდება უკანამხრიდან ბუჩქნარში,
 დასუსტებულია, მხოლოდ დადღასკანს, იყრებრთადად არის. ნელ-
 ნელა მოდის; ჯერ ისევ ბუჩქნარებშია, რომ ამბობს:)

ასკან. როგორც მდიდარს კაცს, ქონებით სავსეს

დაეცნენ ღამის ავაზაკები,

სულ მთლად წაართვან საბადებელი,

მას დაუტოვონ მხოლოდ კონკები;

ეგრეთვე სწორედ მე მომივიდა,

იმის მაგალითს მე წარმოვადგენ!

გუშინ ძალ-ღონით სავსე ვიყავი,

არად მიმაჩნდა რკინის დაკვნეტა;

დღეს კი—ეხლა კი? ძლივსლა ვაბიჯებ,

ძალამ მიმტყუვნა, გავხდი გლახაკი... (ზაუსა)

ნეტავი ერთი გამაგებინა,

ნინომაც იცის ჩვენი დაძმობა?

ნეტავ რას ჰფიქრობს, ანუ რას ელის?..

ოხ, რა ბედკრული ხალხი ვყოფილვართ!..

(თან და თან წინ წამოვა ცალ-მხარეზედ, ამ დროს შემოდის ნინო, ისიც მისუსტებული, ფერ-მინდილი, დაღონებული, ტანჯვა იხატება იმის სახეზედ. ის მარჯვენა მხრით შემოდის, ჯერ ვერა ჭხედავს ასლანს და ამბობს:)

ნინო. ახ, ნეტავ ერთბელო კიდევ მენახა,
უკანასკნელად მივსალმებოდდი...
ჩვენი შეცდომა გამოგვეყიღნა,
კრემლით, ვედრებით გამოვთხოვნოდდი!..

(უცებ დაინახავენ ერთმანეთს ორნივე ერთს დროს; ჯერ შეკრთებიან; მერე პირველად ნინო შეჭუვიარებს „ძმაო“ და გაეჭანება ასლანისაკენ, ისიც წინ მოეკებება შეძახებით „დაო“ და ქვითინით ერთმანეთს ჩაეკონებიან, კარგა ხანს ასე იქნებიან. მერე განშორდებიან)

ასლან. (შეკავებულია ტირილით) შენ ჩემი და ხარ? ჩემი ტურფა და?

ჩემი სიცოცხლე, გამხარებელი?

ნინო. (აგრეთვე) ჰო, შენი და ვარ.. შენ ჩემი ძმა ხარ...

ასლან. ჩვენი პირობა და ჩვენი ფიცი?

წყალმა წაიღო, ცეცხლმა დაჰბუგა!

ნინო. ოჰ, ძმაო, ეგ მკლავს, ეგა მრევს ჭკვიდან,
გულზედ ცეცხლს მიდებს, გონებას მირყევს!

ასლან. ძნელი საქმეა, მაგრამა დაო,

ნურას იჯავრებ, ნუ დაეცემი...

იმის მაგივრად ჩვენ დაძმანი ვართ,

და-ძმურად ვიყვნეთ, ვიცხოვროთ ტკბილად!..

ნინო. დიახ, დაძმანი, რომელნიც შევრცხვით,

თავი მოგვეჭრა მთელს ქვეყანაზედ!..

შევრცხვით ღვთისა და ხალხის წინაშე!

ასლან. რა ვუყოთ, დაო! იმიტომ შევცდით,

რომ არ ვიცნობდით ჩვენ ერთმანეთსა...

ხალხში რად შევრცხვით, ღმერთს რით შევცოდეთ?

ნინო. ეგ მართალია, მხოლოდ სიტყვითა
 ღვთის წინ ერთმანეთს მივეცი თუცი,
 მაგრამ კი, ძმაო, ხალხი სხვას იტყვის,
 სულ სხვა ნაირის თვალით, შეჰხედავს...
 არა, არც ღმერთი შეგვინდობს ამას;
 შევეცოდეთ უფალს, სასჯელი გვეღის!..
 რომ მაგონდება ჩვენი პირობა,
 გული მიკვდება და ტვინი მეწვის;
 ტუჩებზედ თითქოს ცეცხლი მედება
 იმ შეხებისგან პირობის უკან...
 არა, მეტია ჩემთვის სიცოცხლე,
 მე ვერ ავიტან ამდენს ტანჯვასა!..

ასლან. რას ამბობ, დაო! ღმერთმა დაგიხსნას!
 სიკვდილის ღირსი რა ჩაიღინე?
 ნუღარ ახსენებ სიკვდილს დაძმობას...
 ხალხს რას უყურებ? იმისი აზრი
 ხშირად მცდარია; მან რაც უნდა სთქვას!
 ჩვენ კი ვიცხოვროთ ტკბილად დაძმურად...

ნინო. ნუ მეტყვი, ძმაო, არ შემიძლიან,
 მე სასიცოცხლო პირი არა მაქვს...
 შერცხვენილს დიაცს ქვეყნად ცხოვრება—
 ვით გლახის კონკებს აღარ უხდება...

ასლან. ნუ ამბობ მაგას... გულს ნუ მიკოდავ... (გადაეჭვებთან)
 ოღონდ იცოცხლე, მხოლოდ იცოცხლე,
 და რასაცა მოხოვ, მსწრაფლ შეგისრულებ...
 თუ შენ იცოცხლებ, შენ მეყოლები
 მოსიყვარულე ამხანაგადა,
 მაშინ მეც მინდა ქვეყნად ცხოვრება,
 და ის იქნება ჩემთვის სამოთხე;
 თუ შენ გამშორდი, მაშინ ერთს დღესაც
 აღარ ვიცოცხლებ, რა მინდა აქა?
 მაშინ ჩაღადაც მიღირს სულ ყველა!

ახლა დედმამას—ჩვენს მოხუცებულთ
რა პასუხს აძლევ, იმათ რაღა ქნან,
რომ ორი შვილი ერთად წაერთოთ?
არა; ნუ იზავ, ჩემო ნუგეშო,
ნუ მოუწამლავ ჩვენს მშობლებს დღესა!..

ნინო. (ტირიდიით) რა ვუყო, ძმაო, არ შემძლიან...

რომ ძალიანაც მოვიწადინო,
ეგე არც ერთი არ მოვახდინო,
მაინც ვერაფერს ველარ გავხდები...
როცა გავიგე ჩვენი დაძმობა;
ჩვენი შერცხვენა—გათახსირება,
მთლად იმედები რომ გაგვიცრუვდა
და ტკბილი გრძნობა ნისლად გაიბნა,—
აბა რა მექნა? რაღას ველოდდი?
ყოფნა-სიცოცხლე მეტად მიმაჩნდა,
აღარ მინდოდა თავი ცოცხლი;
ამიტომ წაველ, ომში შევეერთვი,
იმდენს ვეცადე გაბრაზებული,
რომ სასიკვდილოდ დავიჭერ, მგონი...
აი ვსუსტდები, გული მელევა...
მშვიდობით, ძმაო, შენ კი იცოცხლე...
შენ მამულისთვის სასარგებლო ხარ..
ჩვენი დედმამაც შენ გაახარე... (გადაეხევივა)

ასლან. თუ დაჭრილი ხარ, იქნებ გიშველო?..

ნინო. არა, ველარა... ტყუილიდაა...

მშვიდობით ძმაო... საყვარელო ძმავ...

(მიეუბნება ასლანს გულზედ, ისიც ნელნელა შიშვეს ისლანს-ზედ, თან ზედ დასტირის)

ასლან. ვაიმე დაო, დავ საყვარელო!..

ვაი ჩემს თავსა ბედუკუდმართსა!...

(გულს შიშობს, წამდგება; ჯერ გაშტკრებული უხურებს და მძიმედ აშბობს:)

ამ ქვეყანაზედ ბედის ღიმილი
 ცრუბენტელა და ცვალებადია;
 დღეს შენ გიღიმის, სხვას უწყლავს გულსა,
 ხვალ სხვას ახარებს, შენ გხუთავს სულსა!..
 ცხოვრების ტრიალს არა აქვს ბოლო...
 ვის ძალუძს ახსნას ეს საიდუმლო?
 ნუ თუ არავის? ნუ თუ ამ ქვეყნად
 ნამდვილს მიზღვებს ვერ გამოვარკვევთ?
 ნუ თუ ეს ჩვენი ბნელი გონება
 მისს უმთავრესს ძარღვს ვერ მიუხვდება?..
 მაშ ეს ქვეყანა რა მხეცი არის,
 გამოუცნობი რამ გამოცანა?! (მცირე ზაუსა)
 (ბრაზმოსული) ოჰ, წყველიმც ხარ ცხოვრების ბრუნვავ,
 ქვეყნად შერცხვენილ-შეჩვენებული...
 შენ ნაბიჭვარო, ჯოჯოხეთისავ
 და ბილწო ბუდევ უბედურების!..
 შენი ყმა არის ყოველი კაცი,
 შენ ათამაშებ, როგორც კი გნებავეს.
 თავის ნებაზედ ვერ შეუძლიან,
 მოაწყოს კაცმა ბედნიერება!
 შენ გინდა იყო გაცის ბატონი,
 გამწესებელი იმის საქმისა,
 შენ დაბრმავებულს, დაყრუებულსა,
 შენ—მოკლებულსა სამართლიანს გზას!..
 მეც გინდა ვიყო შენი მონა-ყმა,
 მეც შენს ქეიფზედ გინდა ვიბტუნო?..
 არა, შენ მაგას ვერ შეესწრობი,
 შენ ვერ მიახწევ მაგ გამარჯვებას!..
 არ მინდა ვიყო შენთვისინ თოჯნა,

და შენს ნებაზედ მათამაშებდე!..
მე მინდა ვიყო თავისუფალი,
არავის მონა, არავისი ყმა;—
და ამ ჩემს სიტყვას არ ვულალატებ!
ხომ მოვიშორე ოსმალთ უფლება,
საჩერჩელივით რომა მხმარობდა;
თავისუფლება მოსპობილს მამულს
ხომ დავუბრუნეთ იგი უკანვე!
თავისუფლების დროშის მჭერელსა
შენ გინდა, დამლო მე ბორკილები?!.
გინდა, შემიკრა მოქმედების გზა,
რაცა მსურს, ის მე ვერ ავისრულო?
შენ გინდა ამ მტრედს, ამ უმანკო მსხვერპლს
ჯანმაშორო და ობლად მატარო?..
ამას—ჩემს ტკბილს დას, რომელმაც პირველ
სხივი უმანკო სიყვარულისა
და ცნობა პირად თავისუფლების
ჩემს გულში აღძრა, კაცად მაქცია?!.
არა, არ მინდა მე იქ ცხოვრება
სადაც ასეთი ძალადობაა...
სადაც კაცისა პირად უფლებას—
მისსა ღირსებას და მოქმედებას
წინ ელობება წყეული ძალა,
რომლის დარღვევა არ შეგიძლიან!..
მაშ რაღათ მომცა ბუნებამ ნიჭი,
თავისუფლება აზრის და გრძნობის,
თუ კი ეს ყველა შემეხუთება
და ვერ მოვიხმარ, როგორც მე მინდა!?.
აქ კი შენს გულსა გონებას, სვინილისს—
როგორც მტარვალნი ფეხით ჰქელოვენ!
არა და არა! არ დავმარცხდები,
ამას არასდროს არ მოვშორდები;

- სადაც ეს არის, მეც იქ ვიქნები...
 ამის წამალი, აი ეს არის... (შოიგლეჯის შეხვეულს ჭრილობას)
 რაც ერთი ბეწვა სისხლი და დამრჩა,
 ისიც წავიდეს ბევრის კვალზედა...
- (სუსტდება, რის გამოც ჯერ წაბარბარდება, მერე მუსლებზედ დაეცემა)
 ასლან, გამაგრდი, ნუ გეშინიან...
 საყვარელო დავ, შენთან მოვდივარ,
 მარტოს ვერ გტოვებ... ოჰ, თავბრუ მესხმის...
 (გედავ შეიშავრებს თავს და მიეშვება ნინოს გვერდით)
 ახ, დაღუპილო, თავს ველარა ვძრავ...
 (ამ დროს შემოდის სალომე, ანნა და ქალთამზე, ექებენ)
- სალომე. (შიიბუნს მკვდას ოსმალისთან)
 აი ის არის... მაგრამ მოვტყუვდი...
- ქალთამზე. აგერ ორივე! ორივე ერთად... (მივლენ)
 ანნა. ვაი თქვენს დედას; შვილებო, თქვენი
 ხმა გამაგონეთ... აბა, მიყურეთ
 თქვენს ობოლს დედას...
- ასლან. (ძალიან ჩუმად ხმით) დედავ, შენა ხარ?..
 ანნა. (სიხარულით) ჰო, შვილო, მე ვარ,.. მითხარო რამე...
 ასლან. მშვიდობით, დედავ, ვკვდები, მშვიდობით...
 მამასაც უთხარ, მშვიდობით იყოს!.. (თავდება)
- ანნა. შვილო, ერთხელაც, შენ გენაცვალე
 კიდევ მასმინე შენი ტკბილი ხმა...
 შენი ჭირიმე... გათავდა მორჩა...
 (ნინოსაც გაჭსინჯავს და ზედ დაეკანება ხან ერთს, ხან მეორეს,
 ჩუმად იფუფქება)
- სალომე. ჩემო შვილებო, რათ დაგვივიწყეთ?
 ჩვენ—მოხუცებულთ რა პასუხს გვაძლევთ?
- ქალთამზე. საყვარელო დავ და ამხანაგო!..
 შემოდის ისკანდერ და კოდუკბი.
- ისკანდერ. აი ჩვენები სადა ყოფილან...

გოდერძი. ეს რა მომხდარა!..

ისკანდერ. ვაჰ, ძმაო ასლინ!..

(შეღ დაეცემა, გოდერძიც მივა. შტორე ხანს უკან შოისმის გამაკ-
ვგეპუღი ჯარის სიშჯერა:

მუმლი მუხასაო,	მუხა კენესოდაო,
გარს ეხვევოდაო,	თუმც არ სდრკებოდაო,
ჰკბენდა, სუსხავდაო,	მწარე წვენითაო,
აღუღუღებდაო;	ცხარეთ მწველითაო,
ტანჯვას უვლენდაო,	მტერს იგერებდაო,
არ ასვენებდაო;	ხედვე რჩებოდაო.

მუმლი მუხასაო,
გარს ეხვევოდაო,
ვერას აკლებდაო,
ხე არ ხმებოდაო!..

შოახლოვდებიან, ჯიმშერა მოუძღვის, შორახლა დადგებიან
და იძახიან: „ჭარაველს ხაჯხს გაუმარჯოს!“ ფაშა ტევედ მოუ-
უვანიათ. ჯიმშერი რომ დაინახავს შვილებს, გამოსწევს იშათკენ.

ჯიმშერ. ხალხო, შვილები მე აღარა მყავს...

(ხალხი ქუდმოხდილი შატრის სტუმს)

გამხმარ ხესავით დაერჩი ტიალი...

(მივა და დაინახებს შვილების წინ)

ანნა. მაგრამ სამშობლო განთავისუფლდა,
ეს იყოს მისთვის უკვდავი მსხვერპლი!..

(ანნა ამ სიტუციებს ამაყის შესუღუღობით ამბობს, და თან შვილებ-
ზეღ უჩვენებს ხედათ. ეგრე ღარჩებიან ცოცხალი სურათავით)

შარდა

1898 წ. 6 ნოემბერს

ქ. ზოდტაუა.

გოკლე ისტორია სომხეთისა

(სენ-მარტენსა, თარგმნილი ფრანგულიდან) *)

მე აქ არ შევუდგები ბერძნებისა და რომაელ ზოგიერთ მწერლების უსაფუძვლო თქმულებათა უარყოფას შესახებ სომხის ერის დასაბამისა. ¹⁾ ვაუწყებ მკითხველებს მხოლოდ იმას, რასაც თვითონ სომხები მოგვითხრობენ ამ საგანზე, თუმცა, ვგეც შესაძლოა, არც ისინი იყვნენ დიდად სარწმუნო. შესაძლოა ვიფიქროთ, და არც უსაფუძვლოდ, რომ თვით ზღაპრულ თქმულებებშიაც, რომელნიც არიან ნაყოფი უმეცრებისა, თუ ეროვნული თავმოყვარეობისა, აღმოჩნდნენ ძვირფასი უძველესი მართალი ცნობანი. დასაბამი სომხეთის ისტორიისა, როგორც საზოგადოთ ყველა სხვა ქვეყნებისა, არის განურკვეველი და შეიძლება ზღაპრულიც. ამ თქმულებებში დასტური არის მხოლოდ ის, რომ სომხები, როგორც აზიის ყველა ხალხები, უძველესი დროიდან, თუ პირდაპირი ქვეშევრდომნი არა, ხელქვევითი (ვასსალი) მაინც ყოფილან ასურეთ-სპარსეთის ხელმწიფეებისა. როგორც უნდა იყოს, სომხეთის მეისტორიების თქმით, სომხეთის მაშათ-მთავარი ყოფილა ვინმე ჰაიგი (ჰაოსი), ძე თავლათისა. თავლათი, მათის აზრით, არის იგივე თარგამოსი. ჰაოსმა, რომ ასურეთის მეფის ნებროთის მტარვალობისგან დაეღწია თავი, თითქმის ოცდა-

*) იხ. „მოგზაური“ № 6 და 7.

¹⁾ მათის თქმით სომეხნი და უმეტესი ნაწილი კავკასიის მკვიდრთა იაზონის თანამგზავრების შთამომავლობაა. მათის ფიქრით არმენიუსი მოსულა ამ ზღვაოსნებთან ერთად და დაუარსებია სომხეთის სამეფო.

ორის *) საუკუნით წინეთ ქრისტეს მოსვლამდე, დაუტევა თავისი მამული ბაბილონი და თავისი ურიცხვი ნათესავით დაემკვიდრა სომხეთის სამხრეთ მთებში. ნებროთი მეტად გაარისხა ჰაოსის ამ გვარმა საქციელმა. მან შეჰყარა მრავალ-რიცხოვანი ჯარი და მიუხდა ჰაოსს ახალს სამკვიდროში. ომის ბედმა უღალატა ამ შემთავებაში ასურეთის მეფეს. ნებროთი დამარცხდა და მოიკლა დიდ შეტაკებაში ჰენუანის ტბის ნაპირზე. ამ ტბას ეხლა ვანის ტბას უწოდებენ. სომხები ეხლაც კი უჩვენებენ იმ ადგილს, სადაც, მათის ფიქრით, შეიმუსრა ნებროთის ძლიერება. ჰაოსმა რაკი დაამარცხა ასურეთელები და გარეკა თავისი სამკვიდროდგან, მთელი დანარჩენი თავისი სიცოცხლე შესწირა იმ ქვეყნის კეთილდღეობას, რომელიც შეიქნა მისთვის ახალ სამშობლოდ. აქ საბოლოოდ დაამკვიდრა მან თავისი ურიცხვი ნათესაობა, დააფუძნა მრავალი ქალაქები და ხანგრძლივის მეფობის შემდეგ სამეფო თავისი გადასცა თავისს შვილს **არმენაკს**. ამანაც მიუჩინა თავისს ძმებს სომხეთის სხვა და სხვა კუთხეებში მათი წილხლომილი ფარდი და სამკვიდროები. სომხეთის მრავალი კეთილშობილები გვარწმუნებენ, რომ ვითომც იგინი არმენაგით ჰაოსის პირდაპირ შთამომავლობას ეკუთვნიან. **არამშა**, არმენაგის მეხუთე მემკვიდრემ, დიდად ისახელა თავი ჰაოსის შთამომავლობაში. მისი სახელით ქვეყანას, ჰაოსის ნათესავით დასახლებულს, უცხოელებმა დაარქვეს „არმენია“. არამმა განდევნა თავისს სამღფოდგან მენობელი ერები, რომელნიც ხშირი თავდასხმით მოსვენებას არ აძლევდნენ სომხეთს, და შერეკა ისინი ბუნებრივს საზღვრებში. დაამარცხა მიდიის მეფე ნიუქარ-მატესი და დატყვევებული მოიყვანა თავისს

*) ეგრედ წოდებული ვანის ლურსმული წარწერები, რომლებიც უკანასკნელს წლებში მრავლად აღმოჩინეს სომხეთში, უარს ჰყოფენ სომხების ასეთს სიძველეს. მათი დასახლება სომხეთში ამ წარწერების ჩვენებით მოხდა არა ადრე შვიდასი (და არა ორი ათასი!) წლის წინ ქრისტეს მოსვლამდე.

ვისს სატახტო ქალაქ არმავირში. ჩრდილო ასურეთში დაიპყრა პარშამის სამეფო; შევიდა იარალით მცირე აზიაში, დაარსა აქ ქალაქი მაქაქ, ანუ მაზაკა, ბოლოს კესარე-კაპადოკი-სად წოდებული და შიგ დააფუძნა სომხების ახალშენი. სომხეთის მეისტორიეთა თქმით არამი თავისი ძლევა-მოსილობით მთელს აზიაში დიდად საშიში შეიქნა. ამის გამო ასურეთის მეფემ ნინმა ის გაიხადა მოკავშირედ და დაუთმო მას პირველი ადგილი თავისს შემდეგ მთელს აზიაში. არამმა გადასცა სამეფო თავისს შვილს აჩას, მშვენიერად წოდებულს. არას მოუხდა ფიცხელი ომი ასურეთის სახელგანთქმულ მეფე სემირამიდასთან სომხეთის თავისუფლების დასაცველად და ვაჟ-კაცურად მოკვდა იმ ბრძოლაში. წინედ სემირამიდა არას სიმშვენიერით მოიხიბლა და მოინდომა მასთან შეუღლება, მაგრამ, რაკი მისგან ცივი უარი მიიღო, იძია შური და დაიპყრო მისი სამეფო. არას დამარცხების და სიკვდილის შემდეგ სემირამიდა გაბატონდა მთელს სომხეთში. აქ ვანის ტბის ნაპირზე მან დაარსა ვეებართელა ქალაქი, შეამკო იგი დიდის და მშვენიერის ძეგლებით, რომელთა ნანგრევები ახლაც კი სჩანან და უწოდა სახელად შამირამაგერდ. ჩვენს დროში ამ ქალაქს ვანი ჰქვია. სემირამიდამ ბაბილონს დაბრუნების დროს სომხეთის მართვა მიანდო არას შვილს ვარტოსს, რომელიც ბოლოს მამის სახელს ატარებდა. ვარტოსმა აღმართა აჯანყების დროში სემირამიდას წინააღმდეგ და მოკვდა ბრძოლის ველზე, მსგავსად მამისა, სომხეთისათვის თავდადებული. სემირამიდას ძემ და მემკვიდრემ ნანაას-ზამესმა სომხეთის მმართველად დაადგინა ვარტოსის ძე ანუშიფანი, რომელიც უბრალო მმართველი იყო ასურეთის მეფეებისაგან განწყესებული. ამ მდგომარეობაში იყო სომხეთი, სანამ ტახტზე არ ავიდა ბარდუნი, ვარტოსის ძე. მოსე ხორენელის თქმით ეს იყო მე-38 მეფე სომხეთისა ჰაოსიდგან. ბარდური შეუკავშირდა მიდიის მმართველს ვარპაგს, ბერძნების არბაცესს, ბაბილონისას ბელეზისს და მრავალს სხვას. ბოლოს მოკავშირენი ერთად

აჯანყდნენ ასურეთის მეფის სარდანაპალის წინააღმდეგ, ჩამოაგდეს ტახტიდგან და მოსპვეს მისი ხელმწიფება. ამის შემდეგ უმთავრესი მოქმედი პირები გამეფდნენ თავ-თავის სამკვიდროში, განაგებდნენ სამეფოს დამოუკიდებლად და ბოლოს გადასცეს თვის ღირსება თვისს მემკვიდრეებს. ბაროირმა გადასცა მეფობა თავისს შვილს ჰრაჩეს. ამ მეფის დროს, როგორც სომხეთის მეისტორიენი მოგვითხრობენ, დამკვიდრდა სომხეთში ბაკრატიონების გავლენიანი გვარი. გვარწმუნებენ, ვითომც ბაგრატიონები არიან ურიის შთამომავალნი. ეს ურია მოუყვანია ტყვედ ბაბილონში ნაბუქოდოსორს; აქ მან მოუპოვა თავისუფლება სომხეთის მეფემ ჰრაჩემ, რომელმაც მისცა მას დიდი თანამდებობა თვისს კარზე. შეიძლება ეს თქმულება ზღაპარი იყოს, მაგრამ ძლიერ ძველი კია. ამ თქმულებას ვპოულობთ ჩვენ ხაჩენჯლის სომხეთის ისტორიაში. მაინც და მაინც არც დიდად გასაკვირველია ბაგრატიონების ებრაელობა. ებრაელები ბაბილონის ტყვეობიდან დაწყებული ძლიერ ადრე ქრისტეს წინეთ გაფანტულნი იყვნენ აღმოსავლეთის სხვა და სხვა კუთხეებში; სხვათა შორის ძლიერ ბლომად ცხოვრებდნენ ისინი სომხეთშიაც. სომხეთის დიდებულთა შორის მეოთხე საუკუნიდგან და უფრო ადრეც ბაგრატიონის გვარის წარმომადგენელთ შესამჩნევი ადგილი ეკავათ. ბოლოს კი მეცხრე საუკუნის ნახევარში ქრისტეს აქეთ ბაგრატიონები გამეფდნენ სომხეთს და საქართველოში. ჰრაჩეს მემკვიდრეთა შორის ყველაზედ მეტი სახელოვანი იყო ტიგრან ან დიკრან, ეროვან 1-ის შვილი, მერვე მეფე ბაროირი-დამ. ტიგრანი ბუნებით უხვად იყო დაჯილდოებული მაღალის თვისებებით; მან დაუბრუნა სომხეთს ადრინდელი ძლიერება, გასწია შორს სომხეთის საზღვრები და პირველმა გააცნო უცხოელებს სომხების სახელი. საკმაოდ გაძლიერებულმა ტიგრანმა აღმოუჩინა შემწეობა კიროსს მიდიის მეფის ატიაგის წინააღმდეგ. ატიაგი უნდა იყოს ბერძნების იგივე ასტიაგი. ქსენოფონტი თვისს „კირო-პელია-

ში“ დაწვრილებით მოგვეთხრობს თუ რა დიდი ამაგი დასდო ამ შემთხვევაში ტიგრანმა კიროსს. შეერთებულმა ძალამ გაიმაჩჯვა. ტიგრანმა ასტიაგი თავის ხელით მოჰკლა შეტაკებაში. ეს თქმულება არ ეთანხმება იმას, რასაც მოგვეთხრობენ შესახებ ასტიის სიცოცხლისა ქსენოფონტე, ჰეროდოტე და მრავალი სხვა ძველი დროის მწერლები. უკანასკნელი ერთხმად გვარწმუნებენ, რომ ასტიაგი შემდეგ მისი სამეფოს დამხობისა კიდევ ცოცხლობდა. ასტიისთან ერთად სამუდამოდ მოისპო მიდიის სახელმწიფო. შემდეგ ამ ღირს სახსოვარი საქმეებისა ტიგრანი დაბრუნდა სომხეთში, სადაც მოიყვანა მიდიელთ ურიცხვი ტყვე და სხვათა შორის ასტიის ნათესავებიც. ესენი ტიგრანმა დაასახლა მდინარე არაქსის სამხრეთ ნაპირზე ქალაქ ნახჭევანთან ახლო. ამ ტყვეთა შთამომავლობა ძლიერ გამრავლდა და ბოლოს დაარსეს მურაცენის სამთავრო, რომელიც გაუქმდა მეორე საუკუნის ნახევარში ქრისტეს აქეთ *). იმავე დროს ტიგრანმა სამხრეთ სომხეთში მდინარე ტიგრის ნაპირად ააშენა დიდი ქალაქი და უწოდა ტიგრანაგორდ (ახლანდელი ამიდი). ეს ქალაქი ტიგრანმა აჩუქა თავისს დას ტიგრანუსს, ასტიის ქვრივს და მასვე მიანდო მართვა მახლობელი ქვეყნებისა. ტიგრანის შემდეგ გამეფდა შვილი მისი ვაჰაქი. როგორც სჩანს, ვაჰაქმა ძლიერ ისახელა თავი სიმამაცით და დიდი საქმეებით, ვინაიდან შემდეგში ღმერთთა შორის შეირიცხა. მას აღიარებდნენ ძლიერების ღმერთად და იწოდებოდა სომხების ჰერკულესად. ძველი სომხების მგოსნებისათვის ვაჰაქი შეიქმნა გმირად მათის სიმღერებისა. მისი მემკვიდრენი მართავდნენ სომხეთს სპარსეთის

*) სომხეთში დამკვიდრებული ასტიის ნათესავობა იწოდებოდა ვიშაბაწუნებად, ე. ი. ტომი ვეშაპისა. ეს სახელწოდება მიუღიათ მათ მიდიის მეფისგან, რომელიც ძველ სპარსულად იწოდებოდა „აიდაჰაკ“-ად, რაიცა ნიშნავს ვეშაპს. მოსე ხორენელის სხვა და სხვა ამბები ასტიის შესახებ ძლიერ ემსგავსებიან სპარსელ მოლექსეთა და მწერალთ ზღაპრებს.

მეფეების ზეხელმწიფეების ქვეშ. უკანასკნელი მათ შორის იყო ვახე, ძე ვანისა. ეს მოჰკლეს ალექსანდრე მაკედონელის სარდლებმა ომში. თვითონ ალექსანდრე მაკედონელი სომხეთში არ შესულა; მან მხოლოდ თავისი სარდლები გააღაშქრა. ვახესთან ერთად მოისპო ჰაოსიანთ სამეფო გვარი, რომლის წარმომადგენელი თითქმის თვრამეტ საუკუნეს განაგებდნენ სომხეთს, ხან როგორც სრულიად დამოუკიდებელი მეფენი და ხან კი როგორც ვასსაღნი (ყმანი) ასურეთ სპარსეთ ხელმწიფეებისა.

მ. ჩოგოვიძე.

(შემდეგი იქნება).

სოლომონ ლეონიძე

(შემდეგი *)

ქალაქის აოხრების და განახლების შემდეგ გავიდა სულ ოთხი-ხუთი თვე და მეფე ერეკლეს მრავალთ დიდებულთ და უწყეს რჩევა სამეფოს შეერთების და დამორჩილებისათვის. მეფე მოუძღურებელი იყო და მოხუცებული. იგი კარგად ხედავდა ქვეყნის უბედურებას, შვილების და შვილი-შვილების აღრევას, შინაურ და გარეულ მტერს. მოხდა სამეფო კრება და თათბირი, რომლის დროს გადაწყდა ქვეყნის დაკავშირება. 1796 წ. მარტის თვიდამ კაცები უნდა წასულიყვნენ და საქმე სამი თვის განმავლობაში გათავებულიყო, მეფობის ხანა დასრულებულიყო. მსაჯულმა მოახსენა ერეკლეს შემდეგი: ჩვენ წინეთაც მოგვიხსენებია და ახლაც განგიმეორებთ, მეფეო, რომ საქართველოს ერს არაფერი აქვს გასაჭირი, თუ კი მათ ერთმანეთში ერთობა ექმნებათ, თქვენ მხოლოდ ქართველთ ერთობისათვის იზრუნეთ, და გაფიცვებთ თეიმურაზის საფლავს, რომ მაშინ ჩვენ დიდის ძალით ავმხედრდებით და ქვეყანას გავამაგრებთ.

მეფემ რჩევა შეისმინა და დიდებულთ კრების ჰაზრი უარჰყო. დიდებულთ იწყინეს ეს, ლეონიძე ქვეყანას ლუპავსო, მან დალუპა საქართველო, სპარსნი კვლავაც ემზადებიან გამოლაშქრებას, მოვლენ და მთლად აგვიკლებენო, ჩვენ უსხვაგვით ველარ გავსძლებთო, შეძლება არ გვაქვს, სამეფო მთლად აკლებულიაო. მეფე ვერ გადიბირეს თავისკენ, რადგანაც მათ წინ აღუდგებოდა ბრძენი ს. მსაჯული. დიდე-

*) იხ. „მოგზაური“ №№ 8 და 9.

ბუღალტრული მოსაზრებით და მოახსენეს მეფე ერეკლეს შემდეგი: „სოლომონ მსაჯული ქვეყნისა და თქვენს სიყვარულში თავს იჩენს. მეფეო, თქვენ საკმარის გაჭირვებაში ბრძანდებით და ეგ თუ თქვენი ერთგულია, სთხოვეთ მას რამდენიმე ასი თუმანი გასესხოს, რომ თფილისში სახლები განაახლოთ“. აუწყეს, რომ ს. ლეონიძეს 2000 თუმანზე მეტი ნაღდი ფული აქვს შენახულიო, და ბევრი სხვა ქორებიც ასმინეს. ერეკლე მეფე მართლაც 500 თუ 600 თუმანს დაესესხა ლეონიძეს, ამან უარი უთხრა, არ მაქვსო. ამით ისარგებლეს სხვა დიდებულებმა და მეფეს დაასმინეს ცილის-წამება ლეონიძეზე და ქვეყნის ღალატი.

მეფე გადიბირეს თავისკენ, სოლომონს და ერეკლეს შორის დიდი უთანხმოება ჩამოვარდა, საქმე იქამდის მივიდა, რომ ერეკლე მეფემ 1796 წ. ს. ლეონიძეს მსაჯულობა ჩამოართვა, გასდევნა და წაართვა ყველა ის მამულები, რაც ლეონიძეს მსაჯულობის დროს შეეძინა. ყველა ეს მოხდა ქართველთ დიდებულთ მეოხებით. გუშინ და გუშინწინ თუ ერეკლე მეფე და მისი მსაჯული ბრძნულად და გულმტკივნეულად თათბირობდნენ ქვეყნის საქმეებზე და ზრუნავდნენ, დღეს ესენი შინაურ მტრების მეოხებით, ერთმანეთის მტრებად გადაიქცნენ და აღარ იცოდნენ რა ექმნათ. მაგრამ ბრძენმა სოლომონმა მეფის მტრობას რისხვით არ დაუწყო მზერა. იმან იცოდა კარგად, რომ ამაში ქართველთ დიდებულები არიან დამნაშავეო და მიტომ მან მეფის წინაშე გამართლება დაიწყო, სამართალი ითხოვა. მეფემ შეისმინა თხოვნა სოლომონისა და გამოძიება დაიწყო; დადგა 1798 წელი. მეფე ერეკლე ავად გახდა. ლეონიძე კვლავინდებურათ მივიდოდა მეფესთან და ქვეყნისათვის დიდ გულის ტკივილს აუწყებდა, მის მეფობას პატივს სცემდა, ჰგმობდა შურიან პირთ ამბოხებას, ენაობას და ლიქვნას, აუწყებდა თავის სიმართლეს, არაფერში დანაშაულობას და სხვანი. რაც ხანი გადიოდა, მით ერეკლე უფრო სუსტდებოდა, ს. ლეონიძე ატყობდა

სისუსტეს და დიდად მეცადინობდა მაზე, რომ მეფეს დაუმტკიცო ჩემი ერთგულობა, ქვეყნის სიყვარული და იმ პირების ლალატიო, ვინც ჩვენ შორის მტრობა ჩამოაგდო, ერეკლე მეფეს, რომ ჩემი ჯავრი გაჰყვეს ეს არ შეიძლებაო.— როგორ, მეფე ერეკლე, უზომოდ პატივსა მცემდა, ძმა და შეილივით მიმზერდა, მეც ისევე ვუმზერდი მას, და ბოლოეს კი რა მოხდა ჩვენ შორის, რომ მეფის წინაშე მე საქართველოს მტრად მალიარესო! თუ კი მეფისაგან ჩემ გვარად პატივცემულნი კაცებიც საქართველოს მტრებად იქნებიან მიღებულნი, ქვეყანას რაღა ეშველებაო. მაშინ ქვეყნის დასასრული და დაღუპვა იქმნებაო. ასე ფიქრობდა ლეონიძე და ასევე მოახსენებდა მეფეს და შეწყალებას ამუდარებდა.

მეფე დარწმუნდა მსაჯულის სიმართლეში და სხვათა დიდებულთ სიმტყუნეზე და აღუთქვა მას მამულების და მსაჯულების დაბრუნება. მსაჯულობა მალე დაუბრუნეს და ახლა მამულებზე მიდგა ჯერი, მაგრამ სიკვდილის გამო ერეკლე მეფემ ვეღარ მოასწრო მამულების დაბრუნება. სიკვდილის წინედ, მეფე ერეკლემ დაიბარა გიორგი და უთხრა ფიცით, რომ მსაჯულს მსაჯულობა არ ჩამოერთვასო და გარდა ამისა, ის მამულებიც დაუბრუნდესო, რომელიც მე წავართვი და შენმა ძემ დავითმა დაიჩემაო. მეფე ერეკლემ გიორგის სთხოვა სოლომონის დაახლოვება. მეფე გიორგიმ ფიცით აღუთქვა, მსაჯულად დავსტოვებ და მამულებსაც დავუბრუნებო. გარდაიცვალა მეფე ერეკლე. ს. მსაჯულს თუმც მამულების მიღების იმედი გადაუწყდა და უკმაყოფილოც იყო მაზე, რომ მეფე ერეკლემ ვერ მოასწრო მამულების დაბრუნება მისთვის, იგი ერეკლეზე საყვედურს მაინც არასოდეს არ ამბობდა და ისევე გიორგის ყვედრიდა, და სულ ამან და მისს სახლიკაცებს აბრალებდა, რომ ერეკლემ ცილი დამწამა ქვეყნის გულშეუტკივრობაზე და ლალატზე, ეს სულ გიორგის მომხრეების ბრალიაო. მე სიმართლით ვითხოვ მამულების დაბრუნებას და ვნახოთ ვინ გამართლდებაო. მტრის

წინაშე თავი არ მოიხარა იმან და ერეკლე მეფის გარდაცვალების გამო სთქვა გაფი *), რადგანაც ამას მეღვინეობა აღრიდგანვე ჰქონდა შესწავლილი. „გაფი“ გავრცელდა თბილისის ხალხში. გაფში იქებოდა მკვდარი მეფე ერეკლე და იკიცხებოდა გიორგი. ლექსს გადასწერდნენ ერეკლეს ძენი, ნამეტურ დარეჯან დედოფალის მომხრენი და ავრცელებდნენ ხალხში. საქმე იქამდის მივიდა, რომ ამ ლექსს თბილისის ქუჩებზედაც კი აკრავდნენ აქა-იქ. გიორგი მეფეს მოხსენდა მსაჯულის უთანხმოება და საქციელი. ხმა არ ამოიღო, მალე მეფის დასაფლავება იქმნა და მცხეთის ტაძარში სოლ. ლეონიძემ სიტყვა წარმოსთქვა, რომელიც მრავალთაგან იქმნა მოწონებული. დასაფლავების შემდეგ გიორგი მეფემ იხმო თვითონ ლეონიძე, გაუმართა სამეთო საქმეების გამო რჩევა და საუბარი, ყოველივე გულმართლად აუწყა, და სთხოვა მტრობისა და კიცხვის დავიწყება, ზრუნვა მისს გამეფებისას და მეფობის განმტკიცებისათვის. ლეონიძეს დიდად მოეწონა გიორგის განზრახვა, მასთან დაახლოვება, სიტკბო და ქვეყნისათვის ერთგულად ზრუნვა, თორემ მეფობა დაეცემაო, გარეშემო დიდი ძალა მტრები ახვევია ერსაო. იმან ფიცით აღუთქვა გიორგის, მტრობის და კიცხვის მოსპობა, ქვეყნის საქმე ვერ აიტანს ამასაო. ჩვენ უნდა დავივიწყოთ ერთმანეთის მტრობა ქვეყნის სიყვარულის გამო და ერთსულად ვმართოთ ქვეყანაო. გიორგისაც ეს უნდოდა, ასეთ უძლურ პირისათვის რიგიანი კაცების დაახლოვება იყო საჭირო, შეერთებულის ძალით საქმეების მართვა და მშვიდობის დამყარება. გიორგიმ აღუთქვა სოლომონს დახმარება და პატივი, ფიცით არწმუნა მსაჯული, რომ შენის მამულების წართმევაში მე დანაშაული არ მიმიძღვის, ეგ პირდაპირ ერეკლე მეფის მეგობრების ბრალიაო. პირველ დამეგობრებისათანავე გიორგი მეფემ სოლომონ ლეონიძეს ბევრი რამ საჩუქრები უბოძა და

*) გაფი არის რვა-მარცვლოვანი და ხუთ-ტაეპოვანი ლექსი.

სხვათაშორის საკაბე მაუდისა, და საახალუხე ფარჩისა. ლეონიძე ისე გაკვირვებულ იქმნა გიორგის ასეთის საქციელით, რომ იმან ლექსიც სთქვა ამაზე, რომელიც ასე დაიწყება:

„ვისთვისც ვსწერე, ის მე მტერად მომექცა,
ვინცა ვლანძღე ის მეგობრად მომექცა...“

ამ ლექსმა ჩვენამდის ვერ მოაღწია მთელად, მაგრამ იმ დროს კი მალე მოფენილა ხალხში და თბილისის ქუჩებში ხალხს დაუწყებია მღერა. ს. ლეონიძის გიორგი მეფესთან დაახლოვებას და შერიგებას დიდად სამწუხარო თვალით უყურებდა დარეჯან დედოფალი და აგრეთვე სწყინდათ იულონს და ამის მომხრეებს. ამის გამო საქმე ხელახლა აირია. ვინც გუშინ-წინ ლეონიძეს მეგობრობდა, დღეს მათ ზურგი შეაქციეს ამას და მტრობა დაუწყეს. ამ მტრობის დაწყებას მოსდევდა ქვეყნის ზარალი, ბატონიშვილების არევ-დარევა და ბოლოს ვინ იცის რა არ მოხდებოდა. ამიტომ შორს-მქვრეტელი ს. ლეონიძე დარეჯან დედოფალს ისევ სიტკბოთი მოექცა. 1798 წლის ბოლომდე რამდენჯერმე იყო დედოფალთან და დადინჯებას და სიწყნარეს სთხოვდა, თორემ ქვეყანა დაილუპებოდა. მაგრამ დარეჯან დედოფალის განხეთქილება იმ ზომამდე ავიდა, რომ უკანასკნელ გიორგი მეფემ მას მამულები და სახლ-კარი წაართო და, თითქმის გააგდო, საცხოვრებლად ავლაბარში ფერისცვალების მონასტერი მიუჩინა. საქმე საშინლად აირია. დედოფალი დარეჯანი გიორგი მეფეს მტრობდა, დავით ბატონიშვილს, იოანეს და სხვა ბატონიშვილებს; გიორგისვე მტრობდნენ თვისივე ძმები და ძმის-წულები, მტრობდნენ აგრეთვე თავისი შვილები და სხვანი. ასევე უმზერდა და მტრობდა მათ გიორგი მეფე. ბატონიშვილის ოჯახები ორ დასად გაიყო, ერთნი გიორგის მომხრენი იყვნენ და მეორენი დარეჯან დედოფლისა და იულონისა. ერთობა საშინლად დაირღვა. მრავალთ ღალატება ფუჭად იქცა. ერეკლე მეფის სიკვდილის შემდეგ გიორგის გამეფება გახდა ქართველთა დარღვევის საფუძვლად და ქვეყ-

ნის დაღუპვად. შორს-მჭვრეტელი ლეონიძე კარგად გრძნობდა ქვეყნის დაღუპვის დასაწყისს, ქვეყნის დაფარვის საქმეები ამან გულიდამ გადიყარა, გული გაირეცხა, ყველაფერს განშორდა და 1799 წლის დასაწყისს გიორგი მეფეს მამულების დაბრუნება სთხოვა. გიორგიმ პირობა მისცა, რომ როგორც გავათავებ მეფობის საქმეებს და ყოველისფერს სისრულეში მოვიყვანო, მაშინაღვე მამულებს ჩაგანარებო.

ამის შემდეგ სოლომონი განშორებით ცხოვრებდა და იმ დროის ქართველთ დარღვეულ აღშფოთებას გულდამწვარი და თვალცრემლიანი უმზერდა. მაინც გულმა ვერ მოუთმინა და მალე კვლავ ჩაერია სამეფო საქმეებში. ლეონიძე, ხედავდა რა, რომ გიორგი მეფე უძლურობის გამო სამეფოს დაღუპავს, ამიტომ ის პირდაპირ მიემხრო გიორგის ძეს დავითს, საქართველოს ტახტის მემკვიდრეს. მასთან განაახლა მტკიცე მეგობრობა, რომელიც კანონიერად მიაჩნდა მას და ყველასაც იმას ასმენდა და აუწყებდა, რომ, ბატონებო, ჩვენ ყველანი დავითს მივემხროთ, იმას მივსცეთ მხარი, ძალა, ის არის ტახტის მემკვიდრე და ის გავამეფოთო. გიორგის მეფობა არ ძალუძს, დავითიც ხომ მისი უფროსი ძეა, ღუმილი აღარ გვმართებს, ქვეყნის საქმეს სწრაფად მოუაროთ, თორემ ყველაფერი დაემხოებაო.

ამის სიტყვამ ბევრი მტერი დააყუჩა, ბევრი აღშფოთებული ქართველი დაუმეგობრა დავითს და საქმეს აგვარებდა, მაგრამ გიორგის ძმებისა და ნამეტურ დარეჯან დედოფლის წინაშე კი ვერას აწყობდა. მსაჯულის დაახლოვება დავითთან გახდა დარეჯან დედოფლის და ამის მომხრეების ამბოხების მიზეზად. ამათ ჰყვედრეს სოლომონს, შენ მეფე ერეკლე! ანდერძს არღვევ, გიორგის შემდეგ დავითის მეფობას ჰკერძამო! ლეონიძემ აუწყა დედოფალს კანონი და რიგი, აბა სად გაგონილა და ვის უნახავსო, რომ ძმებმა მიიღონ მეფობა და არა უფროსმა შვილმაო... განსაკუთრებით ძლიერ ჰყვედრიდა დარეჯანს: „შენ ხარ მიზეზი აღშფოთების, შენ ღუ-

პავ ქვეყანას, შენ არიე მეფე ერეკლე, შენ დალუპე მისი ოჯახი, შენთვის არც სამართალი არის, არც მოთმენა, არც დუმილი, არც სიწყნარე, რასა ჰგავს ეს, ვის ებრძვი, რისთვის, რათა, რად რევ ბატონიშვილებს, რად სთესავ განხეთქილებას და მტერობას, რად უსმენ სიტყვას ოსეთას, რით ვერ გაიგე და განიხილე საქმის გარემოება, შენი გერი შენ მამულებს დაგიბრუნებს, მეფობა დავითს ერგება, მემკვიდრე ის არის და არა იულონი“ და სხვ.

იულონი საშინლად გაცხარდა ამაზე, სოლომონს გადაეკიდა, იმათში დაუსრულებელი მტრობა ჩამოვარდა და იულონი ყოველთვის სდევნიდა მას. ამას შინაური განხეთქილება მოჰყვა, სოლომონ ლეონიძე ამ განხეთქილების მოსპობას მიეცა, ეს აღარც მსაჯულობდა და აღარც იწოდებოდა მსაჯულად. ამის ერთად-ერთი იმედი დავითის გამეფება იყო, მის გაძლიერება, ძალის შეკრება და მით დამხობა სამეფო მტრებისა, ერთობის ჩამოგდება, მეფობის შენახვა. სხვა რამ მეცადინეობა და ძალა უბრალოდ მიაჩნდა იმ ჟამად. დავითის რიგიანი მეფობა თუ იხსნის საქართველოს, თორემ სხვა ხსნა აღარ არისო. დავით ბატონიშვილმა ს. ლეონიძის შესახებ ყველაფერი დაწვრილებით იცოდა, ამიტომ იგი ჯეროვან პატივს სცემდა და მადლობას უხდოდა ქვეყნის ერთგულობის გამო. გიორგი მეფეს ავად-მყოფობაც შეეპარა, ნელ-ნელა იწყო მისუსტება. დარეჯან დედოფალმა ძალი მოიცივა, აშკარად მტრობდა გიორგი მეფეს და ასმენდა, რომ შენს შემდეგ მეფობა იულონს ერგებაო.

გიორგი აღშფოთდა, ამან რუსეთში კაცები გაგზავნა და საქართველოს შეერთებას სთხოვდა. მალე რუსეთიდან თანხმობის წერილი მოვიდა და მასთანავე ჯარი და რამდენიმე სხვა მოწინავე სამხედრო კაცნი. ესენი თბილისში სცხოვრებდნენ თავიანთის ხარჯით და მალე ლაპარაკიც გაახშირეს შეერთებაზე. რაც ხანი გადიოდა, მით გიორგი მეფეს სენი უძლიერდებოდა. ს. ლეონიძე გვერდს ახლდა და რჩევას უწერ-

და, რჩევა უყურადღებოდ არ რჩებოდა, მაგრამ გიორგის გულიდამა ჰქონდა საქართველო ამოდებული, ეს ქართველთ დაწყნარებას და დამშვიდებას სხვათა ძალით ფიქრობდა, სხვა ძალი არ მაქვს, დედინაცვალს ვერ მოვერევიო. მეფე ველარას აწყობდა, თბილისში უცხონი მრავლდებოდნენ, მეფის ძმანიც ერთმანეთში ირეოდნენ, მთელი ქვეყანა აირ-დაირია, აქ კაცი კაცს ველარ სცნობდა. ს. ლეონიძემ ნახა გიორგის მისუსტება და კვლავ ავედრა მეფეს თავისი მამულების დაბრუნება. გიორგიმ ავადმყოფობის გამო ველარ მოახერხა დაბრუნება, დაიბარა შვილი დავითი და სთხოვა, რომ ს. ლეონიძეს თავისი მამულები დაუბრუნე და მასთან პატივის ცემაც არ მოაკლოვო, ეგ დიდი ერთგულია ქვეყნისა, დიდ ერთგულებას მიწევდა, კარგ რჩევას და დარიგებას მაძლევდა, მტრებს არ აჰყვეო. სოლომონს ღირსება გიორგი მეფემ საჯაროთაც აღიარა. დავითმა შეისმინა მამის თხოვნა და სოლომონს იმ დღესვე 500 მან. დაუნიშნა მისაღებად, ვიდრე მამულებს ჩაიბარებო, მაგრამ სოლომონს ვერც დავითის ხელით ეღირსა მამულების დაბრუნება.

მეფე გიორგის გარდაცვალების შემდეგ ქართველობა სამ დასად გაიყო: ერთნი ითხოვდნენ შეერთებას, მეორენი დავითის გამეფებას და მესამენი იულონისას ანუ დარეჯან დედოფლისას. სოლომონ ლეონიძე ეკუთნოდა მეორე დასს. როგორც ბრძენი და ქვეყნისათვის მეტად გულშემატკივარი, იგი მიეცა დიდ ზრუნვას და შრომას. ამის თაოსნობით სამეფო სახლში კრება მოხდა, კრებაზე 40 კაცზე მეტი დაესწრო. აქ საუბარი ჰქონდათ საქართველოს შესახებ, ზოგნი იულონს ითხოვდნენ მეფედ, ზოგნი დავითსა და ზოგნი დაკავშირებას. სოლომონ ლეონიძე აღიჭურვა ძალით და წარმოსთქვა სიტყვა, რომელიც ახლა აქვერ მოგვეყავს; ვიტყვით მხოლოდ, რომ სიტყვა პირდაპირ დავითისადმი იყო მიმართული.

გიორგი მეფის გარდაცვალების შემდეგ გენერალ ლაზარევმა საქართველო რუსეთთან შეკავშირებულად გამოაცხადა.

რუსეთის იმპერატორის პავლეს წინაშე რამდენჯერმე იყო თათბირი საქართველოს შეერთებაზედ. უკანასკნელ, სამინისტროში გადაწყდა შეერთების საქმე და პავლე იმპერატორმა ინება საქართველოს მიღება იმ პირობით, როგორც გიორგი მეფისაგან იქმნა წარდგენილი. საქმის გათავების შემდეგ ქართველთ ელჩნი საქართველოში დაბრუნდნენ, თან წამოიღეს თანხმობის წერილი და მასთან რუსეთის უცხო ქვეყანათა მინისტრის გრაფ როსტოფჩინის წერილი.

მეფე გიორგი გარდაიცვალა 1800 წ. 28 დეკემბერს, ელჩები კი საქართველოში ჩამოვიდნენ 1801 წ. 11 იანვარს. ამიტომ პავლე იმპერატორის და გრაფ როსტოფჩინის წერილი შეერთების შესახებ მეფის გიორგის შვილს წარუდგინეს. ამათ განიხილეს, თანხმობაზე ხელი მოაწერეს და ამავე პირობით ელჩები რუსეთში დააბრუნეს. მეფე გიორგიმ სიკვდილის დღეს საქართველოში მყოფი რუსის გენერალი ლაზარევი დაიბარა და ასე უთხრა: „მე პავლე იმპერატორთან აღარაფერ ზიარებებს არ ვუძებ, დასწერე წერილი მოკლედ, რომ ცოდში დი და საქართველო ჩამიბარება.“ გენერალმა მალე დასწერა წერილი, მეფემ ხელი მოაწერა, ბეჭედი დაასო და გენერალს მისცა; მან მაშინვე შიკრიკს ჩააბარა და რუსეთში გაგზავნა. ვიდრე საქართველოს ელჩები მივიდოდნენ, მანამ მეფე გიორგის წერილის ძალით საქართველო რუსეთთან დაკავშირებული გამოაცხადეს იმ დროის პეტერბურგის უწყებაში“. ელჩების მოსვლას პავლე იმპერატორი დიდის პატივით აპირებდა, დანიშნულ დღისთვის იგი აკერვინებდა საქართველოს მეფეთ ტანსაცმელს და მით უნდა მიჰგებებოდა ელჩებს, ჯერეთ ამათ დააფიცებდა ერთგულობაზე და მერე საქართველოს გამოაცხადებდა შეერთებულად, და ქართველებშიაც მოხდებოდა საერთო ფიცი. მაგრამ ვერც ეს შესრულდა, რადგანაც ელჩების მოსვლამდე პეტერბურგში პავლე იმპერატორიც გარდაიცვალა. შემდგომ ამის გამეფდა ალექსანდრე პირველი და ამან თავის მანიფესტით საქართველო რუსეთთან დაკავშირებულად და თბილისის გუბერნიად გამოაცხადა.

ია მარუშიძე.

(შემდეგი იქნება)

Краткое объясненіе рисунковъ и древнихъ надписей и др. болѣе важныхъ статей № 10 грузинскаго журнала „МОГЗАУРИ“.

	стр.
1. Икона Божьей матери въ Кватахевскѣмъ монастырѣ (въ Горіиск. уѣздѣ).	929
2. Мцхета и ея древности	925.
3. На Квишхетекскихъ горахъ, Силовани	934.
4. Историч. и географ. опис. Эрети, виллоица Джанашвили	937.
5. Гурія, К. Гварамадзе	946.
6. Русуданъ, историч. драма, третье дѣйствіе.	955.
7. Янычаръ, историч. драма, пятое дѣйствіе (окончаніе), Д. Нахуцришвили	965.
8. Исторія Арменіи, С.-Мартена, перев. съ франц. М. Чогогидзе	998.
9. Соломонъ Леопидзе, канцлеръ царя Ираклія II-го, Г. Марушидзе	1004.

— Принимается подписка:

На 1902 годъ на журналъ „МОГЗАУРИ“.

Будеть выховать по той-же программѣ съ прибавленіемъ статей по предметамъ педагогич., сельскаго хозяйства-промышленности, гигиены-медицины и научныхъ вопросовъ.

Цѣна на годъ—5 рублей, на полгода—3 рубля. Статьи и деньги просимъ адресовать: въ Тифлисъ, Редакціи „МОГЗАУРИ“.